

Tartalom

Prostitúció

- Mátay Mónika :
[Egy prostituált lemeszárlása: a Város, a Nő és a Bűnöző](#)7-28 [129.64 kB - HTML]
- Margit Patrícia :
[Megalázó szavak fogságában. Sajtódiskurzusok a prostitúcióról](#)29-39 [52.33 kB - HTML]
- Vicsek Lilla :
[Beszélgetések a prostitúcióról. Két fókuszcsoporthoz vizsgálat tanulságai](#)41-53 [69.65 kB - HTML]

Internet

- Mark Deuze :
[A web és a webes újságírás típusai](#)57-79 [140.52 kB - HTML]
- Dányi Endre ,
Altörjai Szilvia :
[A kritikus tömeg és a kritikusok tömege. Az e-demokrata-attitűd vizsgálata Magyarországon](#)81-99 [85.22 kB - HTML]
- Bayer Judit :
[Személyiségjog-sértések kontra szólásszabadság a neten: eltávolítás vagy válaszadás?](#)101-115 [86.57 kB - HTML]

Gyakorlat

- Kardos Zoltán :
[Közérthetőség a rádiós hírekben](#)119-128 [48.45 kB - HTML]
-

- [Korábbi lapszámok](#)
- [Rovatok](#)
- [Szerzőink](#)
- [Rólunk](#)

Médiakutató 2003 ősz

Kisebbség

[Mátay Mónika:](#)

Egy prostituált lemészárlása: a Város, a Nő és a Bűnöző

Mátay Mónika Egy prostituált lemészárlása: a Város, a Nő és a Bűnöző

Drámai események gyakran adnak okot az elmélkedésre, a vélemények markáns megfogalmazására. Az alábbi dolgozat egy ilyesfajta „drámát”, Végh Verona brutális megölését beszéli el, illetve a büntett kapcsán a korbeltörténetekben megjelenő, szerteágazó diskurzusokat elemzi. Verona a kozmopolita nagyváros hősnője. Története a nemzetközi történelembe illeszkedik. A 19. századi metropoliszok bűnkrónikájának egyik jellegzetes színpontja a prostituáltak meggyilkolása. 1841 júliusában nagy port vert fel, amikor New York határában megtalálták egy prostituált cigarettárus lány, Mary Rogers holttestét. 1888-ban az angol közvéleményt élesen foglalkoztatta a londoni Hasfelmetsző Jack vérengzése. A Végh-ügy pikantériáját kezdetben kétségkívül az áldozat személye jelentette. Az eset érdekességét azonban tovább fokozta maga a gyilkos és a gyilkosság motivációi kapcsán kibontakozó polémia.

Prológus

Engedjék meg, hogy a bűntény felidézésével kezdjem. Az időpont 1885. április 2-án délután négy óra és fél öt között, a helyszín Budapest belvárosa, a Koronaherceg utcát a Váci utcával összekötő átjáróház, a Haris bazár. Dr. Altmann Mór II. emelet 29-es számú lakásában brutálisan lemészárolnak egy fiatal nőt, bizonyos Végh (Peschnek) Veronát, és megölik nyolcéves unokahúgát, Buday Rózát. A gyilkosságot nyitott ablakok mellett, élénk forgalmú házban történik, miközben a közönség a földszinti boltokban vásárol, a szomszédok közül többen is otthon vannak, maga a házigazda a lakásban tartózkodik. A gyilkosságot Verona anyja fedezi fel. Fél órával korábban a bejárónő még kávét és friss kiflit vitt a lányoknak, s valamivel később Verona vízért küldte Rózát. A gyilkosságokat tehát néhány perc alatt követte el a tettes. Verona anyja – aki takarítóasszonyként dolgozott a lányánál – a lakásajtót tárva-nyitva találja, s amikor belép „borzasztó látvány” tárul elébe: „A szoba közepén egy ingben vértócsában feküdt Peschnek Verona, kinek nyaka el volt vágva és melle s hasa fel volt hasítva, hogy a belek kilátszottak¹.” A másik helységben haldoklik a kislány, Róza: „Elválták mindkettőnek a nyakát is, még pedig egészen a nyakcsigolyáig².” A szobák feldúlva, a szekrényekből a ruhafélét és az ékszertokokat valaki kirángatta és a földre szórta. A kétségbeesett anya sikoltozására felrohan a házmester, betódulnak a szomszédok és a bámészkodók. A lányok még élnek, amikor a helyszínre érkezik az ügyeletes járőr.

Néhány perccel később a rendőrség nagy erővel vonul a Haris bazárba. A „fejtől talpig csupa vér” holttesteket hordozható kosárban a Rókus kórházba szállítják, a lakást lepecsételik³. Megkezdődnek a kihallgatások. Hamarosan kiderül, hogy a tettes némi pénzt és ékszert is lopott a lakásból. Eleinte a nyomozók a korban szinte megszokottnak számító rablógyilkosságra gyanakodnak, bár rendkívülivé teszi a bűntényt az elkövetés különös kegyetlensége.

A hír futótűzként terjedt: „Megdöbbenve adták a belváros lakói szájról-szájra a rémtörténetet⁴.” Alig egy óra elteltével az egész város a kettős gyilkosságról beszélt. A folyosókat és a környező utcákat ellepték a kíváncsiskodók, a rendőrök és a kikerülő orvos szakértő alig tudták megközelíteni dr. Altmann lakását. A felizgatott közönség gyors és pontos híradásra vágyott, mielőbb tudni akarta, hogy valójában mi is történt. A hatóság az első órákban természetesen nem tudta kielégíteni ezt az igényt, a nyomozás kezdeti szakaszában képtelenség volt koherens és meggyőző történettel megnyugtatni a kedélyeket. Minthogy hivatalos forrásokból nem érkezett „megbízható” információ, az emberek maguk próbáltak magyarázatot találni az esetre: vad pletykák és híresztelések kaptak szárnyra mind a gyilkos és az áldozatok személyét, mind pedig az elkövetés indítékát illetően. A koraesti órákra tetőfokára hágott a „felháborodás, izgalom és rémület⁵.”

A kettős gyilkosság első látásra a kozmopolita bűnkrónikák meglehetősen hétköznapi epizódjának tűnik. A bűntény mégis óriási port vert fel, annak ellenére, hogy a lapok szinte naponta tudósítottak hasonló eseményekről. Az 1880-as években egyetlen rablógyilkosság kapott ehhez fogható publicitást: Mailáth György országbíró szinte napra

pontosan két évvel korábban, 1883. március 29-én bekövetkezett halála, akit Dísz téri palotájában saját szolgálói tettek el láb alól. Amint erről a *Budapesti Hírlap* tudósítója is beszámol: „Az országbíró meggyilkolása óta nem volt oly felháborodás, vigalom és rémület...”⁶ Akkor azonban közismert személyiség, az ország egyik legnevesebb politikusa, a főrendi ház tagja, a legfelsőbb bíróság feje volt az áldozat⁷. A két lány nevét csak haláluk után ismerte meg a nagyközönség. Ami történetüket mégis különlegessé tette, az az eset kapcsán a korabeli sajtóban kibontakozó politikai, társadalmi, orvosi és morális kérdéseket boncolgató diskurzus volt. A botrányos história nemcsak az újságírók kíváncsiságát keltette fel, nemcsak jól eladható sztorit láttak a Haris bazárbeli vérengzésben; a gyilkosság apropót adott arra, hogy olyan aktuális témákat emeljenek be a közbeszédbe, mint a nagyváros és a nagyvárosi bűnözés, a prostitúció és a bűnöző személyisége.

A bűntény és a tárgyalás között eltelt öt hét folyamán a budapesti és a vidéki sajtóban szinte mindvégig vezető hírként szerepelt a Végh-ügy. Eleinte a napilapok két-három oldalt is szenteltek a hátborzongató részleteknek, és később, az ítélet megszületése után is folyamatosan beszámoltak a gyilkos sorsáról. A szó szoros értelmében vett magyar bulvársajtó 1885-ben még nem létezett, ilyenről csak 1896-tól beszélhetünk⁸. A szerkesztők és riporterek azonban már jól ismerték a figyelem felkeltésének és ébren tartásának technikáit. A szenzációhajhász újságírói fogásokat és a komolyan szánt elemzéseket ügyesen vegyítve mindent elkövettek, hogy napról napra újabb bizarr részletekkel szórakoztassák a felajzott közönséget.

A modern Babylon mítosza

Az 1880-es évekre Budapest is felzárkózott a félelmetes „szörny-városok” sorába; a végtelen lehetőségek és egyben a veszély szimbóluma lett mind a kritikus és kételkedő vidékiek, mind pedig a fővárosi lakosság szemében⁹. A folyamatos és nagyarányú migrációnak köszönhetően a 19. század utolsó harmadában a népességszám jelentősen megnőtt: míg 1869-ben Pest, Buda és Óbuda népessége együttesen 280 ezer fő, 1880-ban már 361 ezer lakót regisztráltak az egyesített Budapesten (Vörös, 1999: 109; Katus, 1979: 1138). Munkát és megélhetést kereső napszámosok, iparosok, cselédlányok, kalandvágó fiatalemberek és képzett, esetleg vagyonos letelepedni vágyók özönlettek a fővárosba¹⁰. Mindenki valamilyen alapvető változást remélt a költözéstől: jobb egzisztenciát, nagyvárosi izgalmakat, színesebb társaságot, kulturálódási lehetőségeket, azaz érdekesebb és némiképp gazdagabb életet, mint amelyet a szülőhelyén hátrahagyott. Az 1880-as évek közepére az új metropolisz egyértelműen az ország közlekedési, gazdasági és kereskedelmi központjává vált. Emellett vonzó és lenyűgöző nagyváros volt. Teljes pompájában elkészült a Sugárút (ma Andrásy út), egymás után épültek a Körút bérházai; a Városliget, kávéházak százai, fürdők, hat színház, múzeumok, és kiállítótermek várták a szórakozni vágyókat.

A betelepülők óriási várakozásokkal érkeztek, de túlnyomó többségüknek csalatkozni kellett. Nemcsak az áhított meggazdagodás maradt hiú ábránd, de elfogadható egzisztenciát is csak keveseknek sikerült teremteniük. A betagozódás folyamata vontatott, a vidéki életből kiszakadó bevándorlóknak

„Budapest nem, vagy csak nagyon lassan tudja biztosítani [...] az urbánus, városias lét anyagi minimumait: még a szegényes hajlékot is és a szerény, de legalább stabil megélhetést” (Vörös, 1984: 21).

A társadalmi integrációt megnehezítette a városegysítéskor, 1873-ban kezdődő, s az 1880-as években is érzékelhető gazdasági válság, amely elsősorban az élelmiszerárak és a munkanélküliség növekedése miatt tette még kilátástalanabbá a betelepülők életét. A nyugati nagyvárosokhoz hasonlóan a dualizmuskori Budapestet a kortársak sajátos amalgámnak, riasztó torzszüleménynek látták, ahol a hivalkodó jólét és a végletes nyomorúság egymás mellett létezett. A kiszolgáltatottságot és elesettséget, a városiak többségének anyagi és erkölcsi elidegenedtségét a felsőbb osztályok luxusa ellenpontosította.

A 19. század utolsó évtizedeiben a perifériára szorult rétegek létszámbeli növekedése óhatatlanul együtt járt a bűnözés ugrásszerű növekedésével. A budapesti arisztokrácia, az erősödő nagy- és középpolgárság gyakran hivalkodó jóléte óriási csábítást jelentett a szegény, de gyors meggazdagodásra áhítozók számára. 1890-ben közel kilencezer büntettet és vétséget jelentettek a rendőrségen, 1894-ben 105 hullát találtak a főváros közterületein, és 528 eltűnt személy után nyomozott a hatóság (Thirring, 1894: 298). 1893-ban 15 448 személyt zártak toloncházba, 1894-ben harminczernél is több a közrend, a közszemérem és közbiztonság megsértése miatt tett panaszok száma (Thirring, 1894: 298-299). A Millennium évére a fővárosban olyan riasztó mértékben nőtt meg a tulajdon elleni büntettek száma, hogy az ezredéves ünnepségek zavartalan lebonyolítása érdekében a hatóságok szükségesnek látták külön kiadványban közzé tenni „a rovott egyének” névjegyzékét¹¹.

A bűnözés növekedéséhez a hatalmas és látványos vagyoni különbségek, a nyomasztó szegénység mellett hozzájárult a nagyvárosi élet által biztosított anonimitás és a gyors helyváltoztatás lehetősége. Az utazást megkönnyítette, hogy nem volt útlevélkényszer. A kiépült vasúthálózatnak köszönhetően a korszak hírhedt bűnözői néhány óra alatt könnyedén eljutottak a Monarchia, sőt Európa nagyvárosaiba. Budapesten sem okozott különösebb nehézséget a „felszívódás”. Létezett ugyan bejelentési kötelezettség, de csupán a Végh-gyilkosság esztendejében, 1885-ben 860 441 lakhelyváltoztatást regisztráltak a fővárosban; ezt a nagyarányú mobilitást nagyon nehéz volt nyomon követni (Thirring, 1894: 304). Mindezzel párosult – és a korabeli közönség szemében a gondok legfőbb forrását jelentette – a rendőrség tehetetlensége, felkészületlensége és korrupciója, továbbá a bűnüldöző tevékenység fejletlensége és színvonaltalansága. Jellemző adat, hogy 1881-ben mindössze 620 a fővárosban szolgálatot teljesítő rendőrök száma, s 1884-ben 673 budapesti lakosra egyetlen őrszem jut. Ugyanakkor az 1880-as évtizedben a detektívtestület körülbelül 50 főből áll, ami semmiképp sem elég a megsokasodott bűnesetek felderítésére (Czaga et al., 1995).

Nemcsak a korabeli statisztikák tanúskodtak a budapesti alvilág térhódításáról, de újságcikkek százai is megerősítették a bűnözés példátlan elharapódzását. A sajtómunkások mellett a témát az írók is felfedezték. A

labirintusszerű nagyváros kiemelkedően magas bűnözési mutatóival és szembeszökő társadalmi különbségeivel kiváló terepül szolgált egy új irodalmi műfaj, a „realista városportré” felvirágzásához. A műfaj gyökerei az 1840-es évekbe nyúlnak vissza, amikor a kor egyik legnépszerűbb és legtermékenyebb író-újságírója, Nagy Ignác, a *Jelenkor*, a *Budapesti Híradó*, az *Athenaeum*, a *Pesti Divatlap* és az *Életképek* hasábjain publikálta a főváros hétköznapi eseményeit, szenzációit és jellegzetes figuráit megörökítő életképeit. A német kultúrán nevelkedett, de magyar íróvá lett Nagy Ignác példátlan eltökéltséggel és kivételes szorgalommal töltötte meg a reformkori sajtót szellemes és a kor hangulatát ügyesen megragadó „kis színesével¹²”. Az „újdonságok” közlésére „Budapesti Hírharang” majd „Budapesti élet” címmel új rovatokat – ma azt mondanánk, hírrovatókat – is indított. Természetesen sűrűn tudósított a botrányos bűnhistóriákról és a tipikusan nagyvárosi bűntettekről – csalásról, sikkasztásról, szélhámosságról. Előszeretettel traktálta olvasóit hátborzongató részletekkel. 1845 júliusában levágott női fejet találtak a Rókus kórház környékén; Nagy adagolta az információkat, négyszer is visszatért a rövid hírre. Nemcsak új témára bukkant, amikor a bűneseteket a hírek közé emelte, de új stílusban és új formában, frappánsan és több részben adta közre mondandóját. Írói munkásságának csúcspontja *Magyar titkok* (1844/45) címen kiadott, életképek sorozatából álló romantikus regénye, amelynek lapjain lecsúszott egzisztenciák, megtévedt és megcsalt fiatal lányok, tönkrement szerencsétlenek, kalandorok, prostituáltak, stricik, rablók, gyilkosok színes kavalkádja elevenedik meg.

Hasonló műfajjal kísérletezett a reformkori Pesten az „irodalom grófja”-ként emlegetett Kuthy Lajos. A *Hazai rejtelmek* (1846/47) már címével is Eugène Sue *Párizs rejtelmei* című, a párizsi alvilág szenzációit és tipikus alakjait felvillantó romantikus tárcaregényére utal, és témaválasztásában szintén a francia eredetűt utánozza. Kuthy az urbanizálódó Pest-Buda korrekt társadalomrajzát és egyben a kezdődő kapitalizmus visszasságait vázolja, s meglehetősen hatás vadász módon a közkedvelt romantikus irodalmi kelléktár teljes arzenálját felvonultatja. A dualizmus korában a kezdeti próbálkozásokat követi Szentesi Rudolf alias Kiss József négykötetes regénye, a *Budapesti rejtelmek* (1874), amelyben a szerző, a fővárosi nyomor és bűn naturalis képeit felidézve, rejtelmes „terra incognita”-ra invitálja az olvasót – elődeihez hasonlóan drámai előadásmódban.

A „szörny-város” metafora tehát korántsem magyar találmány, amint ezt Molnár Ferenc Tábori Kornél *Bűn és szerelem* című riportkönyvének előszavában is észrevételezi: „minden irodalomban meg van az az egy-két író, aki félelmes szörny néző személyesíti a Várost” (Molnár in Tábori, 1910: 3). Többről van azonban szó, mint csupán „egy-két”, irodalmi babérokra és magas példányszámra áhító író alvilági kalandorkodásáról. Nyugat-Európában a 18. század utolsó évtizedeitől, s különösen a 19. században a városi középosztályt, a szegénynegyedekbe ellátogató értelmiségieket mind nagyobb aggodalommal töltik el a metropoliszokká duzzadó nagyvárosok, a növekedésből fakadó áttekinthetlenség, a nyomor és a riasztó méreteket öltő bűnözés. A „városfelfedező” Louis-Sébastien Mercier-nek közvetlenül a forradalom előtt, 1781 és 1788 között Amszterdamban megjelent monumentális vállalkozása, a 12 kötetes *Tableau de Paris* a párizsi alsó osztályok hétköznapi életéről, anyagi viszonyairól, munkájáról és lakáskörülményeiről ad fiktív elemeket és szociológiai értékű megfigyeléseket vegyítő áttekintést¹³. A viktoriánus Londonról hasonló és sokkal modernebb, „tudományosabb” látletek is készültek. Charles Booth-nak a szegény rétegekről adott elemzése, James Greenwoodnak a „sötétség helyszíneiről” szóló beszámoló, Henry Mayhew virágáruslányokkal, macska- és kutyaeledel-árusokkal, zsebességekkel és prostituáltakkal készített interjúsorozata vagy Engelsnek *A munkásosztály helyzete Angliában* című munkája feltétlenül ebbe a sorba tartozik. S akkor még nem is beszéltünk a „városi labirintus” irodalmi recepcióiról, Henry James, Robert Louis Stevenson, George Gissing, Charles Dickens írásairól vagy William Thomas Stead szenzációs-leleplező újságcikkeiről.

A magyar főváros „realista portréja” a 19. század végéig elsősorban irodalmi műfajt jelentett, de a század végén és a 20. század elején nálunk is megjelentek a szociológiai és riporteri módszerekre építő társadalmi mélyfúrások¹⁴. Budapesthez ugyanúgy hozzátapadtak a „szörnyeteg”, a „csábító”, a „veszedelmes” jelzők, ugyanúgy a sajátosan keveredő fényűzés és nyomor, a korlátlan lehetőségek és a hatalmas bukások, a kozmopolita életvitel szimbólumává vált, mint Párizs, London vagy éppen New York¹⁵. Mindez azért érdekes a számunkra, mert amikor 1885. április 3-ától a sajtó bombázni kezdi az olvasóközönséget a Végh-gyilkosság részleteivel, az újságírók egy már létező, Magyarországon és külföldön egyaránt meghonosodott és közérdeklődésre számot tartó diskurzushoz ágyazhatják tudósításaikat és tárcáikat: a rejtélyes metropoliszt és a bűnözést összekapcsoló értelmezésbe. Ugyan a fenti (magyarországi) alkotások jórészt felszínesek, szerzőik az ok-okozati összefüggések mélyebb elemzése helyett inkább az olvasóközönség érzelmeire próbáltak hatni, időnként mégis utaltak a bűnözés politikai és gazdasági összetevőire, és lehetséges magyarázatokként megemlékeztek a társadalmi igazságtalanságot, a szegénységet és a munkanélküliséget.

Diskurzus a Városról

A korban kedvelt városportré nyelvezete tehát alkalmas volt arra, hogy Végh Verona brutális meggyilkolását, „sajtórepresentációját” az újságírók a nagyvárosi élet veszélyeiről folyó diskurzushoz társíthassák olvasóiknak. Az irodalmi-szociológiai műfajból kölcsönzött fogalmi és logikai keret segítséget nyújtott a történet kontextusának megteremtéséhez, a narratíva megszerkesztéséhez. A sajtó az esemény magyarázatához számos kurrens politikai, gazdasági és társadalmi problémát vonultatott fel. A szerzők „ellenőrizhetetlen labirintusról”, a nagyváros elidegenítő hatásáról, a gyors urbanizációból fakadó általános hanyatlásról, illetve a különböző társadalmi rétegek között fennálló gazdasági és kulturális feszültségekről értekeztek.

Rákosi Jenő lapja, a középosztályt célzó, ugyanakkor szélsőségesen nacionalista, a magyar állameszmét hirdető *Budapesti Hírlap* a bűntény után két nappal, amikor a rendőrség már sikeresen elfogta a tettest, terjedelmes tárcát szentel az eset alaposabb értelmezésének. A gyilkosság kiváló apropót szolgáltat a bizonytalanságokkal teli, kaotikus nagyvárosi közeg és a budapesti mindennapok erkölcsi fertője feletti hüledezésre:

„A lepel azonban nem csak a tény titkáról hullott le ezzel. Lehullott egy társadalmi képről is, melyet borzadva szemlélünk. Ama kétes társadalmi egzisztenciák állnak ez esetben leleplezve előttünk, melyek féllábbal a bűnben, féllábbal a tisztességben gázolnak, s melyeket egy véletlen vet ide vagy oda: a fertőbe, a fegyházba, az akasztófa alá; vagy vissza oda, ahol tisztáknak látszanak, ha kik nem tiszták is¹⁶.”

A szerzőt elsősorban az döbbeneti meg és háborítja fel, hogy „*az előkelő háziúr*”, aki feltehetően exkluzív klubok tagja, bankettekben és közgyűléseken beszédeket tart és talán az erkölcsről papol, szobáit bérbe adta „*egy kétség kívül erkölcsstelen némbert*” számára. A történetben felbukkan egy elzúllott katonatiszt alakja, maga a gyilkos pedig, aki „*egy ideges és dologkerülő nemzedék excessivus példája*” hivatalt viselt, a társadalom teljes jogú tagjaként a tisztességes emberek között élt. Az írás azzal riogatja az olvasókat, hogy a bűn láthatatlan maradhat, képes a normalitás álcája mögé bújni: „*a gyilkos köztünk van*”. A tárcáíró erkölcsi leckével fejezi be a gondolatsort. A társadalom – panaszolja – prűd, mert képtelen szembenézni önnön bajaival. Egy epikureusi, a pénzt és a vagyonszerzést zászlajára tűző, „*élvhajhász*” kor nem lehet képmutató: gyógymódot kell találnia azokra az anomáliákra, amelyek „*felszentelt értékeiből*” fakadnak. Az orvosságot természetesen a kormánynak kell megtalálnia és megfelelően adagolnia.

A vidéki Magyarország egyik legbefolyásosabb lapja, az *Alföld* szintén szükségét érzi annak, hogy az olvasók számára „*elmagyarázza*” a gyilkosság a mélyebb összefüggéseit, az eset társadalmi okait¹⁷. Ugyan Végh Veronának és unokahúgának kegyetlen kivégzése „*még Pitaval fantáziáját is túlhaladja*”, a nagyvárosokban valójában gyakori az efféle bűntény. A képmutatók az elvallástalanodásra hivatkoznak, a szerző szerint azonban másról van szó. A „*rohamosságot*” és a „*túlterjeszkedést*”, azaz a túlságosan hatalmas és gyors urbanizációt okolja, ami korábban nem tapasztalt szegénységet eredményez. Azaz: megidézi a „*bűnös város*” és a „*romlatlan vidék*” évezredes topozsát.

A fenti lapokkal ellentétben az ekkor még csak hetente megjelenő *Népszava* nem tudósít a gyilkosságról, de két és fél héttel az eset után *Rohamosan lefelé* címmel közölt vezércikkben a közviszonyok mostohaságát, a bűnözés elterjedését kárhóztatja. Valószínű, hogy a cikk szerzőjét a Végh-történet ihlette témája megválasztására.

Apokaliptikus képeket tár olvasói elé: „*Az emberi társadalom lefele vette útját. [...] Az élet játszólabdává vált*¹⁸.” Nem a sokat hangoztatott helytelen nevelés és a vallástól való elfordulás az elszaporodó emberölések, öngyilkosságok, magzatelhajtások és egyéb bűntények valódi oka, hanem elsősorban szociális-gazdasági tényezők: a szegénység és a munkanélküliség.

Diskurzus a Nőről

A sajtó szempontjából a Végh-eset egyik legfőbb vonzereje az volt, hogy az újságírók szót ejthettek a kor égető és pikáns problémájáról: a prostitúcióról. A szemfüles riporterek már a gyilkosság másnapján lenyomozták az érintettek életrajzát, gondosan összegyűjtötték a botrányos, de legalábbis érdekes részleteket. Az egyik áldozatról, Veronáról hamarosan kiderült, hogy afféle „*szabad nő*”, azaz prostituált volt, s ez az adalék tovább korbácsolta a közönség kíváncsiságát. Ettől kezdve a lapok napról napra visszatértek a szereplők előtörténetére, mindig valamilyen új aprósággal toldották meg az előző nap szenzációs felfedezését. Az információ kimért adagolása kiváló taktikának bizonyult, ezzel a módszerrel ugyanis sikerült – az olvasók érdeklődését fenntartva – kitölteni a büntett és az elsőfokú tárgyalás között eltelt bő egy hónapot.

A korabeli lapok alapján elég pontosan rekonstruálhatjuk a véres dráma résztvevőinek élettörténetét, bár nem szabad figyelmen kívül hagyni a közállapotok ostromozását programként felvállaló, botrányos-leleplező cikksorozatairól hírhedt *Függetlenség* észrevételét¹⁹. A lap munkatársa arra figyelmezteti az olvasókat, hogy ne dőljenek be a fővárosi sajtó szenzációhajhász fogásainak, az eltúlzott és eltorzított információknak: „*mi nem követjük laptársainkat ezen a téren, konstatáljuk, – mint azt mindenkor tettük –, magát a tényt, de azon meggyőződésünktől vezettetve, hogy a meggyilkolt személye nem volt oly szereplő egyén, kiről hasábokat kellene összeírni*²⁰.”

A sajtóból mindenesetre arról értesülhetünk, hogy Végh Verona Végh János és Peschek Júlia tövénytelen gyermekeként született a fővárosban 1865-ben²¹. Halálakor tehát mindössze 20 esztendőes ifjú hölgy volt. A ferencvárosi plébánián keresztelték; elemi iskoláit Budapesten végezte, de ezután felhagyott a tanulással, és 16 éves koráig otthon segédkezett a házimunkában. Ekkor – jobb megélhetést remélve – elköltözött hazulról, s egy darabig nyilvánosházi prostituáltként kereste a kenyerét. 1883–1884 telén Szarajevóban élt egy katonatiszttel, ezután a szegedi Strobl kávéházban (a *Szegedi Híradó* szerint a Schönben), majd Budapesten a Ferberben (más vélemény szerint a Szende kávéházban) Giza néven kasszírnőként állt alkalmazásban. 1884-ben állítólag több vidéki városban, egyebek mellett Nagyváradon és Aradon is megpróbált megfelelő állást találni. Később visszatért a fővárosba, és egy nagyvonalú kuncaft tőkéjéből trafikot nyitott, de a vállalkozás hamarosan csődbe jutott. Halála előtt néhány hónappal felhagyott a munkával, „*könnyelmű életmódot folytatott s sűrűn fogadta férfiak látogatását*²²”. Az *Egyetértés* a háziúrral, Altmann Mórral készített interjút. Altmann elmondta, hogy a lány négy hónapja bérelte ki a szobákat²³. Ritkán találkoztak, Altmann a saját lakrészét elválasztó ajtóra hangszigetelés céljából szalmazsákokat is szereltetett. Verona megbízható lakónak bizonyult, mindig pontosan fizette az esedékes lakbért. Amint Altmann később a rendőrségi kihallgatáson elmondta, sokáig tisztességes nőnek hitte bérlőjét, és csak „*akkor hullott le szeméről a hályog*”, amikor egyszer meglátta őt cigarettavásárlás közben²⁴. A *Budapest* arról is beszámol, hogy a több néven ismert fiatal prostituált az utóbbi időben egy augsburgi illetőségű báró, bizonyos Schöllerer Miksa kitartott szeretője volt²⁵. A lapok egyhangúlag állítják: Verona feltűnő szépségével mindenütt kitűnt. A nyúlánk termetű, karcsú, magas, fekete hajú és fekete szemű lányt meglehetősen jól ismerték a budapesti éjszakai életben²⁶.

Judith Walkowitz „Prostitúció és viktoriánus társadalom” (*Prostitution and Victorian Society*) címmel 1983-ban megjelent monográfiájában felhívja a figyelmet: ideje leszámolni a prostitúciót övező mítoszokkal és előítéletekkel. Az „új programot” hirdető történész úgy véli, hogy a fiatal nők többsége racionális megfontolásból választotta a prostitúciót; a szakképzetlen munkavállalók számára kedvezőbb kereseti lehetőséget jelentett, mint a cselédkedés, a gyermekmegőrzés, a varrás vagy a gyári munka. Végh Veronára tökéletesen illik ez a leírás. A források alapján úgy tűnik: azért lett prostituált, mert ez számára gazdasági és társadalmi felemelkedést jelentett, és lehetővé tette, hogy családját pénzzel támogassa. Anyját folyamatosan segítette, és unokahúgát, Rózát is azért vette magához, mert a kislány szülei képtelenek voltak gyermekükről gondoskodni. Minden bizonnyal „átmenetinek” tekintette helyzetét, s sok társához hasonlóan abban reménykedett, hogy némi megtakarítással vagy egy szerencsés házassággal anyagilag stabilizálhatja az életét.

A 19. századi polgári társadalmak – s ebben az értelemben a magyar is polgári társadalomnak tekinthető – a szexualitás legális formájaként egyedül a házastársak közti nemi érintkezést fogadták el²⁷. A prostituált és a „tisztességes asszony”, a domesztikált női erény éles kontrasztban álltak egymással, két póluson helyezkedtek el. A prostituált a rendetlenség, a zavarkeltés, a káosz és a tisztátalanság szimbólumaként mindazon negatív értékeket magában hordozta, amelyekről a „becsületes” polgári világ megpróbálta távol tartani magát, s amelyekkel szemben önazonosságát meghatározta. A prostituáltat *deviáns* nőként tartották számon, személyét a hivatalos nyilvánosságban, a sajtóban többnyire megvetés övezte²⁸. A közvélekedés sztereotípiás gondolkodás eredménye²⁹. Az emberek általában úgy képzelték, hogy a prostituált képtelen a biztos egzisztencia megteremtésére, mert instabil, megbízhatatlan, ugyanakkor szexuálisan túlfűtött, aki az élvezetekben nem ismer korlátokat. Kicsapongó életmódja nyomokat hagy a fizikai-testi felépítésén és szokásain: a mértéktelen evés és italozás következtében a legtöbb prostituált elhízott és alkoholistá. A 19. század végéig a közvélemény a prostitúció okát általában magában a prostituáltban látta. Az uralkodó szemlélet szerint a *rossz útra tért* nők elsősorban túlzott szexuális vágyaik rabjai, lustaságuk és a tisztességes életre való alkalmatlanságuk miatt, önként, kényelmi okokból választják mesterségüket. A prostitúció hátterében álló komplex szociális tényezők alaposabb feltárását csak a századfordulón és a 20. század elején kezdték meg a társadalomtudósok³⁰.

A nyilvánvaló és általános megvetés ellenére a nagyvárosi forgatag kétségkívül leglátványosabb figurája a *kéj nő*. Amikor a 19. századi „városmegfigyelők” összeállítják a kozmopolita bűnök és perverziók terjedelmes listáját, a kéj jelgés mindig az elsők között szerepel. A *romlott nő* nyilvános, utcai jelenléte szemben állt a korszak uralkodó és magát egyetemesnek tételező polgári kultúra értékrendjével, így ez a jelenlét egyszerre tűnt felháborítósnak és riasztónak. A felsőbb osztályok a probléma megoldását az államtól várták; Nyugat-Európában a 19. század első felében, Magyarországon a dualizmus korában került sor átfogó rendezésre. Az áhított megoldás a prostitúció hermetikus elszigetelése és ellenőrzése volt. Ha már együtt kell élni a „szükséges rosszal”, az legyen láthatatlan és veszélytelen.

A prostitúció szabályozására, törvényes keretek közé szorítására számtalan kísérlet történt. A 18. században a tömeges szifilisz megbetegedések következtében a szigorúan erkölcsös uralkodó, Mária Terézia célul tűzte ki a prostitúció teljes felszámolását; szabályrendeletei előírták a nyilvánosházak bezárását. Utópisztikus intézkedései természetesen sikertelennek bizonyultak, s a prostitúció a 19. század elején éppoly ellenőrizhetetlen és áttekinthetetlen üzletágként működött, mint korábban. A reformkorban sem sokat változott a helyzet: egy 1841-ben érvénybe lépő rendelet előírta ugyan a kötelező orvosi vizsgálatot, de ezt – hatékony ellenőrzés hiányában – képtelenség volt betartatni³¹. A probléma átfogó rendezésére csak a kiegyezés évében került sor, bár a szabályozás továbbra is városi hatáskörbe tartozott – az országos törvények nem intézkedtek róla.

Budapesten a *Szabályok a kéj jelgés- bordelházak és kéjhölgyekről* (1867) címmel kiadott rendelet teremtette meg a bordélyházi rendszert; abból a célból, hogy a prostitúciót ellenőrzött keretek közé szorítsa. A rendelet pontosan előírta a bordélyok működésének feltételeit és az orvosi és rendőri ellenőrzés körülményeit. A szabályozás a „társadalom érdekeit” védte; elsősorban a prostituáltak kötelességeit részletezte, jogaikról és védelmükről azonban kevés szójtett, felszínesen és általánosan intézkedett. „A kerületi kapitány ügyelni köteles, hogy mind a beválttulajdonosok, mind a kéjhölgyek minden méltatlanságtól és zsarolástól megóva tisztességes bánásmódban részesüljenek.”³² A prostituáltaknak úgynevezett *türelmi bárcát* kellett kiváltaniuk a rendőrségen. Az engedély nélkül dolgozó *titkos kéjhölgyek* felkutatása a kerületi rendbiztosok feladata volt. A rendelet előírta a négy naponta kötelező egészségügyi vizsgálatot, amelynek eredményét az orvos bejegyezte a bárcába. A szifilisz prostituálttól az engedélyt azonnal vissza kellett vonni, a beteget kórházi kényszerkezelésre küldték.

A 19. század utolsó évtizedeiben az 1867-es szabályrendeletet többször is módosították. Nyilvánvalóvá vált a regulációs rendszer, a bordélyházi struktúra csődje. A hatóságok nem tudták „visszaszorítani” a prostitúciót: a 19. század utolsó évtizedeiben Budapest a nemzetközi leánykereskedelem egyik legfőbb központja, ahol a fehér rabszolgákat felhajtó kerítők könnyű szerrel beszerezheték a szükséges utánpótlást³³. Ráadásul a prostitúció legfenyegetőbb változatát, a titkos és tiltott kéj jelgést a piros lámpás házak megnyitásával és folyamatos felügyeletével sem sikerült felszámolni. A kudarc beismeréseként értékelhető a vegyes rendszer bevezetése, amelyre a Végh- gyilkosságot megelőző évben, 1884-ben került sor: az új szabályozás legalizálta a *magánkéj nők* működését³⁴. Magánkéj nőknek tekintették azokat a bárcával rendelkező prostituáltakat, akik saját lakásukban, bérelt szobában, garnizálóknak, panziókban fogadták klienseiket. Partnereiket az utcán, szórakozóhelyeken vagy hirdetés útján szerezték. A magánkéj nők ugyanúgy kötelesek voltak rendszeres orvosi vizsgálaton megjelenni, mint a bordélyban dolgozó prostituáltak. Nyilvános házakban élő társaikhoz képest nagyobb volt a személyes szabadságuk, ugyanakkor biztonságukról nem gondoskodott a *madam*, anyagilag és fizikailag egyaránt kiszolgáltatottak voltak.

A bordélyházak és a *magánkéj nők* „intézménye” mellett a budapesti prostitúció szorosan kapcsolódott a

szórakoztatóiparhoz. A mulatókban, az orfeumokban, egyes kávéházakban, továbbá a fürdőkben és szállodákban a prostitúció mintegy kiegészítő szolgáltatás volt (Nagy, 1996; Forrai, 1996; Miklóssy, 1989: 36-37). Nehezen különíthető el az éjszakai életben dolgozó nők és a prostituáltak csoportja. Sok pincérnő, kasszírő, női zenész vagy virágáruslány szűkös jövedelmét *alkalmi prostitúcióból* szerzett bevételből pótolta.

Lehetetlen Végh Verona státusát pontosan meghatározni ebben a meglehetősen kaotikus rendszerben. Amikor nyilvánosházban élt, biztosan számon tartotta az illetékes hatóság, ugyanakkor nincs tudomásunk arról, hogy – a bordély elhagyása után – valaha is regisztráltatta volna magát a fővárosi vagy valamelyik vidéki rendőrségen. Úgy tűnik, nem volt bárcája. Története tehát nemcsak azért tűnt érdekesnek a korabeli közvélemény előtt, mert prostituáltként dolgozott, hanem azért is, mert a hatósági ellenőrzést megkerülő, a köz számára veszélyes, törvénytelen típust képviselte. Ily módon kettős veszedelmet jelentett a társadalomra. Egyrészt elvegyülhetett a tiszteletre méltó asszonyok között, másrészt megfertőzhette klienseit; a rettegett szifilisz potenciális terjesztőjét látták benne (Jurkiny, 1882; Török, 1895).

Annak érdekében, hogy Verona történetének sajtóvisszhangját pontosan megérthessük, szükséges röviden áttekinteni a prostitúcióval kapcsolatos, a korabeli nyilvánosságban megjelent vélekedéseket. Az egyik első reflexió Weisz Dániel 1877-es interpellációja, amelyet a fővárosi prostitúció ügyében intézett a főpolgármesterhez. Ebben, majd 1878-ban közzétett röpiratában a „*prostitúció kérdéséről*” beszél abból a célból, hogy megoldást kínáljon erre a problémára. A magyar nyilvánosságban az 1870-es évek végén jelennek meg az első elemzések és tudósítások, amelyek riadtan regisztrálják a prostitúció térhódítását, és a jelenség társadalmi hatásait vizsgálják. Körülbelül ekkor, tehát az első átfogó szabályozás után egy évtizeddel vált világossá, hogy a nyilvánosházak működésének paragrafusokba foglalása önmagában kevés. Ekkor tudatosult, hogy a rendőrség egyrészt képtelen a hatékony ellenőrzésre, másrészt korrupt, s a hírhedt főkapitány, Thaisz Elek saját zsebre dolgozik, az üzlet legfőbb haszonélvezője, hiszen sápot szed az „emberhús-kereskedőktől”.

A témával kapcsolatos közbeszédet alapvetően két szemlélet jellemezte. A „polgári nyilvánosság” szószólói mélyszégyen aggódalmuknak adtak hangot: bibliai képeket idézve a kor erkölcstelenségét hangsúlyozták³⁵. Felfogásukban a prostitúció a polgári morált, a tisztaságot, a jövő generációkat, s így tulajdonképpen magát a polgári társadalmat veszélyeztette. A szerzők feladatuknak tartották, hogy felhívják a figyelmet a katasztrofális állapotokra, a hatékony felügyelet hiányára, a titkos prostitúcióra és ebből következően a szifilisz és egyéb nemi betegségek ijesztő mértékű terjedésére. A megoldást az egyetemesebb szabályozásban, a rendőri felügyelet javításában és az „eltüntetésben” látták, tehát abban, hogy a tisztességes polgárokat megóvja a hatóság a prostituáltak zavaró látványától. Ugyanakkor nem próbálták feltárni a prostitúció szociális okait, s nem törekedtek arra, hogy a problémát komplex módon, az összes résztvevő – tehát a kliensek, futtatók és leánykereskedők – számbavételével értelmezzék. Brichta Kálmán *Budapestnek vesznie kell!* (1891) címmel közzétett röpirata a polgári látásmód talán legmarkánsabb megnyilvánulása. Brichta egyértelműen úgy véli, hogy az erkölcsi rothadás felelősei maguk a prostituáltak, „*az undok férgek*”, akik jellemtelenekek, hitetlenek, elfajzottak, és orvul törbe csalják a kiszolgáltatott férfiakat.

A másik felfogást a baloldali sajtó, az 1870-es években a *Munkás-Heti-Krónika*, később a *Népszava* közvetítette a közönségnek³⁶. A szocialista eszmék élharcosai először is a polgári társadalom képmutatását hangsúlyozták, azt, hogy a polgári szerzők mesterségesen kiemelik a prostituált figuráját a problémakörből, bűnbaknak kiáltják ki a bukott nőt, míg jótékonyan szemel hunynak a többnyire jómódú, a magasabb társadalmi osztályokból származó klientúra felelőssége felett. Ugyanakkor rámutattak a mélyebb politikai és társadalmi összefüggésekre. Véleményük szerint a prostitúció elsődleges oka a társadalmi igazságtalanság, a nyomor, a munkások elviselhetetlenül alacsony bérezése. Ebből következik a késői házasságkötés, amely már önmagában is előidézi a prostitúció terjedését. Ráadásul a proletár nő „*kétszeres rabszolga*”, hiszen jövedelme a munkásosztálybeli férfiakéhoz képest is alacsonyabb, ezért szinte elkerülhetetlen testének kiárusítása. A tőkés kizsákmányolás a felsőbb osztályok erkölcstelenségével társul, s mindezt cinkosként támogatja a privilegizáltak érdekeit védő és a kiszolgáltatottak érdekeit sárba tipró polgári kormányzat és közigazgatás. A baloldali újságírók a megoldást a szocializmus győzelmében, a szociáldemokrata politikai program megvalósulásában látták, de nem vázolták a problémák gyakorlatban történő rendezését. A magyarországi szocialisták adósak maradtak a konkrét javaslatokkal, elképzeléseik meglehetősen ködösek, utópisztikusak maradtak. Ebben a tekintetben nagyon hasonlítottak nyugati elvtársaikra, akikről Alain Corbin, a 19. századi franciaországi prostitúciót feldolgozó történész a következőt írta:

„... azt már nem magyarázzák meg pontosan [Marx, Engels, Benoît Malon, Edouard Dolléans és mások – M.M.], hogyan valósul majd meg a gyakorlatban a prostitúció iránti mindennemű igény megszűnése a szocialista társadalomban” (Corbin, 1999: 277).

A Végh-gyilkosság kommentálói nem csatlakoztak egyértelműen a fenti két tábor egyikéhez sem. Ugyan a prostitúcióval kapcsolatos nyilvános vélekedések éppen ezekben az években kristályosodtak ki, a gyilkosságot követő hetekben Verona sajtóbeli megítélése inkább ellentmondásos; a tudósításokban – időnként egy lapszámon belül is – több szerepben jelenik meg.

A *szép barna lány* egy személyben „erkölcstelen némbor” és egy borzalmas rémtett szerencsétlen áldozata. A *Budapest* április 4-i számának tárcája hevesen ostromozza a romlott közállapotokat, és magát Veronát teszi felelőssé az erőszakos cselekedetekért:

„A tévedt nők imádása legalább is divatos, korszerű. A háborgó vér átcsap az erkölcs korlátain, és oly kötelékben bujálkodik, mely nélkülözi az erkölcsi alapot. Az ily viszonyok gyümölcsei ama féktelen társadalmi katasztrófák, melyek jelenleg napirenden vannak.”

A szerző szerint a prostituáltak iránti szenvedély nem lehet valós érzelem, igazi szerelem, csak bűnös, undorító viszony. Néhány oldallal később azonban a *félvilági nő* áldozattá magasztosul, akinek brutális lemészárlását naturalis képekkel, a „*fájdalomtól roskadozó*” anya gyászát patetikus retorikával idézi az újságíró. Egy nappal később, április 5-én a szerkesztők arról számolnak be, hogy a gyilkosságot többen is megénekeltek, s „*mutatványként*” közreadják az egyik versikét, amelynek poétáját Verona tragikus figurája, „*az elfajult, bűnben született kor*” gyermeke ihlette meg:

„Oh, nyomor gyermeke – ki a kéjnek üdvét
Mosolyogva osztád mámoros kebelnek –
Ajkad az iszonymnak véres árnyán némult.
Szived ott dermedt meg.
Tested volt a szépség, csábító erővel;
Lelked a szenvedély átka és imája.”

A sajtóban a „ledér nő” imázsa fokozatosan elhalványul, felváltja a „szolid prostituált”, majd a tehetetlen áldozat képe. Különösen igaz ez a temetés után, amelyre a gyilkosságot követő harmadik napon, április 5-én került sor. A szertartásra nagy tömeg – egyes tudósítások szerint tízezer fő – gyűlt össze. Amint ez a lapokból kiderül, a gyászoló családok olyan szegények voltak, hogy nem tudták fedezni a temetés költségeit, így a szükséges pénzt a rendőrök és az újságírók adták össze³⁷. Ezek a részletek kitűnően alátámasztották az „áldozat” recepciót és alkalmasnak bizonyultak az empátia és a részvét felcsiholására. A korszak híres ponyvagyártójának, Bartalits Imrének a kiadásában megjelent olcsó füzetben a prostituált és unokahúga már „*honfilányokként*” szerepelnek (Móder, 1885: 7). A gyors metamorfózis oka egyszerű: a meggyilkoltak helyett egyre érdekesebbé vált a tett, a tett oka és a gyilkos személye.

Szörnyetegből elmebeteg

Amint ezt már láthattuk, a sajtó nem fukarkodott a hátborzongató részletekkel. A hírlapírók aprólékosan ismertették a kibelezett lányok végvonaglását, a feldúlt és vérben úszó szobákat, a fájdalomtól őrző családtagokat, sőt térképmellékletet is csatoltak a tudósításokhoz, amelyen bemutatták a lakás beosztását és az áldozatok testének pontos elhelyezkedését. Ebben az időben fényképeket még nem közölt a sajtó, az áldozatokat és a tettet a korban divatos esztétizált metszetekről ismerhette meg a közönség. A biedermeierből örökölt megszépítő vizuális reprezentációval éles ellentétben állt a tudósítások „valóságghű” szövegezése. A figyelem felkeltésének és ébren tartásának legfontosabb eszköze tehát az elborzasztás volt. Mindez azonban csak az első híradások jellemzője. A rendőrség szokatlanul gyorsan, nem egészen egy nap alatt elfogta a gyilkost, s ettől kezdve ő lett a véres dráma kizárólagos főszereplője; személye és jelleméről folyó polémiák bőséges forrásul szolgáltak az olvasói kíváncsiság fenntartásához.

A *Budapesti Hírlap* április 4-i számának első oldalán hozza a szenzációs leleplezésről tudósító beszámoló: „*Balentics Imrének hívják az ádáz hentest ...*”. Balentics 25 éves, római katolikus vallású, „*urias külsejű*”, csinos arcú, barna hajú, bajszos fiatalember³⁸. Verőce megyében született, édesanyját két évesen, apját 1879 decemberében veszítette el. Azóta az egyik nagybátyja, Anker Gyula, pécsi kanonok gondoskodott róla. Pécsen járt elemi iskolába, majd Nagykanizsán végezte a gimnáziumot, de botrányos életvitele, részegeskedése és párbajozás miatt kicsapták. Nagybátyja időközben meghalt, de végrendeletében nyolcezer forintot hagyott unokaöccsére. A testamentum végrehajtója ragaszkodott ahhoz, hogy a fiú befejezze tanulmányait; Balentics Pécsen – magánúton – leérettségizett. Ezután három évig katonáskodott, altiszti fokozatot szerzett, de kicsapongásai és lopás gyanúja miatt megfosztották a rangjától. Ezután gyámja közbenjárására a budapesti Főpostánál kapott állást, de rossz magaviselete miatt elbocsátották. Nagykorúsága elérésekor, 1884 novemberében megkapta az örökségét, amit azonban néhány hónap leforgása alatt teljesen felélt. 1885. január elsején szobát bérelt a budapesti Lövész utcában; ebben az időszakban ismerte meg Végh Veronát, akivel hamarosan intim viszonyba került.

A bűntény körülményei teljesen hétköznapiak mondhatók. Balentics azért ölte meg Veronát, mert a lány visszautasította a közeledését, sőt – amint ezt későbbi vallomásaiban hangsúlyozta – becsmérlő, lekicsinylő szavakkal illette őt³⁹. Amikor a tönkrement gavallér nem tudott fizetni a szolgáltatásokért, nem fogadta őt többé. A gyilkosság előtt néhány héttel olyan heves szóváltásba keveredtek, hogy az egyébként közömbös háziúr felmondással fenyegetőzött. Végül engedett Verona könyörgéseinek, és nem dobta ki a lányt, de felszólította, hogy forduljon a rendőrséghez. Erre nem került sor, Balentics pedig elszánta magát a cselekvésre. Megélesítette borotváját, majd a lakásán felkereste szeretőjét. Felszólította, hogy fizesse vissza a pénzt, amellyel tartozott, de Verona ezt a kérést megtagadta. Ezután megragadta a lányt, aki kiszabadította magát, és arcul csapta támadóját. Ekkor került elő a borotva, amivel a feldühödött Balentics néhány perc alatt szétszabdalta védtelen áldozatait. Budai Rózát azért kellett eltennie láb alól, hogy ne maradjon szemtanú. Befejezve a gyilkosságokat, kezét megmosta a szobában álló lavórban, majd észrevétlenül távozott. Verona szobájának kulcsát egy közeli árnyékszékbe dobta, és a lakására ment, ahol megpróbálta ruhájából eltüntetni a vérnyomokat.

A sajtómunkások fantáziáját alaposan megmozgatta az elkövetés kegyetlensége, különösen a *borotva* és a *testdarabolás*, valamint a gyilkos nyugodt viselkedése, cinizmusa. A homogén ábrázolásban Balentics civilizáció „alatti” lényként, valóságos kannibálként jelent meg. Az újságírók nem fukarkodtak a találó jelzőkkel és meghatározásokkal; így lett Balentics „*emberi szörny*”, „*iszonyúan marcangoló emberi vadállat*”, „*a lelki elvadulás torz alakja*”, „*kétlábú szörnyeteg*” és – amint már idéztem – „*ádáz hentes*”.

Balentics személye és az elkövetés kíméletlensége lehetőséget adott arra, hogy a sajtó a gyilkosság taglalásába a fentiekén kívül még egy, éppen az 1870-es 1880-as években Magyarországon is divatossá váló diskurzust beleszőjön: az elmebetegség és a bűnözés összefüggésének, illetve a bűnöző atavisztikus karakterének

kriminálpszichológiai diskurzusát. Jóval az elsőfokú tárgyalás előtt, közvetlenül a gyilkosság után örületet és erkölcsi elvadultságot emleget a *Budapest*⁴⁰. Expressis verbis azonban csak két héttel később, a vizsgálat idején, április 19-én publikált tárcájában nevezi örültnek a tettet a *Pesti Hírlap* tudósítója és szerkesztője, a Quintus álnéven publikáló Kenedi Géza (Gulyás, 1956: 361)⁴¹. A jogi ismeretekben járatos és a korabeli orvosi szakirodalmat is jól ismerő szerző abból indul ki, hogy Balentics tettét nem lehet egyszerűen bosszúállásnak tekinteni: miért érdekelné egy *normális* embert az, ha egy prostituált ócsárolja? A bosszú tehát hibás feltételezés, az indíték értelmetlenné tűnik, s ennek egyetlen elfogadható magyarázata van: a tettes elmebeteg. Ezt bizonyítja a borotva, amely „*az elmebetegnek eszköze*”, másrészt erre utal a vadállati kegyetlenség. Kenedi figyelmeztet: sajnálatos, hogy a közvélemény csak akkor vesz tudomást az elmebetegségről, amikor valami szörnyűség történik. Végül sokat sejtető kérdéssel zárja értekezését: vajon milyen állapotban volt/van Balentics Imre agyveleje?

A vizsgálat idején, a gyilkosság és az elsőfokú tárgyalás között eltelt bő egy hónapban a sajtó rendszeresen tudósított Balentics viselkedéséről, továbbá a rendőrség, majd a vizsgálóbíró kérdéseire adott válaszairól. Hidegvérű gyilkosnak ábrázolták, aki előre megfontolt szándékkal hajtotta végre véres tettét. Meggyőződött arról, hogy áldozatai valóban elpusztultak, vagy legalábbis annyira megsebesültek, hogy képtelenek lesznek vallomást tenni támadójuk ellen. A büntett után nyugodtan vacsorázott, s amikor ismerősei a gyilkosságot említették előtte, közönyös hangon csak azon sajnálkozott, hogy elveszett a pénze: a meggyilkolt lány immár soha nem fogja törleszteni a kölcsönt. A tudósítások szerint Balentics előéletének, rideg, anyai szeretetet nélkülöző neveltetésének és kicsapongó, részeges életmódjának következménye a vérengzés. A beszámolók azt állítják, hogy a gyilkos viselkedése a börtönben is cinikus és érdektelen: „*a Fortunában is megőrizte rettentő közömbösségét*⁴²”. Állítólag békésen aludt és jó étvágygal falatozott. Csak az utalt némi lelkifurdalásra, hogy időnként felkiáltott: a kis Rózát sajnálom, őt nem volt szándékomban megölni. Ugyanakkor az újságírók vérlázítónak tartották, hogy vallomásai alatt *mosolygott*.

A lapok szinte kivétel nélkül közölték fiktív módon megszerkesztett rendőrségi vallomását, amelyben egyes szám első személyben a „szájába adták” a tudósítók szavait: „*Allati bosszum ki volt elégitve...*⁴³” Hasonló a *Budapest* beszámolója:

„Beismerem, hogy a gyilkos én vagyok. Én gyilkoltam meg Végh Veronát, a gyilkosságot előre megfontolt szándékkal hajtottam végre, tettem indoka bosszú volt, melyet Végh Verona egy sértő szava lobbantott lángra bennem⁴⁴!”

A riporterek időközben kinyomozták, hogy korábban többször is erőszakoskodott nőkkel. Egyszer forgópisztolyt fogott egy színésznőre, mert a hölgy nem viszonzta szerelmét. Egy másik alkalommal kést szorított egy cselédlány torkához. Arra is fény derült, hogy örömet lelte a macskák kízásában. Mindezen részletek az ádáz bűnöző képzetét sugalmazták.

Balentics május 8-i főtárgyalása hatalmas szenzációnak bizonyult, a jegyek már egy héttel a törvényszéki ülést megelőzően elkelték. A zsúfolt padosorokban a közönség mellett természetesen ott tolongtak a hírlapírók, s a másnap megjelenő lapok oldalakon át, nagyon alaposan számoltak be a tárgyalásról. A tudósítások elsősorban az *őrültség* lehetőségét járták körül, tehát azzal foglalkoztak, amit két héttel korábban Kenedi Géza „dobott be a köztudatba”. Sajnos lehetetlen utólag megállapítani a sajtó, pontosabban Kenedi szerepét. Nem tudhatjuk, vajon az ő írása adta-e a védőügyvédnek az ötletet, hogy Balentics elmebetegségét próbálja bebizonyítani, és erre építse a védelem stratégiáját. A tárgyalás nyomán és az ítélet szövegezéséből mindenki számára egyértelművé vált, hogy mi is az alapvető kérdés: Balentics örült, akit kóros agytekevnyei predestináltak a büntett elkövetésére, vagy aljas, előre megfontolt szándékkal ölé kettős gyilkos. A tét óriási volt, ugyanis az 1878-ban életbe lépett úgynevezett Csemegi-kódex értelmében a beszámíthatóságot kizárta, ha az elkövetőnek „*elmebetegsége meg volt zavarva, és e miatt akarátának szabad elhatározási képességével nem birt*”. (A magyar büntetőtörvény könyv, 1888: 24.) Azaz: Balentics – ha kóros elmeállapota bebizonyosodik – nem büntethető.

A sajtó az eljárást vezető elnök, Kriszt János kérdései, a tanúk hozzászólásai, továbbá Bakos János ügyész és Dalnoky Béla ügyvéd beszédei mellett ügyelt arra, hogy Balentics viselkedéséről is részletesen beszámoljon az olvasóknak. Minden apró részlet jelentőséggel bírt, s szinte egyik napról a másikra a vérengző kannibál akarat nélkül bábbá, szerencsétlen biológiai felépítésének rabjává változott. A *Pesti Napló* tudósítója szerint Balentics szemében rendre megvillant valamilyen rejtélyes, „*különös fény*⁴⁵”. Tekintete szúrós és ijesztő, hangja megtört és halk volt. Többen is hangsúlyozták, mennyire *verejtékezett* a vádlott, és arra is emlékeztek az újságírók, hogy az utóbbi időben Balentics kifejezetten *búskomor* volt⁴⁶.

Az ügyész vádbeszédében a gyilkosság legfőbb okaként az elkövető önzését, saját személyének túlbecsülését, áldozatának alulbecsülését nevezte meg; halmozott büntett fennállása miatt és enyhítő körülmények hiányában halálbüntetést kért. A védő a tettes kóros elmeállapotára hivatkozott, s igazának bizonyítására elmeszakértők műveiből idézett. Mint mondta, Balentics valósággal fürdött a vérben, ami egyértelmű bizonyítéknak tekinthető. Maga a gyilkosság és a túlzott vakmerőség egyaránt irracionális mozzanatok, a vádlott betegségének egyértelmű jelei. Dalnoky szerint Ajtay Sándor törvényszéki orvos és Stefek Adolf foghízi orvos elmeszakértői vizsgálata nem volt eléggé körültekintő⁴⁷. A bíróság arra a következtetésre jutott, hogy Balentics nem „moral insanity”, tettének tudatában volt, tehát bűnös, gyilkos és tolvaj, és ezért kötél általi halálra ítélte.

A sajtókommentárok egyelőre megelégedtek a törvényszéki eljárás és az ítélet ismertetésével, egyedül Kenedi Géza érezte úgy, hogy újabb tárcát kell közzétennie az ügyben⁴⁸. A „*fiatal olasz tudomány*”, azaz Lombroso eredményeire hivatkozik, és felteszi a kérdést: van-e egyáltalán szabad akarat? A válasz nagyon egyértelmű: a kóros agy, fej és testalkat mérései egyértelműen bizonyítják, hogy a bűnözők biológiailag determináltak tettük

elkövetésére, ezért döreség és értelmetlenség szabad akaratról beszélni. A börtön és a kivégzés – állítja Kenedi – nem tántorít el a bűntől. „Az egyént egy óriási, de ismeretlen kényszer löki bizonyos irányban, melynek végén vagy a boldogság, vagy a nyomor jelvénye áll.” A szabad akaratnak hadat üzent a rettenetes, de érthető és ésszerű új tan, Lombroso és társai elmélete. Balentics átlagos külsejű, de szemmel látható bélyegek is vannak a testén, amelyeknek sem az orvosok, sem a bírák nem szenteltek kellő figyelmet. „Mindössze csak szemöldökjeinek összenövése tér el a legközönségesebb mindennapiságtól s talán a füle is, melynek kagylója nem egészen rendes s beszéd közben némelykor kevéssé mozog.” Kenedi elégedetlenségének ad hangot: a törvény emberei nem végeztek jó munkát, nem faggatták motivációjáról, s elfogadták a felszínes orvos szakértői véleményt. Végül a szerző leszögezi: a közönség nem nyugodott bele az ítéletbe, s Balentics ügye még korántsem tekinthető befejezettnek.

Kenedinek igaza volt. Ugyan az elítélt nem fellebbezett, de ügyvédje – már csak kötelességből is – megtette ezt. Június 24-én a királyi tábla elrendelte a pótvizsgálatot, Balentics alapos elmeorvosi megfigyelését. A vádlottat – vagy ha úgy tetszik, beteget –, az Országos Tébolydába szállították. Balentics mindebből azonban már nem sokat érzékelt, s talán tudatában sem volt a szerencsés fordulatnak. A tárgyalás alatt – mint mondtam – verejtékezett, amit az újságírók a beteg elme velejárójának tekintettek. Valójában súlyos és előrehaladott tuberkulózisban szenvedett. A tüdővész ágyba döntötte. Július 2-án este tíz órakor meghalt.

Balentics halála kivételes szerencse volt, talán csak Dalnoky fogadta ambivalensen a hírt: elesett egy biztosnak látszó bírósági sikertől. Csak nagyon ritkán adódik alkalom arra, hogy az elmebetegség gyanúját ilyen gyorsan igazolni vagy cáfolni lehessen. Úgy is fogalmazhatnánk: Balentics korai halálával nagy szolgálatot tett a korabeli orvostudománynak. És természetesen a sajtónak is, hiszen a boncolásról ugyanolyan lázas igyekezettel számoltak be a hírlapírók, mint korábban a gyilkosságról és a tárgyalásról. A megboldogultat július 4-én délelőtt 11-kor boncolták fel a Kerepesi úti temető halottasházában⁴⁹. Az orvosokon kívül rengeteg kíváncsi laikus is összeverődött. A boncolást végző Bíró Géza megállapította, hogy a halál oka a tüdőben keletkezett góc volt. Ennél azonban sokkal érdekesebbnek tűnt a fej és az agy vizsgálata. A szakértők azt találták, hogy a koponya rendellenes, a jobboldali fal- és nyakszirtcsont természetellenesen kidudorodott. Amikor a koponya tetejét lefűrészelték, további kóros jelekre bukkantak. Feltehetően egy „gyermekkori fejevízű” következtében a homloklebenyek keskenyebbek voltak a hátsó lebenyeknél. Balentics túlzott érzékisége pedig abból következett, hogy agya aszimmetrikus volt, a „kedélyszféra” (jobb félteke) kevésbé fejlődött ki, mint a „gondolkozási szféra” (bal félteke). Agyát a boncnok, Bíró Géza további vizsgálat céljából hazavitte.

Amint erről Stephen Jay Gould antropológus magyarul is megjelent kiváló munkájában, *Az elméricskéltségek emberben* beszámol, a 18. század vége óta, s különösen a 19. század folyamán amerikai, angol, német, francia és olasz tudósok elszántan centizték a koponyaátmérőket, dekázák az agyak súlyát (Gould, 1999). A hatalmas koponya- és agygyűjtemények kiváló alkalmat adtak összehasonlító elemzésekre. Az intelligenciát, a bűnözés és a prostitúció stigmáit, a fajok és társadalmi osztályok közötti különbséget próbálták számokkal kifejezni és bizonyítani. Az, hogy a számításokat valójában meghamisították, és az eredmények gyakran nem igazolták az előzetes várakozásokat, Gould könyvéből pontosan kiderül. A magyar vonatkozásokról nem szól a szerző, Balentics esetének megértéséhez azonban elengedhetetlen, hogy – természetesen a teljesség igénye nélkül – röviden vázoljuk a koponyaméricskélés receptóját.

1885-ben a kraniológia (koponyatan) és a kraniometria (koponyaméréstan) korántsem volt ismeretlen Magyarországon. Paul Topinard híres művét, az „új tudományt” bemutató és áttekintő, 1876-ban Párizsban publikált *L'anthropologie*-t öt évvel megjelenése után, 1881-ben közreadta a Királyi Magyar Természettudományi Társulat is. Topinard részletesen ismertette a koponyamérési módszereket, eszközöket és eredményeket. Hangsúlyozta, hogy a „jó állapotú” agy helyes ítéleteket hoz, és egészséges nézeteket képvisel, míg a beteges, vérszegény agyvelő ellenkező eredménynyel működik (Topinard, 1881: 212). A magyar változat előszavát Paul Broca, a híres agysebész és agykutató, az orvosi kar professzora és a Párizsi Antropológiai Társaság (1859) megalapítója írta. Broca a Magyar Tudományos Akadémia kültagja volt, 1876-ban részt vett a Budapesten megrendezett nemzetközi Ősrégészeti és Embertani Kongresszuson. Korai és váratlan halálakor Török Aurél orvosprofesszor, Topinard művének egyik fordítója, Lombroso eredményeinek interpretálója, a budapesti Embertani Múzeum megalapítója, a magyarországi kraniometria jeles képviselője és egyben Broca barátja és levelezőpartnere írt megemlékezést az *Orvosi Hetilapban*⁵⁰.

Könyvekből és folyóiratokból tehát az újságíró-társadalom és a magyar közönség is ismerhette az „új tudomány” alapvető teóriáit. Az 1880-as évek elején az ítéletekben többször is alkalmazták a bírák a Csemegi-kódex beszámíthatóságra vonatkozó kitételét. Amint ezt a királyi tábla döntése is mutatja: Kenedi Géza nyitott kapukat döngtetett. Így nem meglepő, hogy néhány hét leforgása alatt a barbár mérsárossból, az „elvadult kor gyermekéből” szerencsétlen elmebeteget faragott a sajtó.

A körülmények hatalma

Az eddigiek során feltárt mozzanatok, a nagyvárosi mítosz, a folyamatosan emelkedő bűnözési ráta, az áldozat személye és a gyilkos bomlott elméje bőséges indokot szolgáltatott a korabeli olvasóközönség heves érdeklődésére. Ahhoz azonban, hogy a sajtó hetekig nyomon kövesse a Végh-gyilkosság fordulatait, néhány további körülmény is hozzájárult.

1884 novemberében Tisza Kálmán miniszterelnök vizsgálatot indított a budapesti rendőrségen⁵¹. Ez gyakorlatilag a több mint egy évtizede regnáló Thaisz Elek főkapitány működésének végét, és a fővárosi bűnüldözés történetében egy új korszak kezdetét jelentette. Thaiszt az 1880-as években számtalan bírálat érte, a sajtó folyamatosan cikkezett botránys üzelmeiről, a vezetése alatt álló testület elavult szervezetéről, tagjainak alkalmatlanságáról, tehetetlenségéről és korrupciós ügyeiről. Az új főkapitány, a *tisztakezű* és sikeres temesvári

polgármester, Török János 1885. március 11-én foglalta el pozícióját. A Végh-gyilkosság volt az első komoly bűntény, amelyet fel kellett derítenie, s a sajtó és a közvélemény éberrel figyelte Török ténykedését. A főkapitány egész éjjel a hivatalában maradt – írja a *Pesti Hírlap* április 4-én. A bemutatkozás bravúrosra sikeredett, az újságírók elégedetten ünnepelték a példátlanul gyors és hatékony nyomozást. Az újdonsült főkapitánynak tulajdonképpen szerencséje volt, a megkérdezett tanúk már a gyilkosság estéjén megnevezték Balenticset. Mindez nem csökkentette Török érdemét, a gyilkos leleplezését egyértelműen a rendőri vezetésnek tulajdonította a közvélemény; a Végh-eset a rendőrség megújulásának szimbólumává vált.

Több szempontból is lényeges a gyilkosság időpontja. Balentic egy csütörtöki napon, közvetlenül húsvét előtt szánta el magát a cselekvésre. A sajtó az időzítésben a vallástalanság terjedését, valóságos istentagadást látott. Balentic élettörténetének ismertetésében többször is szerepelt az az egyébként téves megállapítás, amely összefüggésbe hozta egymással a gyilkos nehéz gyerekkorát és ateizmusát. A *Budapest* április 4-i száma még arról is megemlékezett, hogy Balenticnek Pécsen volt egy materialista (*sic!*) tanára, így istentelen születését tovább tetézte elméje káros megmételtyezése. A gyilkosság ráadásul egybeesett az országos ipari és mezőgazdasági kiállításra való felkészüléssel, amelyre Budapesten került sor 1885 májusában. A nyilvánosság a kiállítást a magyar civilizáció mérföldkövének tekintette. A *Magyar Polgár* című kolozsvári lap április 12-i számban idézte a *Times* tudósítását, amely szerint Budapest 18 év alatt „*pompás mintavárossá*” fejlődött. Az újságírók éles ellentétbe állították a haladás, a technika fényes ünnepét a barbár, „*civilizálatlan*” bűnténnyel.

Végül említést kell tenni a történet egyik mellékszereplőjéről, a háziúrról, dr. Altmann Mórról. Az orvos dicstelen szereplése nagy sajtóvisszhangot kapott a gyilkosságot követő napokban. A gúnyolódó, éles hangvételű cikkek miatt helyzete annyira tarthatatlanná vált, hogy néhány héttel az események után feladta lakását, és elköltözött.

Altmann a rendőrségnek először azt mondta, hogy a gyilkosság perceiben nem volt otthon, gőzfürdőbe ment. Később módosította vallomását. Beismerte, hogy a szomszédos szobában tartózkodott, de állítása szerint annyira nagyothalló, hogy semmit sem érzékelt a közelében zajló tragédiából. Hazudott, s a hazugságra nagyon gyorsan fény derült. Valójában otthon volt, és azt is sejténie kellett, hogy mi történik a közvetlen közelében. Amíg Balentic végzett áldozataival, Altmannak vendége volt, egy Laziszics Olga nevezetű prostituált. Amikor Verona anyja – felfedezve a haldoklókat – bekopogtatott, Altmann nem nyitott ajtót, ugyanis nem volt hajlandó megszakítani az intim együttlétet. Laziszics később bevallotta a rendőrségen, hogy figyelmeztette az orvost a szomszédból kiszűrődő borzalmas hörgésekre, de Altmann nem akart tudomást venni a dologról. Az anya kiabálva kérte: vizsgálja meg gyötrődő lányát. Az orvos – amint ezt később elismerte – úgy vélekedett, hogy van elég doktor Budapesten, majd találnak valaki mást.

A szerelmi együttlét, a közönyösség és az orvosi hivatás meggyalázása bőségesen elég okot adott a közfelháborodásra. Ráadásul Altmann Mór zsidó származású volt. Ezt a tényt a legtöbb újság fontosnak tartotta megemlíteni, de a tudósítók nem fűztek kommentárt a sommás megállapításhoz. Egyedül az antiszemita propaganda szócsöveként elhíresült *Függetlenség* ecsetelte bővebben „*izrael fiának*” megbocsáthatatlan szívtelenségét. A lap azt az epizódot is kiemelte, amely szerint Altmann „*a szegény meggyilkolt leány kétségbeesett anyjával akarta felmosatni leánya véré a padlóra*”⁵². Természetesen nincs szó vérvádról, ez a tények ismeretében abszurd feltételezés lenne, de a zsidóellenességet nyíltan felvállaló sajtóorgánum ügyesen beleszótta a diskurzusba a keresztény vér toposzát.

Következtetés

Nincs, és nem is készíthető totális, minden szempontot számba vevő elemzés. Még akkor sem, ha a történész „csupán” arra vállalkozik, hogy egyetlen esetnek ered a nyomába, és mikrotörténeti módszerekkel magyarázza, kontextualizálja, helyezi el az adott korban a történetet. A magyarázatok, jelen esetben a gyilkosság kapcsán értelmezett diskurzusok kicsit mindig önkényes választás eredményei. Egy másik kutató máshová helyezné a hangsúlyokat, más csomópontokat tartana figyelemre méltónak. Nekem kettős céлом volt. Egyrészt megpróbáltam bemutatni, hogyan tematizált a dualizmus kori sajtó egy rendkívüli eseményt, másrészt pedig azt a folyamatot jellemeztem, amelynek során az eredeti tematika átrendeződött.

Irodalom

Ákos Károly & Révész György, szerk. (1967) *Orvosi lexikon I.* Budapest: Akadémiai Kiadó.

Balla Jenő (1909) *Bűn és nyomor. Leleplezések Budapest rejtelméről.* Budapest: Wodianer és fiai.

Békés István (1966) *Magyar ponyva pitaval. A XVIII. század végétől a XX. század kezdetéig.* Budapest: Minerva.

Borbély Zoltán & Kapy Dezső, szerk. (1942) *A 60 éves magyar rendőrség. 1881–1941.* Budapest: Halász.

Brichta Kálmán (1891) *Budapestnek vesznie kell.* Budapest: Heisler. Újraközli: *Replika* 1996 (21–22) és Léderer Pál, szerk. (1999) *A nyilvánvaló nők. Prostitúció, társadalom, társadalomtörténet.* Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó, 9–18.

Buzinkay Géza (1997) „*Bulvárlapok a pesti utcán*”, *Budapesti Negyed* (2–3) 31–44.

Corbin, Alain (1999) *A „tőkés háreme” és a „kispénzű férfi-vágy csillapítója”.* In: Léderer Pál (szerk.) *A nyilvánvaló nők. Prostitúció, társadalom, társadalomtörténet.* Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó, 272–284.

Corbin, Alain (1990) *Women for Hire. Prostitution and Sexuality in France after 1850.* Cambridge, Mass. & London: Harvard University Press.

- Czaga Viktória et al. (1995) *A fővárosi rendőrség története*. Budapest: Budapesti Rendőr-főkapitányság.
- Cséri Lajos (1893) *Budapest fő- és székváros prostitúció-ügye*. Budapest: Grill. Újraközli: Replika 1996 (21–22).
- Doros Gábor & Melly József (1930) *A nemi betegségek kérdése Budapesten*, 1–2. kötet. Budapest: Székesfővárosi háziintézmény.
- Forrai, Judit (1996) Kávéházak és kéj nők. *Budapesti Negyed* (2–3), 110–120.
- Forrai Judit (1991) A prostitúció mint társadalmi konfliktus. In: *Rendi társadalom – Polgári társadalom 3. Társadalmi konfliktusok*. Salgótarján: Nógrád megyei Levéltár. 319–324.
- Foucault, Michel ([1957] 2000) *Elmebetegség és pszichológia. A klinikai orvoslás születése*. Budapest: Corvina.
- Gilfoyle, Timothy (1990) Prostitutes in History: From Parables of Pornography to Metaphores of Modernity. *American Historical Review*, February, 117–140.
- Gould, Stephen Jay ([1981] 1999) *Az elmécskent ember*. Budapest: Typotex.
- Gulyás Pál (1956) *Magyar írói álnévlexikon*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Horn, David G. (1995) This Norm Which Is Not One. Reading the Female Body in Lombroso's Anthropology. In: Terry, Jennifer & Urla Jacqueline (eds) *Deviant Bodies. Critical Perspectives on Difference in Science and Popular Culture*. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.
- Jordan, David P. (1995) *Transforming Paris. The Life and Labors of Baron Haussmann*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Jurkiny Emil (1882) *A bujakór a fővárosban*. Budapest: k.n.
- Katus László (1979) A népesedés és a társadalmi szerkezet változásai. In: Uo. (szerk.) *Magyarország története 1848–1890. 2. kötet*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 1119–1163.
- Kiss József (1874) *Budapesti rejtelmek*. I–IV. Pest: Deutsch testvérek.
- Kosáry Domokos & Németh G. Béla, szerk. (1985) *A magyar sajtó története II/2. 1867–1892*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kuthy Lajos (1846–1847) *Hazai rejtelmek*. Pest: k.n.
- Léderer Pál szerk. (1999) *A nyilvánvaló nők. Prostitúció, társadalom, társadalomtörténet*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó.
- Lenhossék József (1882) *Emlékbeszéd Broca Pál külső tag felett*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- Linka, Mór (1907) A prostitúció rendezése Budapesten. *Husadik Század* (XV), 245–254.
- Lombroso, Gina (1926) *A női lélek*. Budapest: Athenaeum.
- (1888) *A magyar büntetőtörvény könyv a büntettekről és vétségekről. (1878. évi V. t.-cikk)*. Budapest: Franklin.
- Mayhew, Henry ([1861] 1967) *London Labour and the London Poor: A Cyclopaedia of the Condition and Earnings of Those That Will Work, Those That Cannot Work, and Those That Will Not Work*. New York: A.M. Kelley.
- Milszáth Kálmán ([1908] 1970) Nagy Ignác. In Uo. *Tárcák, karcolatok (1869–1910)*. Budapest: Helikon. 609–612.
- Miklóssy János (1989) *A budapesti prostitúció története*. Budapest: Népszava Kiadó Vállalat.
- Móder József (1885) *Kettős gyilkosság, vagy: Vakmerő rablógyilkosság fényes nappal Budapesten, 1885. Évi Április 2-án*. Budapest: Bartalits Imre.
- Nagy Beáta (1996) Nők a kávéházak és a kávéházi alkalmazottak között. *Budapesti Negyed* (2–3), 94–109.
- Nagy Ignác (1844/1845) *Magyar titkok*. Pest: Hurtleben Konrád.
- (1894) *A Pallas Nagy Lexikona VI*. Budapest: Pallas.
- Perrot, Michel (1990) *A History of Private Life. IV. From the Fires of Revolution to the Great War*. Cambridge, Mass. & London: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Roche, Daniel (1987) *The People of Paris. An Essay in Popular Culture in the 18th Century*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.
- Siklóssy László ([1922] 2002) *A régi Budapest erkölcsse*. Budapest: Osiris.
- Sólymosi Elek (1879) *Egy cím nélküli könyv. Elmefuttatás az obscoen férfiak és a prostituált nők jelleméről*.

Budapest: Aigner.

Srebnick, Amy (1996) *The Mysterious Death of Mary Rogers: Sex and Culture in Nineteenth-Century New York* (*Studies in the History of Sexuality*). Oxford: Oxford University Press.

(1867) *Szabályok a kéjelgés- bordelházak és kéjhölgyekről*. Pest: ny.n.

(1885) *Szabályrendelet a bordélyügyről*. Budapest: Pesti kvny.

Szabó Krisztina (2002) A személyzet bosszúja: Mailáth országbíró meggyilkolása. *Médiakutató* (7) 127–148.

Szécsényi Mihály (1993) A bordélyrendszer Budapesten. *Rubicon* (8–9),

Szinnyei József (1899) *Magyar írók élete és munkái*. VI. Budapest: Hornyánszky Viktor.

Thirring Gusztáv szerk. (1894) *Budapest székes főváros statisztikai évkönyve*. Budapest: Budapest Székes Főváros Statisztikai Hivatala.

Topinard, Paul (1881) *Az anthropológia kézikönyve*. Budapest: Királyi Magyar Természettudományi Társulat.

Török Aurél (1880) Broca Pál emlékezete. *Orvosi Hetilap* (47) 1083 és uo. (49) 1131.

Török Lajos (1895) A syphilis elterjedése Budapesten. *Gyógyászat*, 1–16.

Vámbéry Rusztem (1902) A nemzetközi leánykereskedés. *Huszdik Század* (VI.) 24–31.

Vörös Károly ([1973] 1997) Főváros születik. In Uo. *Hétköznapiak a polgári Magyarországon*. Budapest: MTA Történettudományi Intézete. 143–170.

Vörös Károly (1984) A nagyvárosi bűnözés kezdetei. *História* (3) 21–24, (4) 12–14.

Vörös Károly (1999) A világváros útján: 1873–1918. *Budapesti Negyed* (2–3) 106–172.

Walkowitz, Judith (1983) *Prostitution and Victorian Society: Women, Class, and the State*. Cambridge: Cambridge University Press.

Walkowitz, Judith (1992) *City of Dreadful Delight. Narratives of Sexual Danger in Late-Victorian London*. Chicago: The University of Chicago Press.

Weisz Dániel (1878) *A prostitutio kérdése Budapesten*. Budapest: Burian. Újraközli: Replika 1996 (21–22).

Lábjegyzetek

1 Függetlenség, 1885. április 3.

2 Budapesti Hírlap, 1885. április 3.

3 Budapest, 1885. április 3.

4 Uo.

5 Budapesti Hírlap, 1885. április 3.

6 Uo.

7 A Mailáth-gyilkosság részletes feldolgozását lásd Szabó (2002).

8 A vállalkozó szellemű kiadók tömeges olvasóközönséget megcélzó sajtóterméket már a 19. század első felében is piacra dobtak. A bulvársajtó előfutárának tekinthető a reformkori Garasos Tár és Vas Gereben kiadványa, a Nép Barátja. Ugyancsak a tömegsajtó előzménye például Wodianer Fülöp vállalkozása, a Budapest című lap, amely egyébként egyike volt a kettős gyilkosságról legtöbb hírt közlő sajtóorgánumoknak. Ezek az újságok azonban még nem tudtak olyan példányszámot elérni, hogy valódi bulvártermékeknek tekinthessük őket. Egyetértek Buzinkay Gézával, aki az első „igazi” bulvárlapnak az 1896-ban megjelenő Esti Újságot tartja (Buzinkay, 1997: 31–37).

9 A jelenség elemzését természetesen a nyugati nagyvárosok kapcsán is elvégezték a történészek. Lásd például Londonról: Walkowitz (1992: 15–39); Párizsról: Jordan (1995: 13–40); New Yorkról: Srebnick (1996: 6–12).

10 1869-ben a 280 ezres budapesti lakosságból a gyári munkások száma 65 ezer fő, a képzés nélküli fizikai dolgozóké 51 ezer fő. Amint Vörös Károly fogalmaz: „A modern proletariátusnak olyan aránya ez a város kereső népességében, mely még a korabeli statisztikust is elképeszti: ehhez az arányhoz fogható Európában nem lehet találni” (Vörös, 1997: 152).

11

A kétkötetes jegyzék az Athenaeum kiadónál jelent meg „bizalmas, hivatalos” használatra. Összesen 13 500, a Monarchia területén „működő”, bizonyítottan bűnöző vagy gyanús egyének nevét tartalmazta. Olyan személyek is felkerültek a listára, akik ellen még nem született jogerős bírósági végzés, de nevük szerepelt a rendőrségi nyilvántartásban. Lásd: Rovott egyének betűsoros névjegyzéke, 1896.

Mikszáth némi malíciával, de találóan írja róla 1908-ban: „Kizökkenés nélkül írogatott egész haláláig. Nem jöttek közbe tarkabarka intermezzók, mint más íróknál. Társaságok, kalandok, asszonyok el nem vonták a munkától; rút volt, mint egy faun – minélfogva hamar megnősült (már 21 éves korában), zajtalan polgári életet élve, anyagi gondok se zavarták” (Mikszáth, [1908] 1970: 609-610).

A munka ismertetését és bírálatát lásd Roche (1987).

Feltétlenül ezek közé tartoznak Tábori Kornél és Székely Vladimír művei, amelyek közül a leghíresebb A bűnös Budapest (1908). Ide sorolható továbbá Tábori Kornél önálló munkája: Bűn és szerelem. Egy nyugalmazott detektív följegyzései után (1910). Lásd továbbá Balla Jenő Bűn és nyomor. Leleplezések Budapest rejtelseiből (1909) címmel kiadott riportkötetét, amelyben az újságíró szerző rendőrségi razziák során gyűjtött adatokra és élményekre támaszkodott. Brichta Kálmán apokaliptikus kiáltványában – a „kéjuralom” elharapódzása miatt – Budapestet Szodomához és Gomorrhához hasonlítja (Brichta, 1891).

New Yorkról lásd Srebnick (1995: 6-12).

Budapesti Hírlap, 1885. április 4.

Alföld, 1885. április 9.

Népszava, 1885. április 19.

A Függetlenség Verhovay Gyula lapja. 1879-ben indult és „a közélet megtisztítását” tűzte ki célul. A Végh-eset előtt két évvel, 1883-ban, a tisztaeszlári per idején az egyik legszélsőségesebb antiszemita propagandát hirdető sajtóorgánium. Lásd Kosáry & Németh G. (1985: 304-309).

Függetlenség, 1885. április 4.

Az életrajzi adatokat a következő lapszámokból gyűjtöttem: Budapesti Hírlap, 1885. április 3.; Egyetértés, 1885. április 5.; Pesti Napló, 1885. április 7, reggeli kiadás.; Szegedi Híradó, 1885. április 4.; Budapest, 1885. április 5.

Budapesti Hírlap, 1885. április 3.

Egyetértés, 1885. április 3.

Függetlenség, 1885. április 11.

Budapest, 1885. április 3.

Pesti Hírlap, 1885. április 2.

Lásd erről bővebben például a Michel Perrot szerkesztésében megjelent tanulmánykötetet (1990).

Az angol és a francia közvélemény bemutatását lásd Walkowitz (1992) és Corbin (1990).

A sztereotípiákat megerősítették vagy éppen megalapozták a korabeli „tudományos” eredmények, elsősorban az olasz származású Cesare Lombroso kutatásai, akinek munkáit Magyarországon is jól ismerték a 19. század utolsó évtizedeiben. Lombroso lánya, Gina Lombroso könyvének magyarországi kiadásakor egy, a szerkesztőnek írt levelében így fogalmaz: „...nem felejtettem el, hogy Magyarország volt az első, mely atyám eszméit megértéssel fogadta” (Lombroso, 1926: 7; lásd még Horn 1995). Emellett lásd a prostituáltak „jellemét” bemutató esetek korabeli leírását: Sólymosi (1879). Brichta Kálmán 1891-ben írott röpirata az egyik legszélsőségesebben negatív felfogás. A szerző részletesen jellemzi a „kéjhölgyeket”: „Ismeritek ezen emberi testtel bíró fúriákat, ismeritek őket? Ha nem, hallgassatok ide! Azon erkölcstelen, hitetlen fene vadak, kik nem ismernek sem szépet, jót, sem nemest, igazat és tisztát, kik csak bűnt, szennyet és ocsmányságot ápolnak; kik kerülnek a tisztességes társaságot és a nap világosságát; azok, kik csak kényelemre, jólétre, nyugalomra, szórakozásra és undok kéjre szomjuhozna, ezek a kéjhölgyek. Hogy mily megtettesült rossz az ilyen lény, az kitetszik abból, hogy kimentti magát Istennek rendeltetése alól, anya nem lesz belőle, nemét nem szaporítja, dolgozni nem dolgozik és Istent nem ismer. Ezek a fúriák terjesztik az egész világban a rosszat.”

Lásd a téma historiográfiai áttekintését: Gilfoyle (1999).

A szabályozási kísérletek áttekintését lásd Miklóssy (1989: 19-21), Cséri (1893).

Lásd: Szabályrendelet IV. Rész (A kapitányi hivatalok teendőiről) 14. paragrafus. Közli Miklóssy (1989: 46).

Lásd a jelenséget elemző tanulmányokat: Vámbéry (1902); Miklóssy (1989: 69-89). Az elemző írások mellett a

napilapokban számtalan, a leánykereskedésről tudósító híradás látott napvilágot. A Népszava gyakran számolt be az effajta üzelmekről.

34

Szabályrendelet... 1885. Lásd továbbá a prostitúció rendezési kísérletének kudarcáról: Linka (1907).

35

Jelen esetben a terminust nem habermasi értelmében használom, hanem a „nem baloldali” szerzőkre utalok.

36

Lásd például: Munkás-Heti-Krónika 1878. szeptember 15; december 29; 1879. szeptember 7; november 30; Népszava 1892. augusztus 5; 1894. szeptember 21; 1895. július 3; 1898. március 19; 1900. március 13; 1905. január 14; február 11; február 23; július 6; 7; 14; 30.

37

A tényt több lap is említésre méltónak vélte. Lásd például: Budapesti Hírlap, 1885. április 5; Budapest, 1885. április 5.

38

Az életrajzi adatokat lásd: Függetlenség, 1885. április 8; Budapesti Hírlap 1885. április 4; Budapest, 1885. április 4; Nemzet, 1885. április 4.

39

A részleteket a Budapest, a Budapesti Hírlap, a Pesti Hírlap, a Nemzet, a Függetlenség, az Egyetértés, a Pesti Napló, a Szegedi Híradó, az Alföld, a Magyar Polgár és a Debrecen április lapszámai, valamint a május 8-án tartott elsőfokú tárgyalásról készített beszámolók alapján gyűjtöttem össze.

40

Budapest, 1885. április 4.

41

Kenedi végzett ügyvéd, a jogtudományok doktora, emellett kiváló újságíró, a budapesti újságírók egyesületének alelnöke volt. Rendkívül termékeny szerző, kétezernél is több vezércikke és tárcája jelent meg. Szókimondó cikkei miatt számtalan konfliktusba keveredett. Emellett védőügyvédként több büntetőügyön is dolgozott, 1896–97-ben pedig az igazságügy miniszter megbízásából részt vett a bűnvádi eljárás kodifikációjában. Részletes életrajzát lásd Szinnyei (1899: 12–13).

42

Függetlenség, 1885. április 7.

43

Budapesti Hírlap, 1885. április 4.

44

Budapest, 1885. április 4.

45

Pesti Napló, 1885. május 8, esti kiadás.

46

A Pallas Nagy Lexikona szerint az elmebetegség tünetei a magatartásban, a beszédben és a cselekvésekben érhetők tetten. Az elmebetegekre jellemző a búskomorság. Az agy kóros elváltozását alkoholizmus is okozhatja. Lásd Pallas VI. (1894: 59–60).

47

Ajtay Sándor (1845–1917) a kolozsvári egyetemen a kór- és gyógyszeratan, 1874-től a törvényszéki orvostan tanára volt. 1882-ben a budapesti egyetemen kinevezték a törvényszéki orvostan professzorává. Szakterülete a büntetőjogi beszámíthatóság volt. Lásd Ákos & Révész (1967: 90).

48

Pesti Hírlap, 1885. május 9.

49

A boncolás eredményeit lásd: Budapesti Hírlap, 1885. július 4; Pesti Hírlap, 1885. július 4; Budapest, 1885. július 4.

50

Lásd emellett Lenhossék József emlékbeszédét Broca Pál külső tagról (Lenhossék, 1882).

51

További részletekről lásd: Borbély & Kapy (1942).

52

Függetlenség, 1885. április 12.

Állásfoglalás

[Közös állásfoglalás a kommunikációs alapképzés tervezett megszüntetéséről](#)

Legolvasottabb

- [Manipulál-e a média?](#)
- [Az internetes kommunikáció története és elmélete.](#)
- [Reklámhatás, problémamegoldás, intencionalitás](#)
- [Médiaerőszak: tények és mítoszok](#)
- [A tévémaci tudatformáló szerepe](#)

Könyvajánló

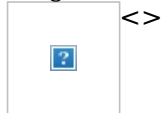

<>

Szomszédok közt

[> könyv rendelés](#)

Megrendelés

2016 nyár

[> régebbi lapszámok](#)

Pódiumbeszélgetések

[„Szomszédok közt” pódiumbeszélgetés](#)

Kérdez: Bajomi-Lázár Péter Médiakutató

Válaszol: Kovács M. András és Lányi Balázs forgatókönyvíró

[> korábbi pódiumbeszélgetések](#)

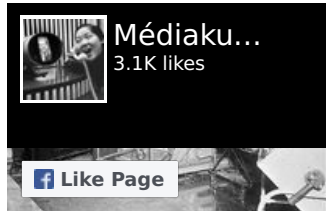
Partnereink

[Magyar Kommunikációtudományi Társaság](#)

[Sajtószabadság Központ](#) (rendszeres tevékenységét források hiányában megszüntette)

[Eastbound - Culture, Society, Media](#)

[Infokommunikáció és jog](#)

- [Korábbi lapszámok](#)
- [Rovatok](#)
- [Szerzőink](#)
- [Rólunk](#)

Médiakutató 2003 ősz

Kisebbség

[Margit Patrícia:](#)

Megalázó szavak fogságában

Sajtódiskurzusok a prostitúcióról

2000 őszén az Eötvös Loránd Tudományegyetem, a brnói Masaryk és a poznani Adam Mickiewicz Egyetem hallgatóinak és tanárainak részvételével kutatói hálózatot szerveztünk. Vizsgálatunk a *Bűn és bűnhődés: hátrányos helyzetű csoportok kriminalizálása a médiában* címet viselte. Az elkészített tanulmányok elsődlegesen a romák, a szegények, a globalizációellenes tüntetők, a prostituáltak és a különböző deviáns-bűnöző csoportok médiareprezentációjával foglalkoztak. Jelen dolgozat is ennek a projektnek a keretében készült azzal a céllal, hogy elemezze a türelmi zónák magyarországi sajtóvisszhangját. Arra a kérdésre keres választ, hogyan, milyen diskurzusok megválasztásával írják a sajtómunkások a prostitúcióról, illetve a türelmi zónák kialakítása kapcsán felmerült konfliktusokról.

1. Bevezetés

A türelmi zónák kialakítása 1999 óta élénk vita tárgya a sajtóban. A prostitúció „határterületként” a tűrés és a tiltás nehezen megfogható mezsgyéjén mozog. A köztudat a „legősibb mesterségként”, azaz szükséges rosszként tartja számon, de az 1957-ben elfogadott New York-i Egyezmény egyértelműen megtiltotta a prostituáltak tevékenységét. Az egyezmény Magyarországon is zsinórmértékül szolgált egészen a türelmi zónák létrehozását előíró törvény életbe lépéséig. A jog azonban nem rendezte megnyugtatóan a kérdést. Engedélyezte ugyan a prostitúciót, de nem gondoskodott a területek biztosításáról. Így mind a mai napig a 22-es csapdájának foglyai a prostituáltak. A zónákon kívül illegális a tevékenységük, annak ellenére, hogy a jogalkotó – a nemzetközi egyezményrel szemben – zöld utat biztosított a számukra.

2. A módszerről

A kutatás során arra törekedtem, hogy a feldolgozott sajtótermékek lehetőleg „változatosak” legyenek – a bennük megjelenő vélemények és az általuk képviselt műfaj tekintetében egyaránt. Két politikai napilap mellett helyet kapott a két legolvasottabb bulvárnapi lap, két hetilap, valamint a magyar rendőrség hivatalos sajtókiadványa is. A *Magyar Nemzet*, a *Népszabadság*, a *Blikk*, a *Mai Nap*, a *HVG*, a *MaNcs* és a *Zsaru magazin* 1999 novembere és 2001 márciusa közötti lapszámait vizsgáltam. A kérdéses időszakban a türelmi zónákkal kapcsolatban összesen 113 cikk jelent meg, de nem törekedtem teljes körű tartalomelemzésre. Tematikai változatosságuk és információs értékük alapján 74 írást választottam ki, és ezeket dolgoztam fel.

3. Kutatási eredmények

Az írásokban három alapvetően meghatározó fogalmi keretben jelent meg a prostitúció és a türelmi zónák problémája:

- (1) elsősorban a politikai lapokra jellemző, hogy a kérdést a szabályozás/törvényhozás szempontjából tárgyalják;
- (2) minden kiadványban fellelhető a prostitúció és a deviáns viselkedés (perverzió, erkölcstelenség, tisztátalanság) társítása, és a társadalmi kirekesztés (szegregáció és gettósítás) egyedüli és optimális megoldásként való feltüntetése;
- (3) főképp a bulvárlapokban érhető tetten az a törekvés, hogy a prostituáltakat az alvilághoz, a különböző bűnöző csoportokhoz kapcsolják.

3.1. A szabályozás diskurzusa

Ugyan a társadalmi normák kialakításában a törvényhozás befolyása általában igencsak kérdéses, mégis úgy vélem, hogy a jog megerősíti és legitimálja a prostitúció megítélésére vonatkozó normákat és ítéleteket. Az a tény, hogy a prostitúció szabályozása az 1999-es úgynevezett „maffiatörvény” része, már önmagában is kijelöli a

prostituáció helyét az igazságszolgáltatásban. A jogalkotók szerepe meghatározó abban, hogy a közvélemény a prostituáltakat nem „szexipari dolgozóknak”, hanem sokkal inkább deviánsoknak, esetleg bűnözőknek tekinti. Ezt a szemléletet – a mintában szereplő cikkek alapján – a sajtó munkatársai is osztják, és írásaikkal tovább erősítik. Érdemes megfigyelni például a *Mai Nap* patriarchális szóhasználatát: „A városatyák áldásukat adták a lányokra”. (*Mai Nap*, 2000. február 24.) A cím megválasztása jól illusztrálja a törvény és az államigazgatás képviselői és a prostituáltak közötti egyenlőtlen, feudális viszonyt. A prostituáltak nem egyenrangú felekként, teljes értékű állampolgárokként jelennek meg az effajta beszédben, hanem komolytalan és infantilizált lényekként. Ez a kifejezetten degradáló nyelvezet a feldolgozott újságcikkek háromnegyedét jellemzi.

Bár az országgyűlés 1999 óta tárgyalja a türelmi zónák ügyét, eddig csak Miskolcon és Újpesten jelöltek ki ilyen területeket. Az elemzett írások tanúsága szerint a történet már régen nem a prostituáció legalizálásáról szól. A téma egyúttal okot adott politikai pártok csatározására is, mert az Orbán-kormány idején erőteljesen támadták Demszky Gábor budapesti főpolgármestert. A támadásokra a zónák kijelölésének halogatása és a helyszínek megjelölése szolgáltatott ürügyet. Az ügy arra is alkalmasnak bizonyult, hogy erkölcsi magaslatokra emelje azokat a politikusokat, akik mereven elzárkóztak a prostituáció kérdésétől – mintegy megőrizve erkölcsi tisztaságukat és fölényüket. A „jó polgárok” szerepében tetszelgő, erkölcsi piederesztálról prédikálók számára az elzárkózás kiváló stratégia volt, hiszen mindazon politikai ellenfeleiket, akik bármilyen kapcsolatba kerültek a prostituáció rendezésével, azt sugalmazva keverhették gyanúba, hogy köztük van a „mocskos üzelmekhez”.

„Nevetséges, amit Demszky Gáborék csinálnak. Nyílt ajánlati felhívást adtak közre az alvilág számára. A maffia egyezkedni fog Budapest vezetőivel [...] a Belügyminisztériumnak kellene kijelölnie a zónákat, mert ha nem, akkor a korrupció gyanúját soha sem tudják lemosni magukról a főváros vezetői” (Juharos József a Fidesz parlamenti képviselője, *Mai Nap*, 2000. április 4.).

„Zónapörköltre várják az örömlányok a főpolgármestert” (*Blikk*, 2001. január 6.).

A férfi politikusok által elfoglalt morális magaslat arra is kiválóan alkalmas, hogy a prostituáltakat deviánsnak címkézzék, és ily módon jogot formáljanak a testük feletti ellenőrzés gyakorlására: megtilthatják fizikai jelenlétüket bizonyos helyszíneken, csakúgy, mint a testük áruba bocsátását. A szabályozás önmagában elkerülhetetlen és szükséges is, de Magyarországon erőteljes férfiszolidaritás érvényesül, és ez határozza meg a prostituáltakról folyó társadalmi diskurzust. A sajtóelemzés szerint a politikusok sokkal cinkosabban elnézőek férfitársaik, a kliensek vagy a futtatók megítélésében. Az sem hagyható figyelmen kívül, hogy időnként maguk a „politikusok” is érintettek, kliensekként ők is felkeresik a prostituáltakat.

„A lányok úgy érzik, kibabrálnak velük a politikusok, noha többen is igénybe veszik a szolgáltatásaikat: Van egy kuncsaftom, egy államtitkár – meséli Krisztina (21). A kocsiiban szólt a magnó, de nem zenét, hanem az ő beszédeit hallgattuk. Az akció után adott egy névjegykártyát. Adott egy névjegykártyát, azt mondta: hívjam nyugodtan, ha újra ilyen katartikus élményre vágyom. Persze ingyen” (*Blikk*, 2001. január 6.).

„Egész tisztességes gyűjteményem van arról, hogy hány politikus járt a régi kocsisoron. És az hagyján, hogy járt, de volt olyan naiv, hogy névjegykártyát is osztogatott.” (Földi Ágnes, a Siva Alapítvány vezetője, *MaNcs*, 2000. április 3.).

A férfiak hatalmi helyzetét erősíti, hogy a törvényalkotók csak a szexuális szolgáltatások eladóját büntetik, a vásárlót nem. A férfiakat nem teszik felelőssé, sőt a klienseket még védi is a törvény azzal, hogy ellenőrizhetik a prostituáltak egészségügyi igazolásait és bárcáját.

„Nem lehet őket komolyan venni” – mondja a türelmi zónák létrehozásáért kijelölt önkormányzati bizottság vezetője – az a céljuk, hogy botrányt keltsenek.” (*Népszabadság*, 2001. április 14.).

„Elégé fura lelke van annak, aki válogatás nélkül el tud fogadni szexuális partnereket, anélkül, hogy a higiénés szokásaival tisztában lenne. Ehhez bátornak kell lenni kemény lélekkel és gyomorral” (Csécsei Béla VIII. kerületi polgármester, *MaNcs*, 2000. március 3.).

A *Népszabadság*, a *HVG* és a *MaNcs* kivételével a többi lap nem említette a politikusoknak a prostituációval kapcsolatos kaotikus helyzet létrejöttében és fenntartásában viselt felelősségét. A törvényes garancia ellenére Miskolc és Újpest kivételével a prostituáltaknak az ország minden területén tilos tevékenykedniük, tehát a norma és a gyakorlat szöges ellentétben állnak egymással. Ugyanakkor a sajtó az okokról egyáltalán nem beszél.

„A szervezett bűnözés ellen létrehozott Maffia törvény tönkretette a prostituáltakat. A paradox szituáció azért állt elő, mert a világ legősibb foglalkozását akkor kriminalizálták, amikor a törvény legalizálta” (*HVG*, 1999. szeptember 25.).

A prostituáltak érdekvédelmi szervezete, a Siva Alapítvány egyre aktívabb részvétele és a Legfelsőbb Bírósághoz benyújtott fellebbezése ellenére a törvényhozásig még mindig nem jutott el a „nők hangja”. Az általam feldolgozott újságok közül is csak a *MaNcs*, a *HVG* és a *Népszabadság* készített interjút Földi Ágnessel, a Siva Alapítvány vezetőjével. Az Alapítvány azért harcol, hogy a közvéleményben ne keveredjenek össze egymással a prostituáltak különböző csoportjai. Azt próbálják elérni, hogy „érzékenyebbé” váljon a megkülönböztetés; a szexuálisan kizsákmányolt áldozatok és azok, akik foglalkozásként választják a prostituációt, ne kerüljenek egy kategóriába. Nem jut el az illetékesekhez az az igény sem, hogy a prostituáltak új jogi és társadalmi definíciót követeljenek: azt szeretnék, ha szexuális munkásokként tartanák őket számon, munkakörülményeiket pedig törvény szabályozná. A sajtóban annak sincs nyoma, hogy a prostituáltak a közbeszédet is meg akarják reformálni. Arra törekszenek, hogy

a szexualitás és a bűnözés összekapcsolását felváltta egy új értelmezési keret, amely a prostitúciót a munkavállalás és az emberi jogok kontextusába helyezi.

3.1.1. Deviancia: nemek közti hatalmi viszonyok

A prostitúciót a magyar sajtó kizárólag női tevékenységként tartja számon. Míg a döntéshozók, a rendőrök, a kliensek és a futtatók szerepében férfiak jelennek meg, a prostituáltak mindig nők. A magyar sajtó egyszerűen nem vesz tudomást arról, hogy a valóságban a szerepek nemi megoszlása korántsem ilyen kategorikus.

A „legősibb mesterség” kifejezés évezredek óta stigma. Arra utal, hogy a prostitúció elkerülhetetlen dolog, amellyel minden társadalomnak meg kell tanulnia együtt élni. Amint ez más kisebbségi csoportokra is áll, a nyelvi jelölés magát a tartalmat, a probléma súlyát is meghatározza. Ma már mindenki tudja Magyarországon, hogy nem korrekt „négerekről” beszélni, mert a kifejezés faji előítéleteket hordoz, és ily módon erősen stigmatizál egy társadalmi csoportot. A prostituáltakkal kapcsolatban ez a figyelem mintha egyáltalán nem létezne. A sajtóban is elterjedt megalázó címkék, a „kurva”, „rossz lány”, „kurtizán” vagy éppen a „mindenre képes cseléd” megnevezés értékítéletet közvetít anélkül, hogy a szerző részletezné a prostitúcióval kapcsolatos vélekedését. Pedig, most, amikor a számítógépbe írom a dolgozatot, a „kurva” szónál a helyesírás-ellenőrző program feddően figyelmeztet: ilyesmit nem illik bepötyögni.

A magyar sajtóban – még a legszínvonalasabb politikai és gazdasági szaklapokban is –, kifogyhatatlan az ironikus jelölések tárháza. Az öröme és önkéntességre utaló elnevezések és eufemizmusok azt a látszatot keltik, hogy a prostitúció mindkét fél számára örömteli és kielégítő szexuális együttlét: „örömlányok”, „Pál utcai lányok”, „éjszakai pillangók”, „szexpillangók”, „könnyűvérű lányok”. Mintha a prostituáltak élete szakadatlan vidámságban telne. Az olyan megnevezések, mint „vénszi biznisz” azt sugallják, hogy minden prostituált önkéntes alapon, tehát nem a stricik és kliensek vagy a rendőri agresszió áldozataként űzi mesterségét. Ezek a címkék egyben mentesítik a döntéshozókat a prostitúcióból fakadó társadalmi problémákkal kapcsolatos felelőségük alól is. A kiközösítettek büntetlenül lehet gúnyolódni, nyelvet élesíteni. Az olyan csúfnevek, mint „a hölgyek”, „bájaikat áruló hölgyek”, „luxusnők” a *MaNcs* kivételével az összes feldolgozott sajtóorgánumban előfordultak akkor is, ha egyébként tekintélyes lapról vagy komoly elemzésről volt szó.

Patriarchális szemlélet és feltétlen férfiszolidaritás jellemzi a kliensek és stricik ábrázolásmódját is. Míg a prostituáltakra a szerzők ironikusan utalnak, addig a futtatókat kevésbé degradáló terminusokkal illetik: „munkafelügyelő”, „szervező”, „üzletember”, „bordellotulajdonos”. Emellett az újságírók mindig pontosan megnevezik őket, így anonim csoporttagok helyett személyiségként jelennek meg a sajtóban. A kliensek általában hiányoznak a történetekből. A 74 elemzett írásból összesen öt cikkben szerepelnek: háromszor turistákként, egyszer középkorú úriemberként, egyszer pedig pszichiátriai betegként. Míg Svédországban például a jogalkotó bünteti a prostituáltak szolgáltatásait igénybe vevőket, a magyar sajtó szimpatizál a kliensekkel, sőt, többnyire kiszolgáltatott áldozatot lát bennük.

„Sok zsebtolvaj érkezett Mogyoródra. A lányok zaklatták a külföldi vendégeket” (*Népszabadság*, 2001. augusztus 5.).

„Német és finn autóverseny szurkolók meglátták a Pokol magyar változatát” (*MaNcs*, 2000. augusztus 15.).

A prostituáltot középkorú úrnak titulálja a *Magyar Nemzet* egyik írása. A kliens nem önmagát, hanem a feleségét hibáztatja, mondván, az asszony nem elégíti ki a vágyait. A cikk természetes reakciónak tünteti fel azt, hogy ha egy férfi házasesete boldogtalan, akkor prostituálnál keres kielégülést.

„Sikerült szót váltanunk egy szemlátomást fesztelen, középkorú úrral: otthon nem igazán találok meg a számításomat – mondja nevetve. Itt legalább megkapom, amire vágyom” (*Magyar Nemzet*, 2001. március 3.).

A szexuális szolgáltatások csak a nők oldaláról elítélendők, a férfiak szempontjából elfogadottak. Az újságok hasábjain többnyire a férfiak kapnak szót, és nekik nyílik lehetőségük a véleményük kifejtésére. Rendőrként és politikusként idézik őket, és gyakran szerepelnek interjúalanyokként. A mintában szereplő cikkek szerzői között is csak két nő akadt, tehát a prostitúcióról szinte kizárólag férfiak értekeznek.

3.1.2. A szegénység és a test áruba bocsátása

Köztudott, hogy a nők alacsonyabb bért kapnak, a munkaerőpiacon hátrányosabb a helyzetük, ezért őket a férfiaknál nagyobb mértékben sújtja a szegénység. A feminista szociológusok szoros összefüggést látnak a szegénység, a nők hátrányos társadalmi helyzete és a prostitúció között. Maggie O’Neill, a Staffordshire-i Egyetem oktatója *Feminizmus és Prostitúció* (2001) című művében azt állítja, hogy a prostitúció mint megélhetési forrás a kapitalizmus patriarchális alapokra épülő rendszerére adott válasz.

Az általam vizsgált írásokból egyáltalán nem derül ki, hogy prostitúcióra különböző okokból vállalkoznak-kényszerülnek a nők, a prostituáltak csoportja pedig rétegzett és változatos: a határokon átcsempészett szexrabszolgáltól egészen a luxus-prostituáltakig terjed. Bár sokféle út vezet a prostitúcióig, Chris Ryan és Michael Hall szexturizmust elemző monográfiájukban egyértelműen úgy fogalmazzák, hogy mindig valamilyen kényszer áll a háttérben: senki sem lesz önként prostituált (Ryan & Hall, 2001: 93). Általában a szegénység a legfőbb motiváció, mert sok egyedülálló nőnek ez az egyetlen lehetősége arra, hogy ételt, otthont és ruházkodást biztosítson a családjá számára. Mások anyagi biztonságot vagy jobb egzisztenciát próbálnak teremteni. A liberális beállítottságú, fiataloknak szóló *MaNcs* az egyetlen az elemzett lapok között, amely árnyaltabb képet ad az

okokról, itt alternatív hangok is megszólalhatnak:

„Ha a férfi idegen nő testében akar maszturbálni, vagy azt birtokolni, megalázni, netán a férfi pénzért kíván a gyereken (korábban mások által) elkövetett erőszakot venni, akkor a törvényhozás haptákba vágja magát és megregulázza az áldozatot, az alávetett, al- és főaffiózóktól sújtott nőt, lánygyermeket” (Juhász Géza, *MaNcs*, 2001. augusztus 29.).

„Néhányukat elrabolják az otthonaikból, és fogva tartják. Mások kalandot keresnek, megint mások hagyományos családanyák. Az árvák gyakran a stricik szeretetéért csinálják” (Földi Ágnes, *MaNcs*, 2000. március 3.).

A szerzők a prostituáltakat a társadalom periferiáján tengődő számkivetteknek tekintik: a megvásárolható nő elítélendő, az ő hibája, ha tisztas munkából képtelen megélni. Ugyanakkor a „prostituátorokat”, a megrendelőket, a gyakran magasabb társadalmi státusú férfiakat nem tartják bűnösöknek, és csak akkor büntetik 50 ezer forintot, ha kiskorúval hálak.

3.1.3. A tisztátalanság diskurzusa

A szerzők többsége szoros kapcsolatba hozza a prostitúciót a mocsokkal, a nemi betegségekkel és a perverzióval. Az írások nagy része a térbeli elkülönítés mellett kardoskodik. A türelmi zónákat nem a nőket védő övezetnek tekinti, hanem olyan gettóknak, ahová nem kívánatos egyedeket zárhatnak. A szegregáció tehát az „egészséges társadalom” védelmét szolgáló eszköz.

Az újságok a „mocskos életű nőket” fizikailag és metaforikusan is mocsokban, a társadalom szemeteként ábrázolják: ezzel megerősítik a negatív attitűdöket. Egy nő „tisztségének elvesztése” után csupán hulladék:

„A Józsefváros első látásra tisztának tűnik, egyetlen pillangó sem tárulkozik ki az utcákon” (*Zsarú magazin*, 2000. szeptember 7.).

„Szemétdombra a lányokkal!” (*Mai Nap*, 2000. február 24.).

„Azok a disznóolak szomorú látványt nyújtottak” (*Népszabadság*, 2000. szeptember 27.).

Empátia és büntudat helyett férfiszolidaritás, sőt gúny jellemzi a konzervatív szellemiségű *Magyar Nemzet* cikkeit is:

„De van ennél cifrább is. Utunk egy csaknem mocsaras területen át egy szántó szélére vezet. Megszokott magyar tájkép: mindenhol szétdobált szemét, roncsautó [...] Attila sztorizik: Egy traktoros ismerősöm itt szántott, mikor látja, hogy a mező szélén, a motorháztetőn űzik az ipart – derülünk a lehangelő miskolci ugarban” (*Magyar Nemzet*, 2001. március 3.).

Mint hogy deviánsnak, erkölcsileg züllöttnek és betegnek ábrázolják a prostituáltakat, nem meglepő, hogy a lapok többsége a szexualitással kapcsolatos veszélyekért, elsődlegesen a perverzióért és a nemi betegségek terjesztéséért is a nőket teszi felelőssé. Azért lehet legitim ez a viselkedés, mert – és itt megint csak a *MaNcs* jelent kivételt – a szerzők szerint a prostituáltak és nem a kliensek, illetve a stricik a deviánsok. Míg a perverz szolgáltatásokat gyakran kiskorúaktól megrendelő férfiak viselkedése sosem minősül abnormálisnak, sőt magatartásuk természetes, egészséges nemi igényük következménye, a prostituáltak bűnbakokká válnak.

„Egyikük árulta magát annak ellenére, hogy szülés előtt állt” (*Zsarú magazin*, 2001. április 12.).

Az áldozatok degradálása tipikus eljárás a bűnbakképzés során. Könnyebb a védekezés jogát megtagadva a gyengébb és kiszolgáltatott helyzetben lévő felet okolni, mint körültekintő-tényfeltáró elemzést készíteni a valós – társadalmi, pszichológiai vagy individuális – okokról.

A norvég szerzőpáros, Cecile Hoigard és Liv Finstad tíz éves kutatómunkája során több száz interjút készített a szexipar különböző résztvevőivel: prostituáltakkal, futtatókkal és kliensekkel (Hoigard & Finstad, 1992). Egyebek mellett arra a kérdésre keresték a választ, miért prostituálják magukat a nők. Felméréseik szerint a többség a családtagok, később a futtatók és a kliensek szexuális zaklatásának, szexuális erőszaknak esik áldozatul.

A feldolgozott lapok közül csak a *MaNcs*-ban, Juhász Géza dolgozatában esik szó erről az összefüggésről. Juhász szerint a nők 75–80 százaléka azért lesz prostituált, mert képtelen túltenni magát valamilyen gyermekkori szexuális traumán – többnyire nemi erőszakon.

A tényfeltárás és alapos elemzés helyett a sajtó válasza a büntetés. A megszegényítés, a kirekesztés, végül az elzárás – „türelmi” zónákba vagy börtönökbe. A zónák fizikailag, térben is határt vonnak a társadalmilag szankcionált és a normális közé: kihalt vidékre, a város szélére helyezték az eddig kijelölt két területet, és ha nem a megfelelő helyen áll a prostituált, akár 800 ezer forintot is büntethető.

„Egy kihalt, bozótos mezőn dolgoznak, ami tele van szeméttel” (*Mai Nap*, 2000. február 24.).

„A megoldás a teljes száműzetés. Egy olyan terület, melynek fizikai határai vannak – egy gettó” (Csécsi Béla, *MaNcs*, 2000. március 3.).

A törvény úgy intézkedik, hogy a zónáknak 300 méteres távolságban kell lenniük a templomoktól, az iskoláktól, az óvodáktól, a közintézményektől, sőt még a főutaktól is. Ezzel gyakorlatilag száműzi a prostituáltakat a sűrűn lakott

városi negyedekből.

3.2. Bűn és bűnhődés

A prostitúciót a „maffiatörvény” keretében szabályozták, így a két terület, a prostitúció és a szervezett bűnözés elkerülhetetlenül összemósódott a köztudatban. A sajtó ezt a szemléletet tovább erősíti: a feldolgozott cikkek fele összekapcsolja a két tevékenységet.

Amint említettem, a szerzők arctalan tömeget kreálnak a névtelenül megjelenő prostituáltakból, megközelítésük tehát kizárja az empátiát. Sőt, az újságírók a deviáns nőkből kifejezetten bűnözőket faragnak. A cikkek tanúsága szerint többségük a „keményvonalas” rendőri fellépés mellett kardoskodik: a rendőrségnek az a feladata, hogy fenntartsa a rendet akkor is, ha a törvény betűjét nem tudja betartatni.

„Információink szerint a türelmi zónák kijelölése nem csak a prostitúcióból élő *bűnözők* között okoz feszültségeket, hanem rendőri körökben is. A leányfuttatók és a bájaikat áruló hölgyek ugyanis nem mennek el dolgozni, *pénzszerzési lehetőségük csak bűncselekmények elkövetésével képzelhető el a jövőben is.*” [...] „A Pál utcai lányokkal már évekkkel ezelőtt leszámolt a siófoki rendőrség.” [...] Volt olyan nap, amikor egy időben hat prostituált ismerkedett meg a fogda belső építészetével” (*Magyar Nemzet*, 2000. május 19.).

Arról nem szólnak a cikkek, hogy a prostituáltak többségét azért börtönzik be, mert a zónák kijelölésének késlekedése miatt nincs hol állniuk, s ha tiltott helyen bukkannak rájuk a rendőrök, magas pénzbírság vagy börtön a büntetésük. A cikkekben nem esik szó a rendőri brutalitásról sem, arról, hogy a rendőrség gyakran megsérti a prostituáltak emberi jogait. Arról is hallgat a sajtó, hogy a rendőrök szolidárisak a stricikkel és a kliensekkel.

„A régi szép időkben, ha a lányok ingyen szaxiztak, a rendőrök nem vitték be őket. De ma már ez nem így van” (*Blikk*, 2001. február 13.).

A cikkírók gyakran más bűnözési formákat és bűnözői köröket is a prostitúcióhoz kapcsolnak. A bűn bűnnel jár. A prostitúció így mosódik össze konkrét bűntényekkel: így válik eggyé a maffiával, a zsebtolvajlással, a rablással és az autólopással. A sajtóban egy-egy példa alapján általánosítanak.

„Az alezredes cáfolta, hogy néhány bőrfejú verekedésbe keveredett volna a prostituáltakkal. A türelmi zónán belül összesen két bűncselekményt követtek el: két lány a kuncaftja zsebéből kilopta az értékeket. [...] A prostitúció a világon mindenütt vonzza a bűnözőket” (*Népszabadság*, 2000. augusztus 15.).

„Ragadós kezű lányok” (*Zsaru magazin*, 2001. március 7.).

A *MaNcs* és a *Népszabadság* kivételével politikai beállítottságtól és műfajtól függetlenül a lapok együtt emlegetik a prostituáltakat és futtatóikat, akik a bűnözői körök aktív és önkéntes tagjaiként jelennek meg.

„A stricik szakmát váltanak, azaz más bűncselekményekből jutnak pénzhez: rablás, autólopás” (*Blikk*, 2001. február 13.).

Ugyan a kliensek is megszegik a törvényt, amikor a türelmi zónákon kívül kötnek üzletet, őket egyáltalán nem hibáztatja a sajtó. Az újságírók inkább azt az érzetet erősítik, hogy a deviáns prostituáltakkal szemben a vendégek képviselik a „normalitást”. A tudományos kutatások eredményei szöges ellentétben állnak ezekkel a vélekedésekkel. Chris Ryan és Michael Hall fent idézett monográfiája szerint olyan frusztrált férfiak járnak prostituáltakhoz, akik gyöngének, feleslegesnek vagy visszautasítottnak érzik magukat, ezért nők megszegésével próbálják a magabiztosságukat növelni (Ryan & Hall, 2001).

A prostituáltak nyilatkozataiból és a statisztikákból is kiderül: a futtatók, időnként prostituáltak segítségével, valóban elkövetnek bűncselekményeket. Ez azonban még nem indokolja, hogy a sajtó a szexmunkásokat bűnözőkként kezelje. A prostituáltak valójában jóval gyakrabban áldozatai az agresszióknak, mintsem agresszorok.

„A prostituáltakat rendszeresen megerőszakolják, megalázzák, megszegényítik, néha meg is gyilkolják. Sokan megfertőződnek. Reménytelen azoknak a helyzete, akiket külföldről raboltak el. [...] Ha a prostitúcióhoz tényleg kötődik a bűnözés, miért nem történt semmi Mogyoródon? Sajnos azt sugallja a televízió és a sajtó, hogy kábítószeresek, rablás, lopás kapcsolódik a prostitúcióhoz” (Földi Ágnes, *HVG*, 2000. szeptember 30.).

A *MaNcs* kivételével a többi elemzett lapban a nők elleni erőszak és a rendőri brutalitás egyáltalán nem szerepelt témaként. Ennek feltehetően az az oka, hogy a „kurvákat” a „normális”, a férfidominanciájú társadalom által elfogadott nőiesség szabályainak áthágóiként tartják számon. Akár erkölcsi, akár büntetőjogi normákról van szó, bármilyen súlyos is legyen a „törvényszegők” büntetése, a közvélemény mégis legitimnek tartja azt. A sajtó munkatársai ezt a szemléletet erősítik akkor, amikor érdemtelennek tartják a prostituáltakat a „tisztességes” nőket és állampolgárokat megillető objektív reprezentációra. Ebben a tekintetben nagy különbség figyelhető meg a konzervatív lapok, illetve a baloldali és a liberális sajtó között: az erkölcs-rendész-hangvétel és -stílus az előbbieket még a többi újságnál is nagyobb mértékben jellemzi. Elgondolkodtató, hogy az összes újság közül éppen a *Zsaru magazin*, a rendőrség hivatalos lapja a legellenségesebb a prostituáltakkal szemben.

„Hogy a lányok nem kurvák, hanem áldozatok? Akkor én is áldozatot hozok, amikor a Merdzsómmal szállítom őket” (Nagy Bandó András humoreszkje, *Zsaru magazin*, 2000. január 13.).

A sajtóban tetten érhető nőellenes nézeteket a férfiak képviselik a férfiak érdekében. A prostituált rémképe – a férfidominancia hatalmi mechanizmusának eszközeként – riasztó képet mutat a többi nő számára is. Aki nem illik a „tisztes nőt” kategóriájába, automatikusan kurvának minősül, az pedig már kiderült az eddigiekből, hogy az effajta kategorizáció milyen következményekkel jár. Áttételesen nemcsak a prostituáltakat érinti a szélsőséges és ellenséges attitűd, hanem a női nem egészét. A magyarországi közbeszédben elterjedt prostituáltdefiníció és a prostituáltakra vonatkozó sztereotípiák és előítéletek befolyásolják a nőkről való gondolkodást, a női szexualitással kapcsolatos nézeteket, mert ehhez a csoporthoz képest jelölik meg a „tisztes és normális” asszonyoktól elvárt viselkedéseket.

„Gyakran olyan nőket is bevisz a börtönbe a rendőrség, akik váltig bizonygatják, hogy nem prostituáltak” (Szikinger István alkotmányjogász, *MaNcs*, 2000. május 3.).

„A lányok, a törzsgárdisták ott vannak a régi törzshelyeiken, kutyát sétáltató, telefonáló, gyerekkocsit tologató, bolt előtt trécselő, kapualj alatt kulcsot kereső vagy éppen délutáni kocogó álcájában” (*Zsaru magazin*, 2000. március 16.).

„A lakók félnek attól, hogy a kliensek zaklatni fogják a környéken lakó lányokat és fiatal asszonyokat” (*Magyar Nemzet*, 2001. február 5.).

A megoldás felé vezető út egyik állomása lehetne, ha a sajtóban változna a diskurzus, vagy legalábbis új szempontokat is figyelembe vennének az újságírók akkor, amikor a prostituáltakról beszélnek. Gondolok az emberi jogokra, a nők elleni erőszakra, a nők testének kizsákmányolására, a törvényhozók tétlenkedésére, a stricik és kliensek férfiszolidaritására – és a sort folytathatnám.

4. Következtetések

Bár a sajtóban egyre kevesebbet írnak a türelmi zónákról, a probléma korántsem megoldott, hiszen az országban eddig mindössze két területet jelöltek ki az erre illetékesek. Ugyanakkor csak a fővárosban négyezer prostituált dolgozik. A Józsefvárosban 2002-ben hat hónap alatt 1791 prostituáltat tartóztattak le, és összesen 47 millió forintra büntették őket.

A nyelvezet, a közbeszéd változatlan a prostitúcióból közismerten hasznot húzó dualizmus kori budapesti rendőrfőkapitány, Thaisz Elek korában használthoz képest. Mind a mai napig senki sem tiltakozik az olyan kifejezések miatt, mint az „éjszakai kék pillangó” vagy az olyasfajta eufemizmusok hallatán, mint a „pásztoróra”. A prostituáltak nyelvi degradálása az újságírók, a törvényhozók és az olvasók szemében egyaránt elfogadott és természetes. Ez arra utal, hogy a férfiak cinkosan hallgatnak saját felelősségükről.

Sajtóperek sorát lehetne és kellene indítani azért, hogy ez a kirekesztő és megalázó gyűlöletbeszéd eltűnjön a magyar sajtóból, hiszen az újság nyelve meghatározza azokat a szavakat, amelyeket kimondunk, a szavak pedig meghatározzák azokat, akiket megjelölünk általuk.

Irodalom

Carter, Cynthia & Branstons, Bill & Stuart, Allen ed. (1998) *News, gender and power*. London: Routledge.

Crowell, Nancy A. & Burgess Ann W., eds (1996) *Understanding violence against women*. Washington DC.: National Academy Press.

Epstein, Laurily Keril, ed. (1978) *Women and the news*. New York: Hastings House.

Hoigard, Cecile & Finstad, Liv (1992) *Backstreets: Prostitution, Money and Love*. Polity Press: Cambridge.

Meyers, Marian (1997) *News Coverage of Violence Against Women: Engendering blame*. Thousand Oaks & London: Sage Publication.

O'Neill, Maggie (2001) *Prostitution and Feminism: Towards a Politics of Feelings*. London: Polity Press.

Pateman, Carole (1988) *The sexual contract*. Stanford, Calif.: The Stanford University Press.

Ryan, Chris & Hall, Michael (2001) *Sex Tourism: Marginal People and Liminalities*. London & New York: Routledge.

Van Dijk, Tenn A. (1995) „Editorial: The violence of text and talk.” In: *Discourse and Society* 6 (3), 307–308.

Wodak, Ruth (1997) *Gender and Discourse*. London: Sage Publication.

Young, Alison (1991) *Femininity in Dissent*. London: Routledge.

Zoonen, Liesbet van (1994) *Feminist media studies*. London & Thousand Oaks: Sage Publication.

Legolvasottabb

- [Manipulál-e a média?](#)
- [Az internetes kommunikáció története és elmélete.](#)
- [Reklámhatás, problémamegoldás, intencionalitás](#)
- [Médiaerőszak: tények és mítoszok](#)
- [A tévémaci tudatformáló szerepe](#)

Könyvajánló

<>

Szomszédok közt

> [könyv rendelés](#)

Megrendelés

<>

2016 nyár

> [régebbi lapszámok](#)

Pódiumbeszélgetések

[„Szomszédok közt” pódiumbeszélgetés](#)

Kérdez: Bajomi-Lázár Péter Médiakutató

Válaszol: Kovács M. András és Lányi Balázs ffordatókönyvíró

> [korábbi pódiumbeszélgetések](#)

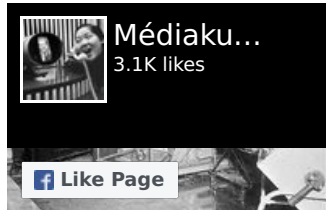
Partnereink

[Magyar Kommunikációtudományi Társaság](#)

[Sajtószabadság Központ](#) (rendszeres tevékenységét források hiányában megszüntette)

[Eastbound - Culture, Society, Media](#)

[Infokommunikáció és jog](#)

- [Korábbi lapszámok](#)
- [Rovatok](#)
- [Szerzőink](#)
- [Rólunk](#)

Médiakutató 2003 ősz

Kisebbség

[Vicsek Lilla:](#)

Beszélgetések a prostitúcióról

Két fókuszcsoporthos vizsgálat tanulságai

Milyen fogalmi keretek között esik szó a prostitúcióról a hétköznapi beszélgetésekben? Minek tekintik a prostituáltakat, és mivel magyarázzák a prostitúciót? Az alábbi tanulmány két fókuszcsoporthos beszélgetés elemzésével e kérdésekre keres választ. A vizsgálat a *Bűn és bűnhődés: hátrányos helyzetű csoportok kriminalizálása a médiában* című kutatás részeként készült.

1. Bevezetés

A prostitúcióval kapcsolatos viták több diskurzusba ágyazottan folynak. Diskurzuson azon jelek összességét értjük, amelyek a társadalmi gyakorlat megtestesüléseként jelentést hordoznak (Wodak, 1997). Jelen tanulmány egyik legfőbb célja annak elemzése, hogy a hétköznapi beszélgetésekben milyen fogalmi keretekben esik szó a prostitúcióról. Ezen belül kiemelten foglalkozunk a prostituáltak stigmatizálásának és kriminalizálásának folyamatával és azzal, hogy egy csoportos beszélgetés során hogyan minősülnek deviánsnak a prostituáltak. Eric Goode (2001) nyomán devianciának tekintjük azokat a viselkedésmódokat, hiteket vagy tulajdonságokat, amelyeket az emberek megbotránkoztatónak, sértőnek vagy elítélendőnek tartanak, és amelyek a deviáns személy viselkedésének helytelenítését, elítélését idézik elő, vagy ellenséges érzületet váltanak ki.

A prostitúcióhoz tapadó fogalmi keretek mellett a személyes tapasztalat, a médiaüzenetek és a prostituáltakra vonatkozó beszédmodok közötti összefüggéseket vizsgáljuk. Terjedelmes szakirodalom foglalkozik a kritikai kultúrakutatáson belül a személyes vélemények és a médiadiskurzusok kapcsolatával. Ugyanakkor a szakértők között koránt sincs egyetértés; számtalan egymásnak ellentmondó eredmény és értelmezés él egymás mellett. Az 1980-es években a passzív közönséget feltételező, szimpla mediabefolyásolás modell vesztett népszerűségéből, és a kutatókat egyre inkább a közönség aktivitását feltételezik. Nagyobb figyelmet kap az úgynevezett *users-and-gratification* modell, amely a közönség aktív médiahasználatára épít. Jelen írás kereteit meghaladja, hogy állást foglaljunk abban a kérdésben: melyik modell alkalmazása a célravezetőbb. Feladatunknak csupán azt tekintjük, hogy fókuszcsoporthos vizsgálat alapján ismertessünk néhány megfigyelést.

Empirikus elemzésünk során két fókuszcsoporthos anyagára támaszkodunk. A fókuszcsoporthos vizsgálatokat 2001 júliusában Budapesten szerveztük. Az első csoportban olyanok szerepeltek, akik állandó személyes „tapasztalattal” rendelkeztek a prostitúcióról: lakóhelyük vagy munkahelyük környékén prostituáltak éltek és dolgoztak. A második, a „tapasztalat nélküli” fókuszcsoporthos résztvevői nem mozogtak olyan környezetben, ahol rendszeresen láthattak prostituáltakat¹.

1.1. A vizsgálat módszeréről

A fókuszcsoporthos csoportos interjúk, beszélgetések (Barbour & Kitzinger, 1999; Kitzinger, 1994; Krueger, 1988; Morgan, 1993; Morgan & Krueger, 1998; Sim, 1998; Stewart & Shamdasani, 1990). Abban az értelemben „fókuszáltak”, hogy mindig egy bizonyos témára koncentrálnak, azt próbálják körüljárni².

1.2. A fókuszcsoporthos összetétele és a csoportdinamika

A két fókuszcsoporthos vizsgálatot úgy állítottuk össze, hogy sok változó szempontjából hasonló összetételűek legyenek. A nemi megoszlás fele-fele arányú volt, mindkét csoport középfokú végzettségű, 28-48 év közötti, alsó-közép- és középosztálybeli „erős” médiafogyasztókból állt. Két fő oka volt annak, hogy hasonló összetételű csoportokat választottunk. Egyfelől a szakirodalom hangsúlyozza a homogén csoport előnyeit a csoportdinamika szempontjából (Barbour & Kitzinger, 1999; Morgan, 1993; Stewart & Shamdasani, 1990). A homogén csoportban kevésbé valószínűek az elmérgesedett helyzetek, résztvevői inkább értik egymás nyelvezetét. Heterogén csoportösszetétel esetén, amennyiben különböző státusúak vannak egy csoportban, az alacsonyabb státusúak megnyilvánulásait túlzott mértékben befolyásolhatják a magas státusúak kijelentései. Előfordulhat, hogy az alacsonyabb státusúak

kevésbé mernek megszólalni. Másfelől az eredmények elemzésénél is előnyös a homogenitás: egy több fókuszcsoporthból álló vizsgálat esetében hasznos, ha a fókuszcsoporthok résztvevőinek legfőbb jellemzői azonosak, illetve ha az egyes csoportok összetétele csak egy-egy fontos elemben különbözik, mert így könnyebb elkülöníteni az egyes változók hatását. Nálunk – amint erre már utaltunk – az „eltérő jellemző” a személyes tapasztalat volt, tehát az, hogy a csoport tagjai számára mennyire volt megszokott, illetve szokatlan a prostituáltak látványa.

A fókuszcsoporthos beszélgetés előtt néhány nappal kitöltöttünk a résztvevőkkel egy szűrőkérdőívet. Ebben értékelniük kellett néhány, a prostitúcióval kapcsolatos állítást. A válaszok azt mutatták, hogy a résztvevőknek meglehetősen ellentmondásos nézeteik voltak a prostitúciót és a prostituáltakat illetően. Egyik válasz sem volt „teljesen” liberálisnak mondható, inkább arról tanúskodtak, hogy mind a személyekkel, mind a tevékenységgel kapcsolatban tápláltak bizonyos előítéleteket a csoporttagok. Ugyanakkor – egy kivételtől eltekintve – senki sem képviselt kizárólagosan és szélsőségesen konzervatív és negatív álláspontot. Eszter³ véleménye különbözött a legmarkánsabban a többiek nézeteitől: ő volt a legelutasítóbb a prostitúcióval szemben. Úgy vélekedett, hogy a prostitúciót mindenképp be kellene tiltani, és teljesen egyetértett azzal az állítással, hogy a rendőröknek keményen kell fellépniük a prostituáltakkal szemben.

A szűrőkérdőívek feldolgozása hasznos lehet a fókuszcsoporthok eredményeinek értelmezésében. A beszélgetés során ugyanis intenzív csoportdinamikai folyamatok zajlanak. A csoportok résztvevőire belső és külső nyomás nehezedik, hogy hasonljon az álláspontjuk a csoport többségéhez. A szűrőkérdőív válaszai és a fókuszcsoporth eredményeinek összehasonlításával olyan információkhoz juthatunk, amelyek alkalmasak a csoportszituáció hatásának feltérképezésére, mivel a szűrőkérdőívet a résztvevők a fókuszcsoporth előtt töltik ki, így az ott kifejtett véleményüket nem befolyásolja a csoport.

Többféle eszközzel is megpróbáltuk elősegíteni a szabadabb véleményformálást. A beszélgetések elején megkértük a résztvevőket, hogy akkor is fejtsek ki álláspontjukat, ha úgy érzik, hogy az ellentétes azzal, amit a csoport többi tagja gondol. Először minden résztvevőt felszólítottunk, hogy írja le a prostituáltak belső és külső tulajdonságait. Így már akkor elkötelezték magukat egy adott felfogás mellett, mielőtt még megismerték volna a többiek nézeteit. Arra számítottunk, hogy ily módon konzisztensebbek lesznek, jobban ragaszkodnak majd a véleményükhöz.

Az, hogy egy csoport tagjai nyíltan vállalják-e a többséggel ellentétes álláspontjukat, több tényezőtől is függ, egyebek mellett a résztvevő személyiségétől, a csoporttagok közötti konszenzus erősségétől és attól, hogy mennyire „kényes” a kérdéses téma. A mi esetünkben az a tény, hogy – Eszter kivételével – mindenki meglehetősen ellentmondásosan vélekedett a prostitúcióról, tehát az attitűdök pozitív és negatív elemeket egyaránt tartalmaztak, valószínűleg elősegítette a szabadabb véleménynyilvánítást. A csoporttagok gyakran egyetértettek egymással, de vitatkoztak is. Valószínűleg ennek köszönhető, hogy még a „szélsőséges” Eszter is határozottan képviselte nézeteit, bár néhányszor – annak érdekében, hogy ne lógjon ki a csoportból –, kissé módosította az eredeti szűrőkérdőívben szereplő véleményét.

2. Diskurzusok a fókuszcsoporthokban

A résztvevők többfajta diskurzust használtak a téma megvitatására. Válaszaik egyik legfőbb jellemzője éppen az volt, hogy többségük nem tudta koherens keretben értelmezni a prostitúciót, hanem több megközelítést is használt, azok azonban gyakran ellentmondtak egymásnak.

2.1. Gender és szexualitás diskurzus

A csoporttagok kizárólag női prostituáltakról beszéltek. A moderátor kérdéseiben mindig a „prostituált” kifejezéssel élt, ami egyaránt jelölhet nőt és férfit is. A válaszadók ugyanakkor csak elvétve használták a prostituált szót, ehelyett más, de mindig egyértelműen nőkre utaló megfogalmazásokat alkalmaztak. Többnyire „lányokról” vagy „kurvákról” beszéltek, de előfordult a „csajok”, „könnyűvérű lányok”, „ledér lányok”, „call-girl”, „nő”, „hölgy” megnevezés is (az utóbbiakkal felsőbb osztálybeli, magas iskolai végzettségű prostituáltakra utaltak). Amikor azt jellemezték, hogy hogyan öltözködnek a prostituáltak, kizárólag női ruhákat említettek, és női külsőt írtak le: „magas sarkú cipő”, „szókitett hosszú haj”, „nagyon kifestett”, „provokatív, szűk ruhában”, „rövid szoknyában, topban ami nem takar sokat”. Tehát a fókuszcsoporthos interjúk során a prostituáltat kizárólag nőként konstruálták meg a résztvevők.

A csoporttagok patriarchális nézőpontja abban is megnyilvánult, ahogyan a nem prostituált nők egyes viselkedésformáit stigmatizálták abból kiindulva, hogy ezek mennyiben emlékeztetnek a prostituáltak magatartására. Ezt a témát előzetesen „nem terveztük”, a csoporttagok spontánul kezdtek beszélni róla. Az egyik csoportban (ahol a tagok nem találkoztak lakó- vagy munkahelyük környezetében prostituáltakkal) hosszasan vitatták meg a kérdést, a beszélgetés közepén és végén is részletesen kitértek rá. A résztvevők annyira belemelegedtek a vitába, hogy végül nem tudtuk időben befejezni a fókuszcsoporthos interjút. Ugyan a moderátor már nem tett fel több kérdést, de a csoporttagok nem voltak hajlandóak lezárni a beszélgetést.

A nők gyakori partnercseréjét, azt, ha egy nő elvárja, hogy a férfi fizesse a számláját, vagy ha egy nő anyagi érdekből házasodik, a prostituáltak viselkedésével rokonították. Ezeket a nőket álszentebbeknek tartották, mint a prostituáltakat, arra hivatkozva, hogy ugyan nem ismerik el nyíltan, de valójában pénzt fogadnak el a férfiaktól.

Sándor: Én, amikor még fiatal voltam, mert most már idős vagyok. Diszkóba mikor járt az ember és ott felszedte a lányokat végül is társaság. És akkor elvitte őket jobbra meg balra. És mindig én fizettem. És nekem mindig az a lány tetszett, aki legalább kinyitotta a pénztárcáját. Amikor elmentünk moziba vagy valahova. Nem kellett, hogy fizessen csak látszatra vagy valahogy. Na most a többség nem ez volt. A többség igenis az volt, aki elvárta tőled, hogy igenis most fizessél, mint a köles. Ilyen az első feleségem

is. De ugyanígy igazából pénzt is kérhet mindenki ezért a szolgáltatásért. És az sokkal nyíltabb, nem?

Péter: Volt egy barátunk, neki volt ez a mondása, hogy nem pénzért baszok, de kurva sokat költök rá. Elnézést a szabados fogalmazásért. De a lényege tényleg ez volt. Nem pénzt kér. De mindenhol ez van. Ha az ember el akar vinni egy lányt, elviszed vacsorázni, moziba akármilyen, áldoz rá. De legalább illúziót kap, hogy meghódította. A prostituálnál ugyanannyiba kerül, csak nincs illúzió. Ennyi-annyi félóra eltelt. Kész...

Péter: A diszkóban már több fiú átment rajta fél éven belül. És bemutatja, hogy ő az igazi. Most mennyivel rosszabb, mint aki azt mondja, hogy volt ott egy kis kurvaság is. Erkölcstelen, szakmailag, tapasztalatilag ugyanaz a kettő. Erkölcstelen a pénz teszi. Az, aki pénzért teszi, a prostituált, aki 50 fiúval elmegy a diszkóba fél év alatt az egy hülye kis csaj, könnyűvérű, és bárki megkaphatja. Az biztos, hogy a kurva nem válogat jobban a dizsiben, mint az a kis csaj, akit két Cola után bárki elvisz.

Sándor: Az is kurva egyébként.

Péter: Itt jön a kérdés, hogy ki a prostituált. Az, aki esténként áruba bocsátja a testét, vagy az, aki 20-30 év korkülönbséggel él egy kapcsolatban?

A témával kapcsolatban egymásnak ellentmondó vélemények is elhangzottak. Néhány résztvevő szerint az elvárás, hogy a férfiak legyenek „gavallérok” és ők fizessenek, amikor elmennek egy nővel szórakozni, helyes. Ugyanakkor úgy tűnt, hogy azokat a nőket, akik elfogadják ezt, elítélik.

A futtatókról nem sok szó esett, amikor azonban mégis megemlítették őket, mindig „*stricikként*” utaltak rájuk. A csoporttagok szerint kapcsolatban állnak bűnözőkkel, és sokan úgy gondolták, hogy nem a prostituáltakat, hanem a futtatókat kellene szigorúan büntetni.

A résztvevők a klienseket is csak elvétve említették, többnyire akkor kerültek szóba, ha a moderátor konkrétan rákérdezett erre a témára. A csoporttagok kizárólag női prostituáltakról és férfi kliensekről beszéltek. Szinte mindenki azt az álláspontot képviselte, hogy ha a prostitúció büntetendő tevékenység, akkor a klienseket kevésbé szigorúan kell megítélni, mint a prostituáltakat. A patriarchális diskurzus a szabályozással kapcsolatos véleményeikben is megjelent. A résztvevők szerint a prostituáltak tevékenységét szigorúan kell szabályozni, míg a kliensek mozgásterét szükségtelen korlátozni.

A női résztvevők a férfiakhoz képest hajlamosabbak voltak a klienseket pszichológiailag sérült férfiaknak tekinteni. Ugyanakkor a nők egy csoportja úgy vélte, hogy a kliensek alapvetően normális férfiak, akiknek csak „*kis pszichológiai hibái*” vannak. Néhány női csoporttag a többséggel szemben deviánsnak tartotta ezeket a férfiakat. A férfiak a klienseket általában teljesen normálisnak tekintették, és arra is volt példa, hogy a partnereket okolták, azaz úgy gondolták, hogy a prostituáltak szolgáltatásait igénybe vevő férfiak feleségei vagy barátnői hibáztathatóak azért, ha a férfi prostituálthoz fordul. Egyes férfi résztvevők úgy vélekedtek, hogy a prostituáltak felkeresésének egyik oka: „*egyszerűbb*” és kevésbé időigényes a gyorsan lebonyolított pásztoróra, mint az udvarlás és a rendszeresen találkozási. A kíváncsiság, a kalandvágy is felmerült a lehetséges magyarázatok között. Néhány férfi megemlítette, hogy a kliensek esetleg előnytelen külsejűek, vagy nem tudnak könnyen kapcsolatot teremteni a nőekkel, és ezért szorulnak rá arra, hogy prostituálthoz járjanak.

Az egyik résztvevő, Sándor beszámolt kliensként szerzett tapasztalatairól:

„Szerintem erős a kíváncsiság hatalma. Ez olyan, mint a kábítószer, az ember legalább egyszer kipróbálja, hogy milyen. Ugyanígy kipróbálja a kurvát is. Én elmondok egy történetet, ha név nélkül marad. Én kint jártam Párizsban, és kipróbáltam egyet. Egy szálloda előtt álltak a lányok, és én odamentem és nézegettem őket. És gyönyörű lányok voltak, egyébként ilyen félvér lányok voltak. 26 éves voltam, gondoltam, kipróbálok egyet...”

Sándor normális férfinak tartotta magát, és úgy érezte, hogy izgalmas dolog egy férfi számára egyszer az életben ilyen tapasztalatra szert tenni. Az, hogy a csoportban nyíltan beszélt erről, egyértelműen mutatja: a beszélgetés alapján úgy érezte, hogy a többiek nem ítélik el és nem rekesztik ki ezért. Mielőtt felidézte volna személyes élményét, csak Eszter beszélt negatívan a kliensekről, de mivel Eszter – szélsőségesen konzervatív nézetei miatt – kilógott a csoportból, Sándor joggal vélte úgy, hogy élménybeszámolója nem vált ki felháborodást.

A fókuszcsoportok tagjai hasonlóan vélekedtek és hasonló fogalmi keretben gondolkodtak a nemi kategóriák és a prostitúció összefüggéseiről, mint amit Margit Patrícia sajtóelemzésében láthattunk.⁴ A sajtóhoz hasonlóan a fókuszcsoportokban is csak nők jelennek meg prostituáltként, ráadásul „*túlfűtött*” nők, akik a „*normális*” asszonyokhoz képest jobban kívánják a szexet. A beszélgetések során új elemként jelent meg a nem prostituált nők „*kurvas*” tulajdonságainak stigmatizációja. A kliensekre – akárcsak a sajtóban – a csoportokban is csak felületesen utaltak a résztvevők. Amikor a moderátor rákérdezett, a férfiak, a sajtóhoz hasonlóan, a szex-vásárlók normális viselkedése mellett kardoskodtak. A nők egy csoportja azonban negatívabban ítélte meg a klienseket: pszichológiai zavarral küszködő deviánsoknak tartotta őket. A sajtóban ez a „*női szempont*” egyáltalán nem jelent meg.

2.2. A patológia és a kirekesztés diskurzusai

A fókuszcsoportban a prostitúció szorosan tapadt a higiénia hiányához és a kirekesztés fogalmához. A résztvevők – a sajtómunkásokhoz hasonlóan –, többször is „*szemétre*”, „*piszokra*”, „*tisztátalanságra*” asszociáltak a prostituáltakkal kapcsolatban. Olyan deviáns csoportként jellemezték őket, akiket térben is szigorúan el kell különíteni az „*egészséges*” társadalomtól. A prostituáltakat így jellemezték: „*vulgár módon, primitíven beszélnek*”,

„könnyen befolyásolható, gyenge személyiségek”, „alacsony mércéik vannak”, „agresszívak”, „primitívek”, „gusztustalanok”, „kulturálatlanok”, „nem higiénikusak”, „piszkosak”, „büdösek”, „még az állatok is jobbak náluk”, „műveletlenek”, „alacsony IQ-szintűek”, „fertőzőek”, „iskolázatlanok”. Ugyan Eszter kivételével mindenki úgy vélte, hogy a prostitúciót legalizálni kellene, és hogy önmagában nem lehet bűnnek tekinteni a prostituáltak tevékenységét, a többség mégis úgy gondolta, hogy a prostituáltakat el kell különíteni.

Emellett általános volt az a vélemény, amely szerint a prostituáltaknak szegény és „problematikus” családi háttérrel rendelkeznek, származásukat tekintve többségük roma, míg mások magyar, román vagy ukrán születésűek. Gyakran rasszista meggyőződés inspirálta a prostituáltakkal szemben táplált negatív attitűdöket:

Moderátor: Tényleg, milyen származásúak?

Károly: Barnák.

(Nevetés.)

János: Nyugodtan mondjuk ki, hogy romák. Ahogy az eszkimó eszkimó, a néger néger, ez meg roma. És hozzáteszem, hogy az utcairól van szó, persze.

Kálmán: Mi most a cigányokról beszélünk, nem hazudunk egymásnak. Tehát ez egy társadalmi probléma. Hiába akar ő jó lenni, meg jól tanulni, ha úgy nevelik, hogy nem tud. Mert úgy nevelik, hogy lopd el azt, ne járd iskolába, kicsit megnősz, mehatsz az utcára. Nem tud kijönni ebből.

János: A piacon a gyerekek már lopnak. Alig tud menni, de már lop.

Kálmán: Először koldulnak, aztán lopnak. Főlnő, akkor, jaj de jó, már 16 éves vagy, akkor mehatsz az utcára. Nem tud ebből kilépni. Ezerből egy, ha ki tud lépni esetleg.

A résztvevők időnként különbséget tettek az utcai és a hotelekben dolgozó prostituáltak között. A szállodai prostituáltak tevékenységét szabadon választott munkának tekintették, míg utcai társaikkal a deviancia, a patológia, az „underclass” és a bűnözés fogalmát társították, és rasszista terminológiát használva beszéltek róluk. Úgy gondolták, hogy a hotelekben „színvonalasabb”, „műveltebb”, „kulturáltabb”, „intelligensebb” és „iskolázottabb” prostituáltak találhatók, ezért kevésbé stigmatizálták, kevésbé tartották deviánsnak őket. Összességében tehát kedvezőbb volt a véleményük a szállodai prostituáltakról. Úgy gondolták, hogy az utcán dolgozókkal ellentétben, akik futtatóik kényszerítésének engedelmessé válnak, ők inkább szabad akaratukból vállalják ezt a munkát. Többször is használták a „hölgy” és a „nő” kifejezést a hotelbeli prostituáltakra, míg azokra, akik az utcán keresik a kenyerüket, egyszer sem alkalmaztak hasonló megnevezést. Az utóbbiakat a leggyakrabban „kurváknak” vagy „lányoknak” titulálták, tehát lekicsinylőbb és vulgárisabb terminusokban beszéltek róluk. Emellett magasabb társadalmi osztályba tartozóknak, magasabb iskolai végzettséggel rendelkezőknek és magasabb jövedelmű csoportnak tartották a szállodai prostituáltakat, akikről azt is tudni vélték, hogy kevesebb közöttük a roma, mint az utcai prostituáltak között. Az volt a benyomásunk, mintha egyes résztvevők – iskolázottságuk és kerestetük miatt – szinte felnéznének ezekre a nőkre.

Az egyik női résztvevő újságcikkre hivatkozva beszélte el egy hotelben dolgozó prostituált választásának hátterét:

Zsuzsa: Egyik legemlékezetesebb ilyen cikkem. Két diplomája volt a hölgynek, három nyelven beszélt. Alkalmazott volt egy ilyen fogadóban – nem tudom, minek hívta ő. Adminisztrátort, személyi titkárnőt tartott, aki fogadja a kuncsaftokat erre a dologra. És nyilatkozott ez a nő, valóban nagyon intelligensen nyilatkozott. És elmondta, hogy annak ellenére, hogy ennyire képzett, soha életében nem keresett annyit, mint most... Ő úgy állt rá erre a dologra, hogy nagyon jól nézett ki és nagyon sokat járt külföldre a több nyelv beszélése miatt. Általában mindig felajánlkoztak neki azok a személyek, akiket kísért, vagy akikkel a fogadásokra járt. És rájött, hogy jobban megélné belőle. Előbb-utóbb nem kerülhette ki, hogy igent ne mondjon.

Az utcai prostituáltakra vonatkozó szélsőségesen negatív asszociációk hátterében nem a test áruba bocsátásával kapcsolatos fenntartás állt – hiszen a hotelbeli prostituáltak is kiárusítják a testüket –, hanem sokkal inkább a szegénységgel és az etnikai hovatartozással szemben táplált ellenérzés. A résztvevők az utcai prostitúciót „zavaró” jelenségnek tekintették, amit el kell „tüntetni”, láthatatlanná kell tenni. Azok, akik lakó- vagy munkahelyük környezetében rendszeresen találkoznak prostituáltakkal, általában zavarónak tartják ezt. Csak kevesen voltak, akik ennek az ellenkezőjét állították, arra hivatkozva, hogy amíg nem zaklatják őket, tulajdonképpen nem törődnek a dologgal. Amikor a résztvevők megindokolták, hogy miért irritálja őket a prostituáltak jelenléte, elsősorban a higiénia hiányával érveltek:

Éva: Engem a végtermék miatt zavar, mert én is egy ilyen környéken lakom, és az eldobált kotonok, papírzsepik, tisztasági betétek garmadája. És teljesen mindegy, hogy az utcán, járdán, kapualjban. Az, hogy ott áll és nem viselkedik nagyon elítélendően, addig nem igazán. De ezek a dolgok, amit maguk után hagynak, ezek zavarnak. Az, hogy a gyerekek volt az első, aki észrevette. Ezek zavarnak.

A gyerekek pontosabban az, hogy rájuk milyen hatást gyakorol az utcai szexpiac, többször is szóba került a fókuszcsoportban. Még azok is úgy vélték, akik toleránsnak vallották magukat, hogy ezt a „piszkos” tevékenységet távol kell tartani a „tiszta” gyerekektől:

Ágnes: Nem az, hogy bántanak, de ott, ahol mi is laktunk, és kisgyerekek vannak. Kérdezte, hogy a néni miért van ilyen kicsi nadrágban, és ott sétált mínusz fokokban. Akkor az ember mit mond rá, miért áll ott

mindig?

Sándor: Engem borzalmasan zavar. Megyek az utcán a gyerekekkel és az utcán ott állnak a kurvák meg a stricik. Engem kurvára zavarna.

A fentiek mellett a legfontosabb ok, amiért a szállodában üzött prostitúció elfogadhatóbb, mint az utcai, az, hogy az előbbi nem látható. Másképpen fogalmazva: a résztvevők számára a „test konzumálása” – amennyiben elzártan történik – megengedhető. A többség úgy gondolta, hogy „kulturált formában”, egy épületen belül, a külvilágtól hermetikusan elzárva, szigorú és részletes rendszabályoknak alávetetten, rendszeres orvosi ellenőrzés mellett végső soron nem kell megtiltani a szexuális szolgáltatásokat. Néhányan azt is hangsúlyozták, hogy azt szeretnék, ha ez az épület távol esne a lakóhelyüktől.

Figyelemre méltó, hogy a csoporttagok nem a bűnözés veszélye miatt akarták kiűzni a prostitúciót a „normális” társadalomból. Úgy nyilatkoztak, hogy akkor sem szeretnék prostituáltakat látni az utcájukban, ha a prostitúció nem fonódna össze a bűnözéssel. A fizikai-térbeli elkülönítés, a „láthatatlanná tétel” igénye inkább azzal indokolható, hogy a prostituáltakat általában „kulturálatlanak”, az *underclass* tagjainak tekintették.

A résztvevők megkülönböztettek egy harmadik csoportot is: azokat a prostituáltakat, akik ugyan az utcán úzik tevékenységüket, de Budapest jobb környékein, az elitnegyedekben dolgoznak. Őket civilizáltabbnak és magasabb társadalmi osztályhoz tartozóknak vélték, ezért jobban elfogadták, kevésbé tartották zavaróknak, mint azokat, akik a szegényebb környékeken próbálják megkeresni a kenyerüket. Ebből az következik, hogy az utcai prostituáltak stigmatizációjában nem a szexuális szolgáltatás a meghatározó, hanem a szegénység és a szegénységhez tapadó előítéletek.

2.3. A bűnözés diskurzusa

Akárcsak az újságírók, a fókuszcsoportok tagjai is gyakran összefüggésbe hozták a prostitúciót a bűnözéssel. Szinte minden résztvevő egyetértett abban, hogy a prostitúció önmagában nem bűntény, ezért nem is büntetendő. Ugyanakkor úgy gondolták, hogy a prostitúciót – elsősorban az utcai szexipart – szoros szálak fűzik a bűnözéshez. Sokan hangsúlyozták, hogy ez főképp a futtatók felelőssége, hiszen ők kényszerítik illegális tevékenységre a prostituáltakat. A csoporttagok szerint az utcákon dolgozók csapdában vannak, nem tudják távol tartani magukat a törvénytelen cselekményektől. Amint ezt az egyik férfi résztvevő megfogalmazta: „*belépnek egy körbe, és onnan nem lehet kilépni*”. Az érvelés logikája megegyezik a romákra vonatkozó véleménynel, nevezetesen, hogy ha a romák egyszer kapcsolatba kerülnek a bűnözéssel, többé nem tudnak kilépni belőle.

A résztvevők a prostituáltakat részben áldozatoknak tekintették, ugyanakkor többen felelősnek is tartották őket azért, hogy egyáltalán belekerültek ebbe a helyzetbe. Néhányan felvetették, hogy valószínűleg nem volt más választásuk: „*nincsenek lehetőségeik, iskolázatlanok, nem tudnak állást szerezni*”. Ugyanakkor a konzervatív nézeteket hangoztató Eszter szerint Magyarországon a prostituáltak nem áldozatok, mert nincs akkora szegénység, hogy bárki is prostitúcióra kényszerülne. Az egyik férfi résztvevő azt állította, hogy egyáltalán nem kell áldozatokat látnunk a prostituáltakban. Önként választják ezt az utat, azért, mert élvezik a szexuális aktust.

A csoporttagok az áldozat, illetve szabad akaratból történő választás tekintetében is különbséget tettek az utcai és a szállodai prostituáltak között. Az utcai prostituáltak esetében jellemző volt az „áldozat hibáztatásának” ellentmondása: őket inkább tekintették áldozatnak, ugyanakkor hibáztatták is. Ezzel szemben a szállodai prostituáltakban nem láttak áldozatot, és pozitívabban ítélték meg őket.

Néhányan úgy vélték, hogy veszélyesebbek azok a környékek, ahol prostituáltak dolgoznak az utcán. Ugyanakkor azok közül, akik ilyen környéken laknak, többen egyáltalán nem tartották veszélyesnek a környéket. A következő idézet abból a fókuszcsoportból származik, amelybe az utóbbi csoportból válogattuk a résztvevőket:

Moderátor: Veszélyesebb-e az a környék, ahol az utcán prostituáltak vannak?

András: Én úgy tartom, hogy veszélyesebb. Nemrég volt, hogy ültünk egy kávézó kerthelységében, szép lassan szerintem területre való osztás volt, ott volt a Hungária körúton. Jöttek szép lassan a stricik A8-as, A-osztályos Mercedesekkel. Nagyjából tizenötön voltak már fél óra múlva, és egymásnak estek valami miatt. És akkor repültek a székek, meg minden volt, és akkor eléggé megijedtünk.

Moderátor: Van olyan Önök között, aki úgy gondolja, hogy nem veszélyesebb?

Éva: Én mondtam, hogy egy ilyen helyen lakom. Én azt mondom, hogy az utcai közlekedés akár este későn szinte biztonságos egy ilyen környéken. Mert ki van világítva, sok ember van az utcán. Nekem meg sem fordult a fejemben, hogy ott valami bajom lehet, ha 11-kor megyek haza, mert szinte nappali világosság van. A lányok ott grasszálnak, a férfiak jönnek-mennek ott autóval...

Moderátor: Látom, többen bólogatnak. Akkor a többiek is egyetértenek azzal, amit Éva mondott, hogy lehet, hogy biztonságosabb egy ilyen környék?

Többen: Igen.

Mindebből tehát az következik, hogy a prostituáltak jelenléte elsősorban nem azért zavaró, mert tevékenységük fenyegeti a közbiztonságot vagy növeli a bűnözés valószínűségét. Egyszerűen arról van szó, hogy a prostituáltak látványa „*kellemetlen*”, ténykedésük „*piszokkal*” és „*gusztustalansággal*” jár. Elsősorban azért nem kívánatosak az ott élők számára, mert úgy vélik, hogy kulturálatlanok és roma származásúak.

2.4. A piaci diskurzus

Amint tapasztaltuk, a résztvevők éles különbséget tettek az utcai és a szállodai prostituáltak között. Ezt a distinkciót tovább erősítette, amikor a fogyasztói szempontot is bevontuk a beszélgetésbe. Az utcán dolgozókkal kapcsolatban gyakorlatilag fel sem merült, hogy ők piaci szereplőknek is tekinthetők, azaz hogy fogyasztói oldalról a prostituált által kínált szolgáltatás árucikként fogható fel. Ezzel szemben a hotelekben próbálkozó prostituáltak tevékenységét a csoporttagok hajlamosak voltak szolgáltatásként emlegetni. Összességében a piaci diskurzus nem jellemezte a beszélgetést, és csak két olyan férfi résztvevő volt, aki üzleti tevékenységnek tekintette a prostitúciót.

Sándor: Számomra teljesen elfogadhatók [a prostituáltak]. Pontosan abból kiindulva, hogy vagy a szellememet adom el, vagy a testemet. A piacon el kell adni valamit, ez a lényeg... Most is vannak olyan bárók, mint például a Pipacs, ahova ha bemegyek, tudják, hogy miért megyek. Ott biztos, hogy találok könnyűvérű lányt. A cipője talpára rá van, hogy mennyibe kerül. Ide megyek, ha van annyi pénzem. Ha nincs annyi pénzem, akkor kimegyek a Rákóczi térre... De ugyanakkor meg legyen az is, hogy ha akar valaki, akkor telefonon hív magának. Ez egy piac. Többfajta lehetősége van annak, hogy mindenki megtalálja a magát... Még egy mondatot ehhez a gondolathoz. Gyakorlatilag én úgy képezem, mint a vidámparkot, hogy ha szórakozni akarok, kimegyek a vidámparkba, ha van annyi pénzem, ha nincs annyi pénzem, akkor ott flipperezek egy játékteremben. Végül is ugyanaz a szórakoztatás, több fajta formája van.

A piaci vonatkozásokat elismerő két csoporttag többször is hangsúlyozta, hogy elfogadják a prostitúciót. Az egyikük volt az a résztvevő, aki nyíltan beismerte a beszélgetés során, hogy egyszer már igénybe vett szexuális szolgáltatást, a másik pedig az a férfi, akinek szándékában állt ugyanez, de végül nem került rá sor. Ugyan mindketten „liberális” és piaci álláspontot képviseltek, mégis azt állították, hogy nem örülnének, ha a lakóhelyük környezetében prostituáltak dolgoznának, mert a gyerekeket óvni kell a prostituáltak látványától, és a prostitúciót el kell különíteni a társadalomtól.

2.5. Politikai és regulációs diskurzus

A csoporttagok szerint a prostitúciót szabályoznia és ellenőriznie kell az államnak. Egyetértettek abban, hogy a prostituáltak számára szükséges lenne a kötelező orvosi vizsgálat, egészségügyi papírjaikat be kellene mutatniuk a klienseknek, és adózniuk kellene. Azt is hozzátették, hogy csak a prostituáltakat kell alávetni a szabályozásnak, a klienseket nem. Összességében azt mondhatjuk, hogy a regulációval kapcsolatban a résztvevők véleménye megegyezett a sajtóban olvasható nézetekkel.

Szinte kivétel nélkül minden résztvevő a törvényileg szabályozott prostitúciót támogatta, mondván, hogy *„egy legalizált, kontrollált szituáció jobb, mint egy tiltott helyzet”*. Ugyanakkor az is világossá vált, hogy pontosan tisztában vannak a jelenlegi, megoldatlan helyzettel. A türelmi zónák kialakításával kapcsolatos nehézségeket részben politikai csatározásokkal, részben egyéb okokkal magyarázták. Ezek között a legfontosabbnak az elzárkózást tartották: senki sem akarja, hogy a türelmi zóna a lakóhelyének környékén legyen. Mint mondták, az sem jelent megoldást, ha a zónát a településeken kívül jelölik ki, hiszen a kliensek nem lesznek hajlandóak messzire utazni.

3. Néhány gondolat a személyes tapasztalat hatásáról

David Morley *Televízió, közönségek és a kritikai kultúrakutatás* című művében felhívja a figyelmet a személyes tapasztalat és a médiaüzenetek értelmezése közötti összefüggésre (1992). Ebből kiindulva kutatásunk során mi is megvizsgáltuk, mennyiben beszélnek másképp a prostituáltakról a „tapasztalattal rendelkezők”, tehát azok, akiknek lakó- vagy munkahelyük környékén prostituáltak dolgoznak, illetve azok, akik nem rendelkeznek ilyen tapasztalattal: nem laknak vagy dolgoznak ilyen környéken.

Azt tapasztaltuk, hogy a két fókuszcsoport résztvevői hasonló fogalmi keretben beszéltek a prostitúcióról, de a megoldási javaslatokban és az indoklásokban találtunk különbségeket. Mindkét csoportban úgy gondolták, hogy a prostituáltakat szeparálni kell. A tapasztalat nélküli csoport tagjai azonban nem tudták világosan elmagyarázni, miért tartják szükségesnek az elkülönítést. A tapasztalattal rendelkezők ugyanakkor konkrét okokat sorakoztattak fel, és személyes élményekre alapozott példákkal támasztották alá nézeteiket. Számukra, akik folyamatosan szembesülnek a prostituáltak látványával, az „eltüntetés” fontosabb volt. Azt javasolták, hogy a prostituáltak egy-egy hatalmas, zárt, erődzerű, de nem túlságosan feltűnő épületben fogadják vendégeiket. Egyikük úgy vélte, hogy például az új bevásárlóközpont, a Mammut-II. épülete ideális helyszín lehetne. A tapasztalat nélküli csoport tagjai nem akarják zárt térbe száműzni a prostituáltakat, számukra az optimális megoldást inkább egyfajta vigalmi negyed kiépítése jelentené.

A másik csoport tagjaihoz képest a tapasztalattal rendelkezők hangsúlyozták a prostituáltak agresszivitását is. Ezeket az állításaikat saját élménybeszámolókkal támasztották alá.

Arra is kíváncsiak voltunk, hogy milyen információforrásra hivatkozva beszélnek a résztvevők a prostituáltakról, és mennyiben hivatkoznak eltérő információforrásra a tapasztalattal rendelkező és a tapasztalat nélküli csoport tagjai. A résztvevők általában négyféle kijelentést használtak a fókuszcsoportok során:

- (1) „a média mint forrás” típusú kijelentések – amikor a médiát nevezték meg információforrásként;
- (2) „a tapasztalat mint forrás” típusú kijelentések – amikor saját tapasztalataikat nevezték meg információforrásként;

(3) „más emberek mint forrás” típusú kijelentések – amikor másoktól hallott információkra hivatkoztak; végül

(4) „forrás nélküli kijelentések” – amikor nem jelölték meg az információ forrását.

Mindkét csoportban a forrás megjelölése nélküli kijelentések voltak a legjellemzőbbek. Ugyanakkor a tapasztalattal rendelkezők között a *tapasztalat mint forrás típusú kijelentések* is gyakran felbukkantak, tehát a résztvevők sokszor hivatkoztak saját élményeikre, benyomásaikra. Ez igaz volt rögtön az első, a prostituáltak belső és külső tulajdonságaira vonatkozó általános kérdés megválaszolásakor. Feltűnően ritkán hivatkoztak információforrásként a médiára, míg a tapasztalat nélküli csoportban többen utaltak a televízióban látottakra és újságcikkekre. A tapasztalattal nem rendelkezők szintén fontosnak tartották, hogy beszámoljanak a témával kapcsolatos saját élményeikről. Minthogy prostituáltakkal kapcsolatban nem igazán voltak tapasztalataik, ezért – saját tapasztalataikra hivatkozva – a nem prostituált nők „*kurvas*” viselkedéséről beszéltek. Végül mindkét csoport utalt a személyes beszélgetések során hallomásból szerzett információkra.

Úgy tűnt, hogy amikor nem neveztek meg konkrét információforrást, mindkét csoport tagjai a médiából, illetve szóbeszédből szereztek értesüléseiket. Ezt annak alapján feltételezzük, hogy gyakran fogalmaztak így akkor, amikor olyan eseményekre és emberekre utaltak, amelyeket/akiket nem ismerhettek személyesen. Ez a tapasztalattal rendelkezőknél a szállodai, míg a másik csoport tagjainál a szállodai és részben az utcai prostitúcióról tett kijelentésekre volt jellemző. Forrás megjelölése nélkül például azt mondták: „*A hotelbeliek magasabb iskolai végzettséggel rendelkeznek, több nyelven beszélnek, magasabb színvonalúak*”. A résztvevők tudni vélték, hogy Amszterdamban a hatóságok jól kezelik a prostitúciót, miközben a többségük valószínűleg sosem járt még Hollandiában. A személyes tapasztalat nem befolyásolta a vélemények határozottságát: a forrás nélküli megállapításokat ugyanolyan magabiztosan fogalmazták meg, mint azokat, amelyeket saját benyomásaik alapján tettek.

A csoporttagok csak ritkán zárkóztak el a véleménynyilvánítástól arra hivatkozva, hogy a kérdéssel kapcsolatban nincsenek személyes tapasztalataik. Mindössze egyetlen olyan résztvevő volt, aki elismerte, hogy fogalma sincs arról, milyenek a stricik, mert még sosem látta őket.

A tapasztalattal rendelkezők úgy érezték, hogy a média által a prostitúcióról festett kép „*közhelyes*” és sztereotípiás, ráadásul hamis és nem eléggé lényegre törő:

Moderátor: Sokat lehet hallani a prostituáltakról a médiában?

András: Ilyen nesze semmi fogd meg jól.

Ágnes: Meghallgatja az ember, egyik fülén be, a másikon ki...

András: Közhelyeszerű. Nem a valóságot, nem fedti a valóságot. Nem arról szól, hogy a stricik a maffiakörökben forognak és milyen szervezett bűnözés alakult ki a stricik körül. És hogy ez mennyire káros. És mennyire destruktív a fővárosra nézve. Nem így célozza meg a média, én úgy vettem észre. Csak a lányokat szapulják, én úgy vettem észre, közben az igazi mozgatórugója ezeknek a stricik. Szerintem őket kéne támadni.

4. Következtetések

Két fókuszcsoport alapján nem lehet messzemenő következtetéseket levonni. Az eredményeket azonban tekinthetjük hipotéziseknek, amelyeket további kutatások során vizsgálhatunk.

A csoportokban a(z) (utcai) prostitúcióval kapcsolatban a résztvevők a gender, deviancia, kirekesztés, patológia, kulturálatlanság, *underclass*, rasszizmus és bűnözés diskurzusait használták. Jellemző volt a téma tárgyalására az ellentmondásosság. Jó példa erre Sándor esete, aki azt teljesen normális dolognak tartotta, ha egy férfi szexuális aktusban vesz részt prostituálttal azért, hogy kíváncsiságát kielégítse; ő maga is ezt tette. Azt állította magáról, hogy elfogadja a prostitúciót, ugyanakkor ennek ellenére úgy vélte, hogy a prostitúció valami „*piszkos*” dolog, amit a gyerekek, illetve a „*normális*” társadalom elől el kell rejtteni. Véleménye szerint nem megengedhető, hogy kint legyen a nyílt utcán. A legkonzervatívabb résztvevő kivételével a többiek azt az álláspontot képviselték, hogy a prostitúciót legalizálni kellene, és hogy önmagában nem lehet bűnnek tekinteni. Mégis, a többség úgy gondolta, hogy a prostituáltakat el kell különíteni másoktól. Megfigyelhető volt az is, hogy a résztvevők egyrészt áldozatoknak tartották az utcai prostituáltakat, másrészt viszont hibáztatták őket. Figyelemreméltó, hogy épp azokat a prostituáltakat – az utcai prostituáltakat – ítélték el jobban, akik szerintük legalábbis részben maguk is áldozatok, és nem teljesen szabad akaratukból lettek prostituáltak. Ugyanakkor a hotelbeli prostituáltak megítélése sokkal pozitívabb volt, pedig róluk inkább gondolták úgy, hogy ők választják tevékenységüket, és élvezik is azt. Megdöbbenő, hogy a különböző csoportok megítélését mennyire tükrözi az a címke, amivel illetik őket: a szállodai prostituáltakat gyakran titulálták „*hölgynek*” és „*nőnek*”, az utcai prostituáltakat egyszer sem; az ő megjelölésükre leggyakrabban a vulgáris „*kurva*” vagy a lekicsinylő „*lány*” kifejezést használták.

A fókuszcsoportos vizsgálat alapján megfogalmazható egyik fontos hipotézisünk, hogy az utcai prostituáltakkal kapcsolatos negatív vélemények mögött elsősorban nem a test eladásának negatív megítélése áll, nem is pusztán a bűnözéssel való összefonódás feltételezése, hanem egyrészt a kulturálatlannak és tisztátalannak bélyegzett *underclass* negatív megítélése, másrészt rasszista diskurzus.

További hipotézisünk, hogy az állandó személyes tapasztalat nem feltétlenül eredményez több toleranciát, mintha valaki csak a médiából vagy szóbeszéd útján hall a prostituáltakról. Bár az a tény, hogy valaki lakóhelyének vagy munkahelyének környékén prostituáltak dolgoznak, csökkentheti egyes sztereotípiák elfogadottságát – mint azt

láttuk például a veszélyesség sztereotípiájával kapcsolatban – ugyanakkor az elzárkózás higiéniai, *szociális* és etnikai okokra hivatkozva ugyanolyan erős maradhat.

A prostitúcióval kapcsolatban mindkét csoport résztvevői ugyanolyan magabiztossággal beszéltek olyan dolgokról, amelyeket személyesen nem láthattak, és ahol az egyetlen információforrásuk a média lehetett (esetleg ismerőseik beszámolóit), mint amelyeket személyesen is tapasztaltak. A beszélgetések során gyakran nem tüntették fel állításaik forrását. Ez a beszédmód annak a veszélyét hordozza, hogy ezeket az állításokat megkérdőjelezhetetlen tényeknek tekintsék a beszélgetőpartnerek, hiszen a forrás megnevezése hiányában ellenőrizhetetlen az információ.

Irodalom

Barbour, Rosaline S. & Kitzinger, Jenny eds (1999) *Developing focus group research: politics, theory and practice*. London: Sage.

Goode, Eric (2001) *Deviant Behavior*. Upper Saddle River, New Jersey: Prentice Hall.

Kitzinger, Jenny (1994) „The methodology of Focus Groups: the importance of interaction between research participants.” In *Sociology of Health and Illness*, Vol. 16., 1, 103-121.

Krueger, Richard A. (1988) *Focus groups: A practical guide for applied research*. Newbury Park, CA: Sage.

Morgan, David L. (eds) (1993) *Successful Focus Groups. Advancing the State of the Art*. London: Sage.

Morgan, David L. & Krueger, Richard A. (1998) *The Focus Group Kit*. London: Sage.

Morley, David (1992) *Television, audiences and cultural studies*. London: Routledge.

Sim, Julius (1998) „Collecting and Analysing Qualitative Data: Issues Raised by the Focus Group.” *Journal of Advanced Nursing*, 28 (2), 345-353.

Stewart, David W. & Shamdasani, Prem N. (1990) *Focus Groups: Theory and Practice*. London: Sage.

Wodak, Ruth (1997) *Gender and Discourse*. Sage: London.

Lábjegyzetek

1

Két oka volt annak, hogy „tapasztalati alapon” szerveztünk eltérő összetételű csoportokat: a. az információforrások különbsége: míg a tapasztalattal rendelkezők saját megfigyeléseik során juthattak információhoz, a tapasztalat nélküli csoport tagjai a prostituáltakról elsősorban a médiából és személyes kommunikáció során értesültek; b. különbség abban, hogy a prostitúció milyen mértékben van hatással a résztvevők életére: a tapasztalattal rendelkező csoport tagjai számára a prostituált látványa az életük része, így személyesen is érintettek a kérdésben.

2

A fókuszcsoportok általában 6-12 résztvevőből állnak, a csoportfoglalkozások szinte teljesen üres teremben zajlanak. A csoport tagjai egy asztal körül ülnek. A beszélgetéseket moderátor vezeti. Ő biztosítja, hogy a résztvevők ne csapongjanak, hanem a témára összpontosítsanak, azaz irányítja a beszélgetés menetét. A fókuszcsoportokat leggyakrabban gyakorlati célból, az alkalmazott tudományok használják: ezen belül legelterjedtebb a piackutatási célú használat, például egyes termékek, reklámok megítélésének vizsgálatában. Politikai kampányok kidolgozásakor, a kormányimage kialakításakor és fogadtatásának megvizsgálásakor is gyakran alkalmazzák. A nyugati országokban elterjedtek az állami, önkormányzati és civil szervezetek által adott megbízások: például az egészségügyi reform megítélése. A módszer egyre népszerűbb a nem alkalmazott társadalomtudományokban is, tehát a szociológiában, az antropológiában és a politológiában. A fókuszcsoportos vizsgálat Magyarországon még nem jellemző, és szinte kizárólag az alkalmazott területeken használják.

3

A résztvevők nevét megváltoztattuk.

4

Lásd Margit Patrícia „Megalázó szavak fogságában. Sajtódiskurzusok a prostitúcióról” című írását jelen számunkban – a szerk.

Állásfoglalás

[Közös állásfoglalás a kommunikációs alapképzés tervezett megszüntetéséről](#)

Legolvasottabb

- [Manipulál-e a média?](#)
- [Az internetes kommunikáció története és elmélete.](#)
- [Reklámhatás, problémamegoldás, intencionalitás](#)

- [Médiaerőszak: tények és mítoszok](#)
- [A tévémaci tudatformáló szerepe](#)

Könyvajánló

<>

Szomszédok közt

> [könyv rendelés](#)

Megrendelés

<>

2016 nyár

> [régebbi lapszámok](#)

Pódiumbeszélgetések

[„Szomszédok közt” pódiumbeszélgetés](#)

Kérdez: Bajomi-Lázár Péter Médiakutató

Válaszol: Kovács M. András és Lányi Balázs forgatókönyvíró

> [korábbi pódiumbeszélgetések](#)

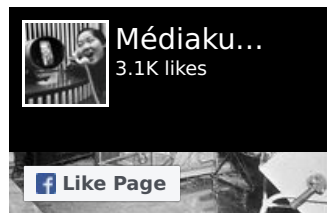
Partnereink

[Magyar Kommunikációtudományi Társaság](#)

[Sajtószabadság Központ](#) (rendszeres tevékenységét források hiányában megszüntette)

[Eastbound - Culture, Society, Media](#)

[Infokommunikáció és jog](#)

- [Korábbi lapszámok](#)
- [Rovatok](#)
- [Szerzőink](#)
- [Rólunk](#)

Médiakutató 2003 ősz

Új média

[Mark Deuze](#):

A web és a webes újságírás típusai

*Az internet – különösen annak grafikus felülete, a world wide web – világszerte nagy hatást gyakorolt az információs társadalmak minden rétegére. Ma már azt is felmérhetjük, hogy az újságírás online változata hogyan befolyásolta az újságírást mint szakmát és mint kultúrát. Ez a tanulmány az online újságírás négy típusát különbözteti meg, és az online publikálás legfontosabb tulajdonságai – a hipertextualitás, az interaktivitás, a multimedialitás – szempontjából vizsgálja őket. Azt tárgyalja, hogy az online újságírás e típusai jelenleg, illetve potenciálisan hogyan hatnak az újságírásnak a demokratikus országokban bevett értelmezéseire. Azt állítja, hogy egyes online jellegzetességek alkalmazása nemcsak a webes újságírás minőségére van hatással: e jellegzetességek a professzionális újságírás egészét befolyásolják.*¹

1. Bevezetés

A CERN² 1991-ben vezette be a world wide web (WWW) szabványát. 2001-ben az amerikai *Editor & Publisher Interactive* (E&P) már majdnem 14 ezer online hírpublikációból álló listát állított össze a világ minden tájáról. Ezért joggal mondhatjuk, hogy az online újságírás első évtizedének a végére értünk (Carlson, 2001; Medialinks, 2001)³. Pryor (2002) ezt a korszakot az online újságírás „második hullámának” nevezi, amely az elektronikus publikálási kísérletezések 1982–92 közötti első hullámát követte. Az elmúlt mintegy tíz évben nemcsak több ezer, a sajtó fősodrába tartozó hírmédium indította el (és közülük azóta sok szüntette meg) saját weblapját, hanem egyéni felhasználók milliói és különféle érdekcsoportok is használták az internetet saját híreik közzétételére (jóllehet az E&P-hez hasonló mainstream adatbázisok ezeket az oldalakat nem archiválják). Ezzel összhangban számtalan üzleti és tudományos kiadvány foglalkozott részletesen az újságírás online változatával. Egyre szaporodnak az online (másként: elektronikus, digitális, bedrótozott) hírmédia valamely aspektusával kapcsolatos tudományos kézikönyvek és elméletek – különösen sok figyelmet szentelve a felhasználók körében újonnan kialakuló attitűdöknek, képességeknek és kompetenciáknak (lásd például Cooper, 1998; Deuze, 1998, 2001; Kawamoto, 1998; Singer, 1998; Pavlik, 1999; Kopper et al., 2000; Neuberger, 2000).

Úgy tűnik azonban, hogy valami hiányzik: mindeddig nem született tömör összefoglaló arról, hogy a WWW első évtizede alatt az online újságírásnak milyen fajtái alakultak ki, hogy ezek az újságírástípusok hogyan használják ki az internet által kínált lehetőségeket, s hogy a tapasztalatok miként épülhetnek be a szélesebb szakmába, az újságírói tanulmányokba és az újságírói vagy hírkultúráról alkotott elképzelésekbe. Tanulmányomban ezeket a kérdéseket elméleti síkon tárgyalom, felhasználva a szakirodalmat, az új média szakértőivel és online újságírókkal Európában és az Egyesült Államokban készült interjúimat, valamint a következő online szakmai publikációk elemzéseit: az amerikai *Online Journalism Review*, az *Editor & Publisher Interactive*, beleértve az *Online News* levelezőlistát is; a brit *dotJournalism*; a holland *internetjournalist.nl*, a *Planet Multimedia*; a német *Onlinejournalismus.de*; valamint az egész Európát lefedő *Europmedia.net*⁴. Minthogy ez a dolgozat inkább áttekintés, mint kutatási beszámoló, a konkrét adatokra mások munkái alapján fogok utalni. Ami a szakirodalmat illeti, különösen nagy figyelmet fordítok a kézikönyvekre és a témáról készült összefoglalókra, minthogy ezek az online újságírás „művelése” és „tanulmányozása” közben felmerült problémák teljes körét igyekeznek feltárni (a témáról készült, jegyzetekkel ellátott összefoglalók és kézikönyvek közül lásd például Callahan, 1998; Altmeppen et al., 2000; McGuire et al., 2000; De Wolk, 2001; Hall, 2001; Jager & Van Twisk, 2001; Pavlik, 2001; Reddick & King, 2001; Meier, 2002; Ward, 2002)⁵.

Amint jeleztem, tanulmányom két fő részből áll. Először az online újságírás négy olyan típusát vizsgálom meg, amely – a tisztán szerkesztett tartalomtól a nyilvános összekapcsolhatóságra épülő weblapokig – egy dimenzió mentén helyezkedik el (Odlyzko, 2001). A négy típust a következők alkotják: (1) mainstream híroldalak, (2) index- és katalógusoldalak (3) meta- és véleményoldalak, valamint (4) véleménynyilvánításra és vitára épülő oldalak. Az online újságírás e négy típusát az online környezetben levő média meghatározó tulajdonságai – a hipertextualitás, az interaktivitás és a multimedialitás (Newhagen & Rafaeli, 1996; Bardoel & Deuze, 2001) – kontextusában elemzem. Tanulmányom második felében azt próbálom felbecsülni, hogy az újságírás új típusai milyen hatást gyakorolnak a létező újságírói kultúrákra a nyugati demokráciákban, ahol az újságírás lényegében azonos

körülmények között vált szakmává (Deuze, 2002).

2. Az online újságírás típusai

Mielőtt hozzáfognék a különféle újságírástípusok meghatározásához, egyértelművé szeretném tenni, hogy az internetet – az újságírásra gyakorolt hatása alapján – kétféleképpen lehet vizsgálni. Egyrészt meg lehet nézni, hogy az internet a számítógép által támogatott tudósítás (computer-assisted reporting, CAR) keretein belül hogyan szállta meg a szerkesztőségeket és a médiában dolgozó újságírók számítógépét. Másrészt meg lehet vizsgálni azt is, hogy az internet hogyan alakította ki saját újságírói szakmai típusát: az online újságírást (Deuze, 1999). Amikor az újságíró a hagyományos média – az internet kivételével minden médiatípus – számára készülő tudósításhoz az internetet használja, ezt a munkát az interneten kereshető archívumok, adatbázisok és hírforrások elérhetőségével és használatával teszi. Ez a tudósítói gyakorlat – például az Egyesült Államokhoz képest – sok országban még gyerekcipőben jár (Verwey, 2000). Ennek ellenére tanulmányok sokasága bizonyítja meggyőzően, hogy sok újságíró mindennapi munkájához rendszeresen használja az internetet Dél-Európában (francia, spanyol és olasz felmérésekért lásd Hopsotch, 2002) csakúgy, mint Hollandiában (Pleijter et al., 2002), Németországban (Luege, 1999; Luenenbuenger-Reidenbach et al., 2000), az Egyesült Államokban (Middleberg & Ross, 2002) és Ausztráliában (Quinn, 1998).

Számos kutató tanulmányozta a CAR-nak és az internetnek mint tudósítói eszköznek a használatát. Arra a következtetésre jutottak, hogy az egyértelmű haszon mellett (több szabadon elérhető információ, források, ellenőrzési lehetőség) sok riportert és szerkesztőt idegesített és aggasztott, hogy napi tudósítói tevékenységében mindenütt jelen van az internet (Singer, 1997a, 1997b), s hogy ennek következtében megnőtt a „technikai” elem az újságírói munkában (Luenenbuenger-Reidenbach et al., 2000). Például egy, a BBC-nél folytatott kutatás megmutatta, hogy az új médiához kötődő technológiák nyugtalanságot okoztak a szerkesztőségben: az újságírók arról számoltak be, hogy nem volt elég idejük alaposan megtanulni és rendszeresen használni a technológiát, s hogy nyomasztotta őket az internet „azonnali” természete (Cottle, 1999). A CAR egy másik aspektusa minden újságírót érint: meg kell tanulniuk, hogyan kezeljék az online kommunikációt, például az e-mailt, a hírcsoportok (newsgroup) bejegyzéseit, illetve az ICQ⁶ és az Internet Relay Chat (IRC)⁷ üzeneteit, hiszen ebben a környezetben az információ ellenőrzése a gyakran névtelen, gyors ritmusú kommunikációnak köszönhetően rendkívül nehéz (Porteman, 1999; Garrison, 2000). Több tanulmány bizonyítja, hogy az internet használata valóban felgyorsította a hírek írását, s néha azzal az eredménnyel is jár, hogy az újságíró mind több időt tölt az íróasztalánál, ahelyett, hogy „kimenne az utcára” dolgozni (Pleijter et al., 2002: 28).

Tanulmányomban az online újságírást úgy tekintem, mint olyan cikkek írásának folyamatát, amelyeket többé-kevésbé kizárólag a world wide web (az internet grafikus felülete) számára készítenek. Az online újságírás funkcionálisan elkülöníthető a többi újságírástípustól, ha meghatározásakor a technológiai elemet tekintjük döntő tényezőnek. Az online újságírónak el kell döntenie, hogy melyik médiaformátum vagy formátumok közvetítik legjobban az adott történetet (multimedialitás), meg kell gondolnia, biztosítson-e lehetőséget a nagyközönségnek arra, hogy reagálhasson az adott cikkre, vagy egyedi igényeiknek megfelelően az olvasók átalakíthatassák-e az online tartalmat (interaktivitás), továbbá ki kell gondolnia, hogyan kötheti linke segítségével a cikket más cikkekhez, archívumokhoz, forrásokhoz és így tovább (hipertextualitás). Ez az online újságírás „ideáltípus” formája, ahogy azt egyre nagyobb számú újságíró és akadémikus műveli világszerte (az Egyesült Államokban lásd erről például Pavlik, 2001; Németországban Friedrichsen et al., 1999: 139-143; Neuberger, 2000; Hollnadiában Jager & Van Twisk, 2001; Ausztráliában Quinn, 1998). Mind a kutatók, mind a szakmabeliek az internet egyedi tulajdonságaihoz kötődő diskurzust használnak: úgy határozzák meg az online újságírást, mint a többi újságírástól különböző valamit – mint a nyomtatott sajtó, a rádió és a televízió mellett egy negyedik típusú újságírást. A szakmabeliek néha külön státust is követelnek maguknak, azt állítva, hogy az online újságírók „külön kasztot” alkotnak (Meek, 2000). Egyes tudósok – például Lynn Zoch (a Dél-Karolinai Egyetemről) – úgy vélik, hogy a jövő médiamunkásai az internet miatt jelentősen különbözni fognak (vagy különbözniük kellene) azoktól, akik ma újságíróként dolgoznak:

„Mára világossá vált, hogy a holnap újságírója teljesen más ember lesz – elvárják tőle, hogy összetett médiakörnyezetben is megítélje a hírértéket, megtanulja mindenfajta hírgyűjtő technológia használatát, és hogy eléggé rugalmas legyen ahhoz, hogy hírgyűjtő csoportokban dolgozzon” (Zoch, 2001).

Az online média munkásainak új „kasztja”, amely elsősorban a WWW számára állít elő tartalmat, az online újságírás fentebb említett négy típusának valamelyikében tevékenykedik. Ezek az újságírás-típusok a tisztán szerkesztett tartalomtól a nyilvános összekapcsolhatóságra épülő weboldalakig terjedő dimenzió mentén helyezkednek el (1. ábra).

1. ábra: Az online újságírástípusok tipológiája

A tartalom-összekapcsolhatóság tartományt (vízszintes tengely) keresztezi a részvételi kommunikáció jellemzőit mérő tartomány. A „tartalom” fogalmával kapcsolatban röviden meg kell jegyezni, hogy – a web designer szaknyelvnek megfelelően – minden online tartalomnak számít, a reklámcsíktól (*banner ad*) a csevegőszobán át a tanulmányokig. A szerkesztett tartalmat itt úgy határozom meg, mint olyan szövegeket (beleértve írott és mondott szavakat, mozgó- és állóképeket), amelyeket újságírók állítanak elő és/vagy szerkesztenek. Ebben az összefüggésben a nyilvános összekapcsolhatóság nem más, mint amit Odlyzko „standard személyközi” (*point-to-point*) kommunikációnak nevez. A „nyilvános” fogalma arra utal, hogy ebben a kommunikációban nincs a kommunikációba történő belépésnek formai akadályja (például szerkesztési vagy moderálási folyamat). Az online hírmédiát nézve az összekapcsolhatóság és a nyilvános kommunikáció a „párbeszédes újságírásban” (*dialogical journalism*) valósul meg: ennek az újságírástípusnak az a célja, hogy segítse a nyilvános vitát, és bevonja a helyi

lakosokat a hírek, tudósítások készítésébe (Heinonen et al., 2000; Martikainen, 2000). A függőleges tengely azt mutatja, mi a különböző típusú médiavállalatok és szerkesztőségek fő célja: történeteket eljuttatni az emberekhez, vagy elősegíteni, hogy az emberek történeteket mondjanak egymásnak. Más szavakkal: a tartalom-összekapcsolhatóság tengely a híroldalak teljes spektrumát megjeleníti, például az egyik végén a *CNN Online*-nal, illetve a *Slashdot*-tal a másikon. A vízszintes tengely azt ábrázolja, milyen szintű részvételi kommunikáció érhető el egy híroldalon. A nyílttól a zárt felé haladva azt mondhatjuk, egy weblap akkor tekinthető „nyitottnak”, ha lehetővé teszi, hogy a felhasználók moderálás vagy szűrés nélkül véleményeket, bejegyzéseket osszanak meg egymással, fájlokat (azaz tartalmat) tölthessenek fel⁸. A spektrum másik végén a „zárt” részvételi kommunikációt úgy határozhatjuk meg, mint olyan oldalt, ahol a felhasználók közreműködhetnek ugyan a tartalom létrehozásában, ám megnyilvánulásait szigorú szerkesztői moderálásnak és ellenőrzésnek vetik alá.

Fontos megjegyezni, hogy az online újságírásnak nem lehet minden formáját ezzel a modellel teljesen körülhatárolni. A tartományok és a tengelyek működőképes keretként szolgálnak ahhoz, hogy az online újságírás egyes elemeit megkülönböztessük. Ezen modell segítségével egy adott híroldalt (vagy annak részeit) nagyjából be lehet valamelyik online újságírástípusba sorolni – ám azt nem állíthatjuk, hogy egy adott oldal csak egy típusba tartozik. Elméleti szinten mindez már a dualista különbségek kialakításától az összetettebb különbségek meghatározása felé vezet (Weber, 2000: 459-64)⁹. Természetesen a modell feltételezi, hogy léteznek „ellentétes végpontok” a moderált-moderálatlan és a tartalmi-összekapcsolhatósági dimenziók mentén. Fontos azonban megérteni, hogy egyetlen online újságírástípus sem tartozik kizárólag az ábra valamelyik részébe; bármelyik újságírástípus magában foglalhatja a modell több tartományának tulajdonságait vagy elemeit is¹⁰.

Az alábbiakban röviden bemutatom az online újságírás négy leggyakrabban fellelhető típusát. Fontos megjegyezni, hogy ha nyilvános összekapcsolhatósági elemeket adunk egy zárt résztvevői kommunikációs híroldalhoz, az egész weblap a modellben jobbra mozdul. Hasonlóképpen: amikor egy oldal lemond a közönség kommunikációja feletti ellenőrzésről, a weblap lefelé mozdul el a modellben. Másképpen: a tartalmi-összekapcsolhatósági dimenzió vagy a nyitott-zárt résztvevői kommunikációs dimenzió egyes elemeinek az oldalhoz való hozzáadása vagy az onnan történő elvétele a híroldal egészének tipológiájára hatással van.

2.1. Mainstream híroldalak

Az online hírmédia legelterjedtebb formája a mainstream híroldal, amely általában a szerkesztett tartalom széles választékát kínálja, míg a résztvevő kommunikációnak minimális, általában csak szűrt vagy moderált formájára nyújt lehetőséget (Schultz, 1999; Jankowski & Van Selm, 2000; Kenney et al., 2000). Ez a típus abban egyedi, hogy a tartalom vagy eleve a weben *keletkezett* (azaz eredetileg is a webre készült), vagy pedig onnan *gyűjtötték össze*: valamilyen anyamédiumból vagy más külső forrásból linkelték be frame-ekkel vagy mélylinkkel.¹¹ Ehhez gyakran úgynevezett mesterséges piaci szereplők, searchbotok és spiders segítségével is igénybe veszik: ezek olyan szoftverek, amelyek automatikusan lehetővé teszik az internetes keresést (lásd Gatarski, 2001). Az „alkotó” típusú mainstream híroldalt példázzák a nagy látogatottságú *CNN*, *BBC* és *MSNBC* oldalak. A legtöbb online újság ebbe a kategóriába tartozik, ahogyan sok interneten született hírforrás is – ezek többnyire a mainstream médián kívül helyezkednek el. Ezért többnyire elhanyagolja őket a tudományos kutatás – ahogy például az elismert *Alternet* oldalt is (ez az Independent Media Institute nevű amerikai nonprofit szervezet része). Az újságíróképző iskolák és egyetemi tanszékek órai anyaga, kézikönyvei és tantervei többnyire az ilyenfajta online újságírás alapulnak. Technológiai tudást (például a bizonyos szoftverekkel való munkát, az XML vagy a HTML programnyelv megtanulását) kombinálnak specifikusan webes célzatú hírek írásának képességeivel (Nielsen & Morke, 1997; McGuire et al., 2000). Ez a híroldal az újságírói történetmesélést, a hírértéket és a közönséggel való viszonyt illetően nem sokban különbözik a hagyományos nyomtatott vagy televíziós-rádiós újságírástól. A mainstream híroldalakat többnyire médiatulajdonosok és -társaságok viszonylag szűk köre működteti, például az AOL/Time Warner az Egyesült Államokban, vagy a Kirchmedia, a Vivendi és a Sanoma Európában (Pryor, 2002).

2.2. Index- és katalógusoldalak

Az online újságírás második típusa nem tartozik a mainstream médiába, hanem gyakran keresőprogramokhoz (például a Yahoo), marketingkutató cégekhez (Moreover) vagy ügynökségekhez (Newsindex), sőt, néha vállalkozó szellemű személyekhez kötődik (Paperboy). Itt az online újságírók (mély-)linkeket kínálnak a world wide web más részén lévő híroldalokhoz. Ezeket a hiperlinkeket a szerkesztők néha kategorizálják, sőt még jegyzetekkel is ellátják, így tehát többé-kevésbé más szövegekörnyezetbe helyezett (vagy kontextuálisan megjelenített) összegyűjtött tartalmat kínálnak (lásd Paul, 1995). A „netiketről” (azaz az internetes etiketről) és a webes kultúráról szóló szakmai viták gyakran megkérdőjelezzik ezeknek a gyűjtési gyakorlatoknak az etikusságát, hiszen meglehetősen vékony vonal választja el a más oldalára mutató link felajánlását attól, hogy más oldalának tartalmát bemásoljuk saját oldalunkra (lásd még Deuze & Yeshua, 2001). Ezek az index- és katalógusoldalak többnyire kevés „eredeti” (azaz kizárólag vagy specifikusan a webes publikálásra készített) szerkesztett tartalmat kínálnak, de néha lehetőséget adnak a közönségnek a csevegésre, hírek, tippek és linkek megosztására – például valamilyen üzenőablás rendszer fenntartásával (*bulletin board system*, BBS). Ismert példa erre az a legtöbb keresőprogram által felkínált lehetőség, hogy hozzáadjunk egy – a szerkesztők által később megvizsgált – oldalt az adatbázishoz. Mellesleg azt mondhatjuk, hogy szintén ebbe a kategóriába tartoznak azok az (úgynevezett „portál” oldalakhoz hasonló) oldalak, amelyeken van némi szerkesztett tartalom, és amelyek emellett megjegyzésekkel ellátott linkeket kínálnak, mint például az ausztrál *Arts and Letters Daily*, a bosnyák *Mario Profaca's Cyberspace Station* vagy a hírhedt *Drudge Report* az amerikai Matt Drudge-tól.

A „weblog” vagy „blog” jelenségét néha „új” online újságírásnak nevezik. A weblog egyfajta nagyon személyes online napló, amelyet bárki írhat, gyakran maga az újságíró is. Szerzője saját élményeiről mesél, megjegyzésekkel ellátott linkeket kínál a naplóíró által szörfözés közben talált tartalmakhoz (Lasica, 2001; Blood, 2002; Perseus

2002). Az egyéni újságírásnak ezek a formái (amelyeket „felhasználók által létrehozott, adott témához kötődő oldalak” [*user generated content sites*] néven is ismernek) az index- és a véleményoldalak között találhatóak, mivel többnyire korlátozott mértékű participatív kommunikációt kínálnak (hiszen általában egyetlen ember mondja el a véleményét különféle dolgokról, és kínál azokhoz linkeket)¹².

2.3. Meta- és véleményoldalak

A híroldalak negyedik típusába a hírmédiáról és általános médiaügyekről szóló oldalak tartoznak; ezek néha „figyelőként” (*watchdog*) működnek (például az Egyesült Államokban a *Mediachannel*, a *Freedomforum*, a *Poynter's Medianews*, az *E&P's E-Media Tidbits*; lásd Pavlik & Clazton Powell III, 2001); néha pedig mint kibővített index- és katalógusoldalak (ilyen a *European Journalism Centre Medianews*-a, vagy a *Europmedia*, hogy két európai példát hozzak). Sok meta- és véleményoldal világszerte mediakritikusként vagy „alternatív” hangként szolgál, erre példa Svédországban a *Mediakritik.nu*, Hollandiában az *Extra!*, Nagy Britanniában a *dotJournalism* és Németországban az *OnlineJournalismus*¹³. A szerkesztett tartalmat gyakran több újságíró írja, és cikkeik lényegében az interneten másutt található tartalmat vitatják meg. Ezt a tartalmat a mögötte meghúzó készítői folyamatok szemszögéből vizsgálják. Ez az „újságírásról szóló újságírás” – metamédia vagy meta-újságírás – különösen online környezetben virágzik (noha offline is elterjedt, lásd például Boyle, 2000). Ebből a szempontból az internet hozzájárult az újságírás egészének további professzionizálásához, minthogy a nyilvános önelemzésre és az önkritikára való képesség és hajlandóság többnyire egy-egy szakma meghatározó tulajdonságának tekinthető (Beam, 1990). Az online metamédia (például a meta- és véleményoldalak sokasága) hozzájárulhat az újságírás azon feladatának újjáélesztéséhez, hogy „továbbvigye és felerősítse az emberek közötti párbeszédet” (James Carey idézi Kovach & Rosenstiel, 2001: 18).

Az egyik fontos oka annak, hogy ezt a kategóriát létrehoztam és bevettem a modellbe, az úgynevezett „alternatív” híroldalak felbukkanása. Az alternatív híroldalak többnyire az alapján határozzák meg magukat, ami szerintük a mainstream (vállalati, kereskedelmi) hírszervezeteket nem jellemzi. Az ilyen oldalak – elsősorban a *Guerilla News Network* és a világ különböző részein működő független médiaközpontok honlapjai – nemcsak saját híreiket kínálják online, hanem gyakran kritikus kommentárlják más médiahálózatok híreit, és elvezetik a felhasználókat a mainstream híreken kívüli webes helyekre. Az *Alternative Press Center* például átfogó adatbázist tart fenn az interneten található „alternatív hangokról”. Sok ilyen oldalt azért tekinthetünk online újságírásnak, mert összegyűjt, megjegyzésekkel lát el más webes hírforrásokat, nyíltan olyan témákra és szempontokra fektetve hangsúlyt, amelyeket szerzői szerint a „mainstream” újságírók nem (vagy nem jól, nem megfelelően) dolgoztak fel. Mivel a legtöbb ilyen oldal megengedi, hogy a felhasználók saját történeteiket töltsék fel, és nyitott publikációs környezetben tegyék közzé, többé-kevésbé „participatív” meta-oldaloknak tekinthetjük őket.

2.4. Véleménynyilvánításon és vitán alapuló oldalak

Ahogy fent megjegyeztem, az 1. ábrán az egyik fontos megkülönböztető elem a tartalom és az összekapcsolhatóság (illetve ezek hangsúlyozása). Különösen Odlyzko (2001) érvel amellett, hogy az új média technológiáinak, például az internetnek és a world wide webnek a sikere arra vezethető vissza, hogy támogatják az emberek kapcsolat iránti szükségletét: azt, hogy kapcsolatba lépjenek a világ többi részén élő más emberekkel, akadályok nélkül, valós időben (lásd még Rushkoff, 1997). Más szóval: az internet is „csak” egyfajta kommunikációs infrastruktúra (Rushkoff, 2000). Az online újságírás kihasználja az internet által kínált kommunikációs lehetőséget, hiszen fórumot biztosít vélemények, ötletek, történetek másokkal való megosztásához. Ezek a platformok gyakran egyetlen specifikus téma köré szerveződnek, mint például a világméretű globalizációellenes aktivizmus (ilyenek a korábban említett független médiaközpontok, ismertebb nevükön az *Indymedia*-oldalak) vagy a számítástechnikai hírek (például a *Slashdot*, amelynek egyik szlogenje így hangzik: „Hírek számítógépőrülteknek. Cucc, ami számít”). Sok oldal próbálja üzletileg kihasználni az összekapcsolhatóság iránti keresletet úgy, hogy többé-kevésbé szerkesztett platformokat kínál az interneten máshol található tartalmak megvitatására (például a *Plastic*, a *kuro5hin* vagy a „*corrosion*”)¹⁴. Ezt az online újságírást nevezik „csoportos weblognak” is, amely különböző felhasználók internetes tapasztalatairól szóló személyes beszámolóit tartalmazza (Lasica, 2001).

Mind a négy híroldaltípust az újságírás szakmai tartományába tartozik, hiszen (legtöbbjüknek) a feladata még mindig az, ami a nyugati demokráciákban világszerte az uralkodó liberális-progresszív meghatározás szerint az újságírás fő célja: az állampolgárok¹⁵ szabadságjogaik érvényesítéséhez és önmaguk kormányzásához szükséges információkkal való ellátása (Kovach & Rosenstiel, 2001: 17; lásd még Weaver, 1998). Az online újságírásnál e célokat még ki lehet egészíteni azzal a törekvéssel, hogy a „netizeneknek” (online állampolgároknak) platformot és eszközöket kínáljanak a vitához, valamint azon információk megosztásához, amelyekre a szabadság és az önkormányzatiság eléréséhez van szükség.

3. Tulajdonságok

Az online újságírás fent leírt négy típusának mindegyike hasznosítja valamilyen szinten a hálózati számítógépes környezet legfontosabb tulajdonságait (lásd még: publikálási paradigmák): a hipertextualitást, a multimedialitást és az interaktivitást (Newhagen & Rafaeli, 1996; Bardoel & Deuze, 2001). A három paradigma mindegyikének megvan a saját logikája – ezekre a fentebb bemutatott online hírhelyzetből igyekszem egyenként példát hozni¹⁶. Amikor az online újságírástípusok és ezek hírstratégiára és internetes médiaelméletekre gyakorolt hatásainak itt felvetett tipológiáját alkalmazom, létfontosságú, hogy megértsük: az adott típusú interaktivitás, hipertextualitás és/vagy multimedialitás használata egyaránt hatással van az egész munkafolyamatra, a hírszervezet menedzselésére, és így az (újjonnan) keletkezett újságírói kultúrára. Az online újságírás négy típusa egy sor online tulajdonság alkalmazásához kötődik, amelyek kölcsönösen megerősítik egymás helyzetét és a honlapok profilját.

3.1. Hipertextualitás

Ahogy egyik alapító atyja, Ted Nelson írja, a hipertexttel az a gond, hogy „különálló, zárt egységek továbbításához készít rendszert – olyan rendszert, amely csak beépített, kívülre mutató linkeket tartalmaz” (Nelson, 1999). Azt kell észrevennünk, hogy a linkekkel – hiperlinkekkel – összekötött szövegek utalhatnak belülről (más szövegre a szöveg tartományán belül, az oldalon belül, azaz on site) vagy kívülről (az internet más részén található szövegekre, az oldalon kívülre, azaz offsite). Ez a hipertextualitás két eléggé különböző változata, hiszen az oldalon kívülre mutató linkek új tartalmakat nyitnak meg, míg az oldalon belüli linkek az ott tárolt tartalom folyamatos elérhetőségéhez vezethetnek. Ha egy oldal csak olyan dokumentumokra mutat, amelyek az adott oldalon vannak, a végfelhasználóval igazából azt közli: a „világméretű” (*world wide*) web nem létezik, csak az adott oldalon található helyi dokumentumokat lehet és kell összekapcsolni. Annak eldöntése, hogy ez jó vagy rossz, túlmutat tanulmányom keretein. Mindenesetre szeretném jelezni, hogy Nelson azt állítja: a hipertext célja minél több és minél többféle dokumentum (tartalom) megnyitása és elérhetővé tétele. A majdnem kizárólag az adott oldalon belül történő linkelés ebből a szempontból nem tűnik túlzottan hasznosnak.

Ha megvizsgáljuk, hogy a mai híroldalak hogyan alkalmazzák a belső és a külső linkelést, azt tapasztaljuk, hogy kevés oldal kínál széles körű, kifelé mutató hiperlinkeket (Jankowski & Van Selm, 2000). De a linkelés és a külső tartalmaknak az oldalba való beintegrálása (azaz a tartalmak kezelése és megnyitása) – nem utolsósorban a tulajdonosi és szerzői jogok megsértése miatt – problematikus, különösen az online etika szempontjából nézve. Ezt mutatja a „mélylinkelésről” szóló nemzetközi vita¹⁷.

3.2. Multimedialitás

Tim Guay webdesigner már 1995-ben írt a weboldalakra alkalmazott multimédiás tartalmak elkerülhetetlen buktatóiról:

„[H]a a multimédiát anélkül használják, hogy a használatának okait átgondolják, vagy ha rossz minőségű az elrendezése vagy tartalma, az eredmény esztétikai fiasco lehet, ami szükségtelenül „zabálja” a sávszélességet” (Guay, 1995: 5)

Ha egy pillanatra elfogadjuk, hogy a sávszélesség és a szerzői jogok olyan strukturális tényezők, amelyek hatást gyakorolnak az innovatív multimédiás tartalmak fejlődésére, megfigyelhetjük, milyen problémákkal kerülnek szembe a médiavállalatok, amikor hagyományos szerkesztőségüket a webes szerkesztői csapattal kívánják egyesíteni. És akkor azokról a problémákról még nem is beszéltem, amelyekkel akkor találják szembe magukat a szerkesztőségek, amikor más tartalomszolgáltatókkal cserélnék tartalmat (vagy „virtuális” szerkesztőségeket hoznak létre) (Crosbie, 2001). Ezeket a problémákat akkor lehet megérteni, ha a híroldalak esetében a multimedialitást vagy a különféle médiacsatornák konvergenciájaként vagy divergens paradigmaként értelmezzük¹⁸. Az első paradigma szerint a multimédia többféle formátumban kínált információk kombinációja, amelyeket egy vagy több médiaszervezet különböző részlegei állítanak elő. A második paradigma szerint az oldal minden része multimedialitáson alapszik, a végfelhasználó számára számos módot kínálva tartalmának befogadására. Bár valójában rendkívül kevés weblap használ multimédiát, a legtöbb olyan híroldal, amelyik mégis használja, mérsékelten konvergens megközelítést alkalmaz (jó példa erre a *BBC*). Az egyértelműen divergens oldalak gyakran a mainstreamen kívül találhatók (mint például a *Rockstargames.com*), de vannak nevezetes kivételek is, például a *Tampa Bay Tribune* multimédiás projektje (TBO.com), amely 2000 és 2002 között a szerkesztőség szervezeti felépítését tekintve a konvergenciától többé-kevésbé a divergens paradigma felé mozdult el.

Az iparnak a média konvergencia iránti vonzódását látva megfogalmazhatjuk azt a fenntartást, hogy az csupán a több tartalom kevesebb médiamunkással történő előállításának újabb módja (Devyatkin, 2001). Aggodalomra ad okot az is, hogy nem tudjuk, vajon a hírek gyártói valóban magukévá teszik-e az új technológia potenciálisan „demokratizáló” tulajdonságait. Például hogy kicsi, kézben hordozható eszközökkel felvesznek-e majd olyan történéseket is, amelyeket a létező kamerák és mikrofonok nem rögzítenének – mondjuk a mainstreamen kívüli emberek véleményét. Mindez jól mutatja a multimédia fejlődésének „kettősségét”: egyrészt figyelembe kell venni a pusztán technológiai fejlődést és az új történetmesélési lehetőségeket, másrészt kritikusán világossá kell tenni ezen technológiáknak az (online) újságírás kultúrájára gyakorolt hatását. Más szavakkal: a multimédia hírmédia-szervezetekbe történő bevezetése talán nem annyira a különféle eszközök és készségek fejlesztésén múlik, hanem azon, hogy megértsünk és fejlesszünk egy másfajta, divergáló újságírói hírkultúrát (Carr, 2002).

3.3. Interaktivitás

Az interaktivitás kifejezése vagy fogalma önmagában nem kizárólag az internetről szóló diskurzus része, hiszen az internet előtt létező média és egyes mediatizált kommunikációs típusok is többé-kevésbé interaktívnak mondták magukat – az újságírásán belül gondolhatunk például a talk rádióra¹⁹ (Deuze, 1999: 377). A kifejezés része volt az akadémiai diskurzusnak is, amelyben a kutatók kétféleképpen próbálták meg definiálni: vagy a részvételi kommunikáció és a tartalom fölötti felhasználói ellenőrzés keretein belül, vagy pedig a két- vagy többirányú kommunikáció többé-kevésbé kifinomult visszajelző mechanizmusaként (Steuer, 1992; King, 1998). Az interaktív lehetőségek azon fajtáit azonban, amelyeket az internet az újságírás számára kínál, meg lehet különböztetni a web előtti kontextustól. A fő különbséget az jelenti, amit Pavlik (2001: 125-48) a hírközönség megszólításának új módjaként ír le: lehetőség van aktív, nem pedig passzív médiafogyasztóként kezelni a közönséget. Valójában azt is lehet mondani, hogy a „fogyasztó” itt nem a megfelelő kifejezés – inkább beszélhetnénk „high end felhasználókról” (Pryor, 2002). Az online újságírás szakirodalma szerint az interaktivitás az internetnek az a tulajdonságára, amely elősegíti a kapcsolatépítést, s képessé teszi az embereket arra, hogy ne csak *kapják* az információt – ahogy a „passzív” közönség – hanem *terjesszék* is azt (Kopper et al., 2000: 509). Divatos szakkifejezéssel élve az online

felhasználókról mint a hírek „prosumer”-eiről beszélhetünk [készítő és fogyasztó egyben, a *producer* (készítő) és a *consumer* (fogyasztó) szóból]²⁰. Az interaktivitás tehát a mediatisztált kommunikáció minden fajtája – de különösen az újságírás – számára nagy horderejű (lásd Heeter, 1989; Loosen & Weischenberg, 2000). Massey és Levy szerint az interaktivitás fogalma legalább négy módon alkalmazható az online médiatermelésre: az elérhető választási lehetőségek összetettsége, a felhasználhatóság, a személyközi kommunikáció elősegítése és az információ hozzáadásának egyszerűsége révén. Ezt a négy „dimenziót” tanulmányomban mint a webes (hír)oldalak designjának különböző elemeit vizsgálom, hiszen az érdekel, hogy az online újságírás-típusok hogyan alkalmazzák „történetmesélő” képességeikre a web sajátosságait. A weblapok által kínált interaktív választási lehetőségeket három alcsoportba lehet sorolni:

(1) *navigációs interaktivitás*: a felhasználó többé-kevésbé strukturált módon navigálhat az oldal tartalmában (például a „következő oldal” és a „vissza az elejére” gombok vagy a görgetősávok segítségével);

(2) *működési interaktivitás*: a felhasználó az oldal létrehozási folyamatában vehet részt valamilyen mértékben, azáltal, hogy kapcsolatba lép más felhasználókkal vagy az oldal, illetve lap készítőivel (például közvetlen mailto: linkekkel,²¹ üzenőtáblákkal (bulletin board system, BBS) és moderált levelezőlistákkal) és

(3) *alkalmazkodó interaktivitás*: a felhasználó minden tette hatással van az oldal tartalmára, mivel az oldal programozása alkalmazkodik minden egyes felhasználó online viselkedéséhez, és „emlékszik” a felhasználó preferenciáira (megengedi, hogy a felhasználó saját tartalmat töltsön fel, kommentáljon és vitasson meg; csevegőszobákat és „okos” webdesign segítségével személyre szabható tartalmat kínál).

Guay (1995) úgy véli, hogy az interaktivitás legkifinomultabb formája az alkalmazkodó változat, amely lehetővé teszi, hogy a weblap (lehetőleg valós időben) hozzáidomuljon a látogató viselkedéséhez. Shyam Sundar (2000) online hírreceptióról folytatott kutatása azt mutatja, hogy minél több interaktív lehetőséget kínál van egy weblap, a felhasználók annál inkább magukénak érzik az oldalt. Outing (2001) ehhez hozzáteszi, hogy ez akkor is így működik, amikor a felhasználók maguk nem használják ki az összes interaktív lehetőséget. Ez arra utal, hogy létezik egy negyedik, átfogó interaktivitási szint is: a honlap harmadik személyű interaktivitása. Ez az interaktivitás azt jelenti, hogy a felhasználó azt mondhatja: „ugyan én nem érzem szükségét annak, hogy részt vegyek online vitákban, vagy hogy e-mailt küldjek a szerkesztőknek, de mások ezt megtehetik, és nagyszerű, hogy ez az oldal biztosítja ezt a lehetőséget”²². A híroldalak interaktív választási lehetőségeit vizsgálva számos kutató megjegyezte, hogy a legtöbb oldal nem fejleszt a működési és a navigációs szintnél magasabb szintű interaktivitást (Massey & Levy, 1999; Schultz, 1999; Jankowski & Van Selm, 2000; Kenney et al., 2000). Az Európai Unió által finanszírozott Mudia projekt keretében végzett friss nemzetközi összehasonlító kutatásból az derül ki, hogy a „régikola”, vagyis a hagyományos újságírói szemlélet – amelyből többnyire hiányoznak a fejlett interaktív választási lehetőségek – Európában még mindig uralja a webet.

A következőkben azt fogom bemutatni, hogy az internet három legfontosabb tulajdonsága mennyire jellemzi az egyes online újságírástípusokat. Kutatásomhoz a kereskedelmi híroldalakat illetően a korábban említett *Editor & Publisher Interactive* és a *Kidon Medialink* hasznos nemzetközi adatbázisai álltak rendelkezésemre. Az alternatív és a mainstreamen kívüli, csak az interneten található honlapok vizsgálatához pedig az *AlterNet* és az *Indymedia* linkgyűjteménye nyújtott segítséget.

Úgy tűnik, a mainstream híroldalak általánosságban a *belső* hipertextualitás szintjén működnek (kevés olyan linket tartalmaznak, amely a honlapon kívülre mutat), navigációs interaktivitással rendelkeznek (a legtöbb híroldalon még a riporterek e-mail címe sem található meg, nemhogy mailto: linkek), és csak néha kínálnak konvergens multimédiát. Amikor pedig a híroldalak mégis magasabb szintű multimédiát vagy interaktív választási lehetőségeket alkalmaznak, akkor is csak ritkán világos, miért teszik ezt.

Ezzel szemben az index- és katalógusoldalak szinte kizárólag *külső* hipertextualitásra épülnek, hiszen összegyűjtene, katalógusba vesznek és besorolnak a world wide weben máshol található szerkesztett tartalmakat. Az index- és katalógusoldalak szintén navigációs interaktivitást kínálnak. Ez azzal magyarázható, hogy – a mainstream híroldalokhoz hasonlóan – ezek az oldalak is inkább a tartalomra, mintsem az összekapcsolhatóságra koncentrálnak. Ezek az oldalak ritkán alkalmaznak multimédiát, hacsak nem akarnak képeket is katalogizálni (ahogy például a specifikus, szerkesztői megjegyzésekkel ellátott JPEG- vagy MPEG-keresőprogramok²³ teszik).

Az index- és katalógusoldalakhoz hasonlóan többnyire a meta- és véleményoldalak sem nyújtanak multimédiás tartalmat, és jobbra külső linkekre támaszkodnak. Minthogy ezeket az oldalakat többnyire egy vagy több médiakritikus, illetve a weblogok esetében „inspirált” személy készíti, ezek rendszerint működési interaktivitást használnak (Lasica, 2001). Mondhatjuk, hogy a működési interaktivitás valamiféle felelősségre vonhatóságot biztosít: megengedi, hogy a felhasználó visszajelezzon, tippeket vagy tartalmat küldjön közvetlenül a metaoldal készítőinek. Minthogy ezek az oldalak az újságírás egyfajta jegyzetekkel ellátott katalógusaként is működnek, az általuk kínált hipertextualitás elsősorban külső.

Általánosságban elmondható, hogy a véleménynyilvánításra és vitára épülő oldalak kizárólag írott szövegekre támaszkodnak²⁴. Az ebbe a kategóriába tartozó oldalak a nyilvános összekapcsolhatóságra koncentrálnak: a látogatók bejegyzései, threadjei²⁵ és az általuk küldött anyagok adják az oldal tartalmának alapját. Az összekapcsolhatóság különböző interaktivitási szintek alkalmazását jelenti, különös tekintettel az *alkalmazkodó* interaktivitás lehetőségére (lásd például a *Yahogroups*, a *Topica*, a *Listbot* és más ingyenes levelezőlisták agentjei²⁶ által a fájlok és megosztott napirendek létrehozására, illetve csevegésre kínált lehetőségeket). Az ilyen oldalak esetében az emberek az oldal „márkáját” használják, hogy egymással kommunikáljanak, ahelyett, hogy magával a márkával kommunikálnának. Utóbbi a másik három típusú weboldalra jellemző (lásd: *Slahsdot*, *Plastic*,

Backwash, de jó példa erre az *Indymedia*, a *Drop* és a *Kuro5hin* is). Ezek az oldalakon más oldalakra mutató hiperlinkeket gyakran használnak viták kiindulási pontjaként, míg az élő vita az online közösségen belüli további oldalakra vezethet el.

Tanulmányom alapfeltevése az, hogy az ideáltipikus online újságírás nem pusztán a különböző típusok értékeinek összege. Ahhoz, hogy egy híroldal participatív módon interaktívá váljon, vagy hogy egy vitaoldal minőségi multimédiás tartalmat kezdjen kínálni, az adott szerkesztőségnek számos változáson kell keresztülmennie. Nehéz döntéseket kell hoznia az újság által elfogadott értékekről, célokról és szabványokról – és nem mellékesen kezelnie kell az elektronikus publikálás problematikus üzleti szempontjait és az ezzel kapcsolatos döntéseknek az újság irányítására és a szerkesztőség felépítésére gyakorolt hatásait is. Ezért az online újságírástípusoknak, tulajdonságoknak és hozzáadott értékeknek ezt az áttekintését azzal szeretném zárni, hogy megvizsgálom: milyen következményei lehetnek az ilyen „új” online újságírástípusoknak, és mivel járulhatnak hozzá a nyugati demokráciákban jelenleg létező, uralkodó hírkultúrához.

4. Következmények

Amikor egy híroldal szerkesztősége úgy dönt, hogy (külső) hiperlinkeket ad honlapjához, vagy interaktívabbá és multimédiálisabbá alakítja át az oldalt, némi aláhúzott szöveg, egy-egy visszajelzést segítő űrlap vagy streaming²⁷ videófájl hozzáadásánál jóval nagyobb változtatások mellett határozza el magát. Ezek a változások hatással vannak a szerkesztőség kialakítására, megkérdőjelezik a bevett újságírói szokásokat, normákat és történetmesélési értékeket. Ha egy újság kihasználja az online újságírás tulajdonságait és a benne rejlő potenciális hozzáadott értékeket, azzal az újságírásnak *mint egésznek* a szerepéről és működéséről alkotott elképzeléseket kérdőjelezi meg. Az online újságírás itt vázolt értékeit és tulajdonságait nem lehet egyszerűen, egyesével beolvasztani: a dolog természete alapvetően megváltozik – ebben az esetben az adott szerkesztőségi kultúráról és az érintett szakmabeliekről van szó. Az online újságírás különböző és egymást részben átfedő típusai könnyen megváltoztathatják a „valódi” újságírásról alkotott elképzeléseket, mivel megkülönböztető tulajdonságaik hatással vannak a média-előállítási folyamatok alakulására, a szerkesztőségek vezetésére és az újságírói kultúra működésére.

Jóllehet egyre több tudományos munka vizsgálja az új médiát, az internetet és az online újságírást érintő technológiai és kulturális kérdéseket, az újságírásról és a médiatermelés egészéről szerzett felfedezéseit és kutatásait kevés szerző foglalja valamilyen tágabb keretbe. Szeretnék megemlíteni néhány nevet azon „futurológusok” közül, akik az internet által okozott változásoknak és kihívásoknak az újságírás „rég” és „új” formáinak jövőbeli fejlődésére gyakorolt hatásáról írtak: Hollandiában Bardoel (1996; lásd még Bardoel & Deuze, 2001); az Egyesült Államokban Singer (1998) és Pavlik (1999); Svédországban Dahlgren (1996); Finnországban Heinonen (1999) és Németországban Neuberger (2000)²⁸. Ezen rendkívül „behálózott” társadalmakból jövő szerzők munkái adják az alapját az online újságírás következményeiről itt kifejtett nézeteimnek. Bardoel azt jósolja, hogy a közönség fragmentálódásának, az új technológiáktól való egyre nagyobb függésnek, az interaktivitással hatalomra szertevő felhasználóknak és a közvetítés megszüntetése (*disintermediation*) felé haladó fejlődésnek köszönhetően kétfajta újságírás fog kifejlődni: az *orientáló* és az *instrumentális* újságírás (1996: 296–7). Bardoel szerint az orientáló újságírás általános tájékoztatást (hátteret, kommentárt, magyarázatot) nyújt az általános közönségnek. Ezzel szemben az instrumentális újságírás gyakorlati, specializált információt kínál az érdeklődő közönségnek vagy vevőknek. Bardoelhoz hasonlóan Singer (1998) és Pavlik (1999) is azt vizsgálja, hogy a kommunikátor- és kapuőr- elméletek többé-kevésbé hagyományos kutatási kérdéseit hogyan lehet újramegfogalmazni. Ez és a többi említett megközelítés mind ugyanabban az elfogultságban szenved: szerzőik hajlamosak hallgatólagosan azt feltételezni, hogy az újságírás jövőjét még mindig elsősorban az határozza meg, hogy az újságírók történeteket mesélnek a polgároknak (és hogy erre monopóliumuk van). Ezzel szemben az online újságírástípusok tulajdonságainak és tipológiájának áttekintése után azt mondhatjuk, hogy az újságírásban rejlő lehetőségek jókora részét a paradigma megfordításában találhatjuk (sőt, ott kellene találnunk). Itt az újságírók a polgárok saját kutatásához kínálnak magyarázatokkal ellátott archívumokat, és különböző – interaktív, hiperlinkekkel ellátott, multimédiális módokon – lehetőséget és platformot biztosítanak a résztvevő, összekapcsolható történetmesélésre. A jövő újságírástípusai a tartalomalapú hírujságírás mellett, azzal többé-kevésbé szimbiotikus kapcsolatban léteznek majd. A 2. ábra – a többé-kevésbé elkülönülő (ám egyidejűleg létező) online újságírás-típusok korábbi modelljét használva – azt jeleníti meg, hogy az online újságírás megjelenése milyen következményekkel járhat az újságírás egészére nézve.

Minthogy az „új” újságírás által kínált lehetőségek főleg az összekapcsolhatóság tartományában találhatóak, el kell gondolkodnunk azon, hogy az összekapcsolhatóság milyen hatással lehet az újságírás szerepére és funkciójára. Ebből a célból be szeretném vezetni az *ellenőrző* (*monitorial*) újságírás (Schudson nyomán, 1999a) és a *párbeszédes* (*dialogical*) újságírás (Martikainen kifejezése, 2000) fogalmát. Mivel a mainstream hírmédia többnyire viszonylag zárt újságírói kultúrában működik – ahol moderálják és a riporterek, szerkesztők igényeihez igazítják a közönséggel és a hírek egyéb érintettjeivel való kapcsolatot (Weischenberg & Scholl, 1998) –, az általuk kínált általános tartalom többnyire egy jól meghatározott, de nagyban mesterségesen létrehozott közönségnek szól (Ettema & Whitney, 1994; Alasuutari, 1999). Ez a média elismeri, de statikusnak tekinti a közönség szerepét (Ang, 1991). Minthogy az újságírás szerepet játszhat egy adott közönség specifikus igényeinek kielégítésében, az embereket leginkább mint hírfogyasztókat látja el – és így nyitottabb (azaz interaktív, fogékony, felelős) újságírói kultúrára van szükség. Az újságíró és közönsége közötti nyílt interakcióra jó példa a nyílt forrású újságírás (*open source journalism*): a cikk piszkozatát a végleges változat elkészülte előtt online közzé teszik (*pre-publish*), majd az oldal felhasználóinak visszajelzései alapján az újságíró átírja a cikket (Preecs, 2000; Deuze, 2001).

2. ábra: Újságírástípusok a szerkesztett tartalom és az összekapcsolhatóság között

Nem szabad azonban eltúloznunk annak fontosságát, hogy az újságírónak „ismernie” és „használnia” kell a közönséget. Például az Egyesült Államokban a közszolgálati újságírás mozgalmának bírálói feltárták a mai újságírók egyik sajátos problémáját: a tudósítók, riporterek, bemondók stb. nem tudják, ki a közönségük, sem azt, hogy a nézők, a hallgatók és az olvasók mit várhatnak tőlük, és hogy mindennek milyen hatása lehet a munkájukra (Schudson, 1999b). A széles körű, egymástól erősen különböző közönségrétegek hírnapirendjének befolyásolása lehet az instrumentális újságírás egyik célja. A mai társadalom problémáinak jelzésére és ezek megoldásának elősegítésére fektetett hangsúlyával a közszolgálati újságírás közelít a legjobban ehhez az újságíráshoz. Azonban ahogy azt Schudson (1999b) és Woodstock (2000) meggyőzően bizonyítja, az újságírás hangneme és pozíciója mint a tartalom és a valóságról szóló narratívák legfőbb szolgáltatója a közszolgálati újságírásban strukturálisan nem kérdőjeleződik meg.

Annak a kulcsa, hogy az újságírók figyelme a tartalomról fokozatosan az összekapcsolhatóságra irányuljon, az ellenőrző újságírás fogalmában rejtőzhet. Itt az újságírás szakmailag még mindig a társadalom ütőerén tartja az ujját, de nem mint a tartalom egyetlen szolgáltatója működik. Elképzelhető, hogy egy weboldal specifikus, hasznos platformként működik, s ez lehetővé teszi, hogy az állampolgárok a számukra fontos ügyekben hangot adjanak véleményüknek és megfogalmazzák kérdéseiket. Ha ez az összekapcsolhatóság még mindig a zárt újságírói kultúrán belül alakul ki, az újságírás a Gyakran Feltett Kérdések (GYFK, *Frequently Asked Questions*) oldalaihoz válhat hasonlatossá: a szerkesztők és az újságírók GYFK-összeállítóként cikkek, hátterek és jegyzetekkel ellátott linkek segítségével elégítik ki közönségük igényeit. Az összekapcsolhatóságnak és a nyitott újságírói kultúrának egy radikálisabb, demokratikusabb módja a párbeszédés újságírás. Itt a hírmédium tartalmait – például egy weboldalt (vagy annak egy részét) – teljes egészében az állampolgárokkal kapcsolatban álló újságírók tartják fenn. Más szavakkal: ahogy mindenki „prosumerré” válik, a hírtartalmak készítői és a fogyasztók közötti szigorú határvonal nem feltétlenül marad fenn. Finnországban kísérlet bizonyította, hogy egy jól meghatározott, kellően „bedrótozott” terepen ez minden résztvevő előnyére válhat (Martikainen, 2000). Így ez az újságírás valóban közel kerülhet James Carey ideáljához, a társadalom és polgárai közötti párbeszédet felerősítő újságíráshoz.

Az online újságírás tipológiája, ahogy tanulmányomban megjelenik, szoros összefüggésben van az újságírás egészének különböző típusai – orientáló, instrumentális, ellenőrző és párbeszédés újságírás – közötti különbségtétellel. Azáltal, hogy a modelleket többé-kevésbé hasonló fogalmi alapon rajzoltam meg (a nyitottság és a zárttság, illetve a tartalom és az összekapcsolhatóság közötti különbséget hangsúlyozva), a különböző tipológiák közötti kölcsönhatások láthatóvá válnak. A kölcsönhatások léte azt sugallja, hogy az interneten kifejlődő újságírástípusok és az egyéb médiacsatornáknak létező újságírástípusok közötti egyedi különbségek mögött sokkal szélesebb körű változások állnak, és így ezek a különbségek befolyásolják a jelenkori újságírás és médiatermelés egészét. A mainstream híroldalak például többnyire a hagyományos hírkészítési módokat fordítják le a webre, átalakítva nemcsak a tartalmukat, hanem újságírói kultúrájukat (így a közönséghez való viszonyukat) is. Ez részben megmagyarázza, hogy miért választ a legtöbb hírmédia-szervezet meglehetősen egyszerű híroldalakat, amikor megjelenik a weben. Az index- és katalógusoldalak egy lépéssel továbbmennek, mivel ezek egy-egy adott témáról – néha specifikus (virtuális/földrajzi/időszakos) közösségeken keresztül – linkekkel és jegyzetekkel ellátott tartalmakat kínálnak. Így az online újságírás e második fajtáját instrumentálisnak tekinthetjük. A meta- és véleményoldalak mindkét irányba mehetnek: lehetnek instrumentálisak és/vagy orientálók, ha hírmédiumként kommentálják egy másik médium specifikus vagy általános érdeklődésre számot tartó témákról szóló munkáját; illetve ellenőrző jellegűek, amikor az oldal a látogatók megjegyzéseire, kérdéseire, utalásaira és tippjeire alapozva működik. A véleménynyilvánításon és vitán alapuló oldalakat természetükből adódóan párbeszédésnek tekinthetjük, hiszen legfőbb feladatuk platformot biztosítani tartalmak (valós idejű) közösségi feltöltésére, szűrésére, kicserélésére és megvitatására.

A tartalom és az összekapcsolhatóság közötti dimenzióban az online újságírás-típusok – bármennyire is bevallottan leegyszerűsített – tipológiájának másfajta újságírás-típusok tipológiájával való összekapcsolásának legfőbb előnye, hogy így mélyebben megérthetjük az újságírás egészében bekövetkező (potenciális) hangsúlyeltolódásokat és -változásokat. Amikor egy mainstream híroldal szerkesztői a magukévá teszik az összekapcsolhatóság gondolatát, át kell gondolniuk, hogy ez milyen hatást gyakorol arra, ahogyan a dolgokat általában művelik, a tartalom fölötti monopóliumukra, arra, hogy mit értenek „közönségen”, és hogy milyen szerepet játszanak a közösségben. Ezt a hatást nem szabad alábecsülni. Véleményem szerint ez magyarázza a mainstream híroldalakat az interaktivitás terén jellemző kudarckokat vagy szerény eredményeket (lásd például Schultz, 1999). Ha egy véleménynyilvánításon és vitán alapuló oldal a szerkesztett tartalom használata mellett dönt, megkérdőjelezi működésének domináns módját – s főképp a más online közösségekhez fűződő nyílt és interaktív kapcsolatát. Egy *Indymedia*-aktivisták között folytatott kutatás szerint állandó a vita arról, hogy vajon az aktivistáknak újságíróként nem kellene-e a hagyományos „kapuőr” szerepét vállalniuk a weboldalaikon, mivel a feltöltött tartalom ellenőrizhetetlen – néha gyűlöletbeszédhez is vezet a (kiber-)társadalomban (Platon & Deuze, 2003).

Megismételve az előbbieket: ha az internethez hasonló új technológiák által okozott változásokat a (lehetséges) jelenkori újságírás különböző típusainak változó definícióival kapcsoljuk össze, fény derül arra, hogy az új stratégiákon gondolkodó vagy az azokat bevezető hírmédiának két dolgot kell megtennie. Egyrészt képessé kell tennie a szervezetét arra, hogy reagáljon a létező újságírói kultúrára. Másrészt képessé kell válnia annak újragondolására, hogy a tartalom és az összekapcsolhatóság közötti dimenzióban hol helyezkedik el. Ha ezt nem teszi, nem ragadja meg a változások jelentőségét – és így várhatóan nem is lesz sikeres. Amikor a neten szörfölünk és egymástól különböző választható híroldalokhoz kapcsolódunk, észre kell vennünk, hogy a legtöbb oldal az online újságírás-típusok egy vagy több tulajdonságával is bír. Az, hogy e hírmédiumok szerkesztői az újságírás különböző típusait és funkcióit illetően átgondolták-e a különböző tulajdonságok következményeit, meghatározhatja ezeknek a sokoldalú weblapoknak a sorsát.

5. Összefoglalás

Világos, hogy a tanulmányomban kifejtett hatások nagy mértékben függenek a szerkesztőségekben zajló, a történetmesélés hagyományos és új módjairól szóló vita alakulásától. Az online újságírók és a híroldalak interaktivitását vizsgáló kutatók gyakran alábecsülik ezt a szempontot. Úgy beszélnek az interaktivitás fontosságáról, hogy közben nem fogadják el, hogy az interaktivitás jelenlegi szintjei aláássák a modern újságírás „mi írunk, ti olvastok” dogmáját; s hogy az interaktivitás hatást gyakorol az újságírás legfontosabb értékeire és eszményeire is (lásd például Fulton, 1996; Pavlik, 2001). Ez ugyanúgy igaz egy külső hipertextualitáson alapuló oldal jegyzetekkel való ellátásakor, mint egy híroldal alkalmazkodóképességének növelésekor. Egy mindenféle interaktív lehetőséget nélkülöző mainstream híroldal nem feltétlenül a „rossz” online újságírás példája; lehet, hogy kiválóan szolgálja saját közönségét, amely arra vágyik, hogy rövid, tömör és frissített információkat kapjon éjjel-nappal.

Tanulmányomnak az volt a célja, hogy összefoglalja az online újságírás különböző típusait, azok tulajdonságait, és hogy milyen értékeket nyújthatnak az újságírás más típusai számára. Megpróbáltam felbecsülni az online média-termelés új fejleményeit és e fejlemények hatását. Ez az összefoglalás természetesen nem foglal mindent magában és az itt tárgyalt két modelltől különböző kivételekkel minden bizonnyal tele van a web. Véleményem szerint az online újságírás jó és rossz tulajdonságait feldolgozó bármely írásnak azzal kell kezdődnie, hogy a szerző tisztán és talán túlzottan is leegyszerűsítve leírja az általa tárgyalt fogalmakat. Úgy gondolom, ez az írás ilyen kísérlet volt – s remélhetőleg kutatási témáink és kérdéseink tisztább látásához és az új média stratégiáinak újradefiniálásához vezet, továbbá kiindulási alapul szolgálhat a változások bevezetése előtti értékeléshez. A különböző fajtájú online újságírás-típusok különböző fajtájú offline újságírástípusokat befolyásolnak és erősítenek fel. Az újságírás egésze változik, és a tanulmányomban kínált modellek a fejlemények jobb megértésére irányuló kísérletnek tekintendők.

Szakács Judit fordítása

Függelék

Linkek

- [CNN](#)
- [BBC](#)
- [MSNBC](#)
- [AlterNet](#)
- [Altavista](#)
- [Yahoo!](#)
- [Moreover](#)
- [Newsindex](#)
- [Paperboy](#)
- [Arts & Letters Daily](#)
- [Mario Profaca híroldala](#)
- [Drudge Report](#)
- [Mediachannel](#)
- [Freedomforum](#)
- [Poynter's Medianews](#)
- [E-Media Tidbits](#)
- [EJC Medianews](#)
- [Europmedia](#)
- [Guerilla News Network](#)
- [Alternative Press Center](#)
- [Indymedia](#)
- [Slashdot](#)
- [Plastic](#)
- [Mediekritik](#)
- [Mudia](#)
- [Extra!](#)
- [Dotjournalism](#)
- [Online Journalismus](#)
- [Nerve](#)
- [Feed](#)
- [Rockstargames](#)
- [Backwash](#)
- [Drop](#)
- [Kuro5hin](#)

Irodalom

Agre, P.E. (1997) „Designing Genres for New Media: Social, Economic, and Political Contexts” UCLA-esszé, elérhető online, [<http://dliis.gseis.ucla.edu/people/pagre/genre.html>] – 2002. júl. 4.]

Alasuutari, P. (1999) *Rethinking the Media Audience*. London: Sage.

Allen, R. & Miller (2000) „Panaceas and Promises of Democratic Participation: Reactions to News Channels, from

the Wireless to the World Wide Web", in S. Wyatt, F. Henwood, N. Miller & P. Senker (eds), *Technology and In/Equality: Questioning the Information Society*, pp. 46-60. London: Routledge.

Altmeppen, K., H. Bucher & M. Loeffelholz (2000) *Online Journalismus: Perspektiven für Wissenschaft und Praxis*. Wiesbaden: Westdeutsche Verlag.

Ang, I. (1991) *Desperately Seeking the Audience*. London: Routledge.

Bardoel, J. L.H. (1996) „Beyond journalism: A Profession between information society and civil society.” *European Journal of Communication*, 11 (3), 283-302.

Bardoel, J. & M. Deuze, (2001) „Network Journalism”: Converging Competencies of Media Professionals and Professionalism.” *Australian Journalism Review* 23 (2): 91-103.

Beam, R.A (1990) „Journalism Professionalism as an Organizational-Level Concept.” *Journalism Monographs* 121. Columbia, S.C.: Association for Education in Journalism and Mass Communication.

Bhabha, H. (1995) *Location of Culture*. London: Routledge.

Blood, R. (2002) *The Weblog Handbook*. Cambridge, MA: Perseus Publishing.

Boylan, J. (2000) „The Critics: A Thousand Voices Bloom.” *Columbia Journalism Review* (March/April) [<http://www.cjr.org/year/00/2/voices.asp> - 2000. nov.]

Callahan, C. 1998. *A Journalist's Guide to the Internet: The Net as a Reporting Tool*. Boston, MA: Allyn & Bacon.

Carey, J.W. ([1975] 1989) „A Cultural Approach to Communication”, in J.W. Carey, *Communication as Culture*, pp. 13-36.. Boston, MA: Unwin Hyman.

Carlson, D.E. (2001) „Online Timeline.” [http://iml.jou.ufl.edu/carlson/professional/new_media/ - 2001. márc.]

Carr, F. (2002) „The Truth About Convergence.” *Poynter 'Today's Centerpiece'*, máj. 2. [http://www.poynter.org/content/content_view.asp?id=9677 - 2003 jan.]

Cooper, T.W. (1998) „New Technology Effects Inventory: Forty Leading Ethical Issues.” *Journal of Mass Media Ethics*, 13 (2): 71-92.

Cottle, S. (1999) „From BBC Newsroom to BBC Newscentre: On Changing Technology and Journalist Practices.” *Convergence*, 5 (3): 22-43.

Crosbie, V. (2001) „A New Economics for a New Medium: why Web site Periodicals Cannot Profit.” előadás a NetMedia 2001 konferencián, London, július 5. Elérhető online: [<http://www.digitaldeliverance.com/speeches/netmedia/netmedia.html> - 2002. máj.]

P. Dahlgren (1996) „Media Logic in Cyberspace: Repositioning Journalism and its Publics.” *Javnost/The Public*, 3 (3): 59-72.

Davison, W.P. (1983) „The Third-Person Effect in Communication.” *Public Opinion Quarterly* 47 (1): 1-13.

De Wolk, R. (2001) *Introduction to Online Journalism: Publishing News and Information*. Boston, MA: Allyn and Bacon.

Deuze, M. (1998) „The WebCommunicators: Issues in Research into Online Journalism and Journalists.” *First Monday* 3 (12) [http://www.firstmonday.dk/issues/issue3_12/deuze/index.html - 1999. febr.]

Deuze, M. (1999) „Journalism and the Web: an Analysis of Skills and Standard in an Online Environment.” *Gazette* 61 (5): 373-90

Deuze, M. (2001) „Understanding the Impact of the Internet: On New Media Professionalism, Mindsets and Buzzwords.” *EJournalist*, 1 (1) [<http://www.ejournalism.au.com/ejournalist/deuze.pdf> - 2001. dec.]

Deuze, M. (2002) „National News Cultures: A Comparison of Dutch, German, British, Australian and U.S. Journalists.” *Journalism Quarterly* 79 (1): 134-49.

Deuze, M. & D. Yeshua (2001) „Online Journalists Face New Ethical Dilemmas: Report from the Netherlands.” *Journal of Mass Media Ethics* 16 (4): 273-92.

Deuze, M. & C. Dimoudi (2002) „Online Journalists in the Netherlands: Towards a Profile of a New Profession.” *Journalism* 3(1): 103-18.

D. Devyatkin (2001) „Online Journalism: Digital Video Stars.” *Content Wire* (máj. 21.) [<http://www.content-wire.com/FreshPicks/Index.cfm?ccs=86&cs=316&Highlight=Devyatkin> - 2003. jan.]

Ettema, J.S. & D.C. Whitney (1994) *Audience-making: How the Media Create the Audience*, Thousand Oakes, CA: Sage.

Friedrichsen, M. R. Ehe, T. Janneck & M. Wysterski (1999) „Journalismus im Netz: zur Veraenderung der Arbeits- bzw. Selektionsprozesse von Journalisten durch das Internet.“ in W. Wirth & W. Schweiger (eds), *Selektion im Internet: empirische Analysen zu einem Schluesselkonzept*. pp. 125–45. Opladen: Westdeutscher Verlag.

Fulton, K. (1996) „A Tour of our Uncertain Future.“ *Columbia Journalism Review* [<http://www.cjr.org/html/96-03-04-tour.html> - 1997. dec.]

Garrison, B. (2000) „Diffusion of a New Technology: On-line Research in Newspaper Newsrooms.“ *Convergence*, 6 (1): 84–105.

Gatarski, R. (2001) „Artificial Market Actors: Exploration of Automated Business Interactions.“ *School of Business Research Reports 15*. Stockholm: Stockholm University School of Business.

Gauntlett, D. (2000) *Web.studies: Rewiring Media Studies for the Digital Age*. London: Arnold.

Guay, T. (1995) „Web Publishing Paradigms.“ *Information Technology Project Group-esszé* [<http://www.smcc.qld.edu.au/infotech/Paradigm> - 2003. jan.]

Hall, J. (2001) *Online Journalism: a Critical Primer*. London: Pluto Press.

Hauben, M. és R. Hauben (1998) „Netizens: on the History and Impact of Usenet and the Internet.“ *First Monday* 3 (7) [http://www.firstmonday.dk/issues/issue3_7 - 2002. júl.]

Heeter, C. (1989) „Implications of New Interactive Technologies for Reconceptualizing Communication.“ in J.L. Salvaggio & J. Bryant (eds), *Media Use in the Information Age*, pp. 217–35. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.

Heinonen, A. (1999) *Journalism in the Age of the Net*. Tampere: Acta Universitatis Tamperensis.

Heinonen, A., M. Makinen, S. Ridell, A. Martikainen, M. Halttu & E. Sirkukunen (2000) „Locality in the Global Net: the Internet as a Space of Citizen Communication and Local Publicness.“ *University of Tampere kutatási jelentés*. [<http://mansetori.uta.fi/report/default.htm> - 2002. máj.]

Hopscotch (2002) „Premier barometre international sur les médias et les nouvelles technologies.“ *Hopscotch-jelentés* [http://www.hopscotch-europe.com/fr/actualites/Fichiers/2_n_cp_04_04_2002_Barometre.pdf - 2002. máj.]

Jager, R. & P. Van Twisjk (2001) *Internetjournalistiek*. Amsterdam: Boom.

Jankowski, N. W. & M. Van Selm (2000) „Traditional Newsmedia Online: an Examination of Added Values.“ *Communications*, 25 (1): 85–101.

Jokisch, R. (1996) *Logik der Distintioene: zur Protologik einer Theorie der Gesellschaftz*. Opladen: Westdeutscher Verlag. [http://www.tu-berlin.de/~society/Jokisch_Logik_Einleitung.htm - 2002. júl.]

Kawamoto, K. (1998) „Making Sense of the New On-Line Environment in the Context of Traditional Mass Communications Study.“ in D. Borden and K. Harvey (eds), *The Electronic Grapevine: Rumor, Reputation, and Reporting in the New On-Line Environment*. Mahwah, N.J.: Lawrence Erlbaum.

Kennedy, H. (2002) „Postgraduate Multimedia Education: Practices, Themes and Issues.“ *Infonomics Report*, április. [<http://cmd.infonomics.nl/reports.htm> - 2002. ápr.]

Kenney, K., A. Gorelik & S. Mwangi (2000) „Interactive Features of Online Newspapers.“ *First Monday*, 5 (1) [http://firstmonday.org/issues/issue5_1/kenney/index.html - 2000. dec.]

King, E. (1998) „Redefining Relationships. Interactivity between News Producers and Consumers.“ *Convergence* 4 (4): 26–32.

Kopper, G., A. Kolthoff & A. Czepek (2000) „Research Review: Online Journalism - a Report on Current and Continuing Research and Major Questions in the International Discussion.“ *Journalism Studies* 1 (3): 499–512.

Kovach, B. & T. Rosenstiel (2001) *The Elements of Journalism*. New York: Crown

Lasica, J. (2001) „Blogging as a Form of Journalism.“ *Online Journalism Review* (május 24.), [<http://www.ojr.org/ojr/workplace/1017958873.php> - 2003. jan.]

Loosen, W. & S. Weischenberg (2000) „Online-Journalismus: Mehrwert durch Interaktivität?“ in K. Altmepfen, H. Bucher és M. Loeffelholz (eds), *Online Journalismus: Perspektiven für Wissenschaft und Praxis*, pp. 71–94. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag.

Luege, T. (1999) „Usage Patterns and Information Needs of Journalists on the Internet: An Empirical Study at USUS.“ *Institute for Communication Sciences kutatási beszámoló*, University of Munich.

Luenenbuerger-Reidenbach, W., J. Petersen & T. Wagensohn (2000) „Media Studie 2000: Journalisten online.“ *News Aktuell-jelentés*, [http://www.newsaktuell.de/de/media_events/media_studien/mediastuie/2000-01.html - 2002. máj.]

McGuire, M., L. Stilborne, M. McAdams & L. Hyatt (2000) *The Internet Handbook for Writers, Researchers, and Journalists*. London: Guilford Press.

Martikainen, M. (2000) „Towards Dialogical Online Journalism.” University of Tampere kutatási beszámoló, [<http://mansetori.uta.fi/report/martikainen.pdf>] - 2002. máj.]

Massey, B. L. & M. R. Levy (1999) „Interactive” Online Journalism at English-language Web Newspapers in Asia.” *Gazette* 61 (6): 523-38.

Media Links (2001) „Online Media Directory.” editor and Publisher Interactive Online Media Directory [<http://www.mediainfo.com>] - 2002. máj.]

Meek, C. (2000) „Online Journalism a Breed Apart, Say NetMedia Speakers.” *DotJournalism* aug. 16. [http://www.journalism.co.uk/ezone_plus/dotjark/story135.shtml] - 2000. szept.]

Meier, K. (2002) *Internet-Journalismus* (2. kiadás) Konstanz: UVK.

Middleberg, D. & S. Ross (2002) „The Eighth Annual Middleberg/Ross Survey of Media.” Euro RSCG Middleberg-jelentés, [http://www.middleberg.com/toolsforsuccess/fulloverview_2002.cfm] - 2002. máj.]

Nelson, T. (1999) „Xanalogical Media: Needed Now More than Ever.” *ACM Computing Surveys-esszé*, [<http://www.xanadu.com/XANASTRUX/XuSum99.html>] - 2000. dec.]

Neuberger, C. (2000) „Renaissance oder Niedergang des Journalismus? Ein Forschungsüberblick zum Online-Journalismus.” in K. Altmeyden, H. Bucher és Loeffelholz (eds), *Online Journalismus: Perspektiven für Wissenschaft und Praxis*, pp. 15-48. Wiesbaden: Westdeutsche Verlag.

Newhagen, J.E. & S. Rafaeli (1996) „Why Communication Researchers Should Study the Internet: A Dialogue.” *Political Communication*, 46 (1), 4-13.

Nielsen, J. & J. Morkes (1998) „Concise, Scannable, and Objective: How to Write for the Web.” Sun Microsystems-esszé, [<http://www.useit.com/papers/webwriting/writing.html>] - 1998. júl.]

Odlyzko, A. (2001) „Content is not King.” *First Monday*, 6 (2), [http://firstmonday.org/issues/issue6_2/odlyzko/] -2001. febr.]

Outing, S. (2001) „News Sites Repeat the Mistakes of the Past: We Still Don't recognize the Power of Interactivity.” [http://www.editorandpublisher.com/editorandpublisher/features_columns/article_display.jsp?vnu_content_id=1461161] - 2003. jan.]

Paul, N. (1995) „Content: A Re-visioning. Production in the Electronic Products Newsroom.” előadás az E&P Interactive Newspapers Conference-n, [http://www.poynter.org/content/content_view.asp?id=5684] - 2003. jan.]

Pavlik, J. (1999) „New Media and News: Implications for the Future of Journalism.” *New Media & Society*, 1 (1): 54-59.

Pavlik, J. (2001) *Journalism and New Media*. New York: Columbia University Press.

Pavlik, J. & A. Clayton Powell III (2001) „New Media and Journalism and Mass Communication Education.” előadás a 'Best Practices in Journalism Education' című online konferencián, Penn State University, Philadelphia, PA, márc. 25.-ápr. 7. [<http://courses.worldcampus.psu.edu/welcome/bestpractices/>] - 2001. ápr.]

Perseus Publishers (2002) *We've Got Blog: How Weblogs are Changing our Culture*. Cambridge, MA: Perseus Publishing.

Platon, S. & M. Deuze (2003, nyomtatás alatt) „Indymedia Journalism: A Radical Way of Making, Selecting and Sharing News.” *Journalism* 4 (3)

Pleijter, A., F. Tebbe és L. Hermans (2002) „Nieuwe journalisten door nieuwe bronnen?” *Bikker Euro RSCG-jelentés* [<http://villa.intermax.nl/digiproject/content/onderzoek/startonderzoek.htm>] - 2002. dec.]

Porteman, P. (1999) „Multimedia-journalistiek: De Journalist en het Internet.” *Communicatie*, 28 (2): 2-19.

Preecs, B. (2000) „Open Source Journalism: An Alternate Strategy for Using the Internet to Empower Citizens and Strengthen Democracy.” *Make Your Own Media-esszé*, [<http://www.makeyourownmedia.org/osj.htm>] - 2001. máj.]

Pryor, L. (2002) „The Third Wave of Online Journalism.” *Online Journalism Review*, ápr. 18. [<http://www.ojr.org/ojr/future/1019174689.php>] - 2002. ápr.]

Quinion, M. (1999) „Prosumer.” *World Wide Words* [<http://www.quinion.com/words/turnsofphrase/tp-pro4.htm>] - 2002. jún.]

Quinn, S. (1998) „Newsgathering and the Internet.” in M. Breen (ed.), *Journalism: Theory and Practice*, pp. 239-55. Paddington, NSW: Macleay Press.

Quinn, G. & B. Trench (2002) „Online Newsmedia and Their Audiences.” *Mudia Work Package 3*, július, [http://www.mudia.org/html/resources/2_workpackages.htm - 2002. nov.]

Reddick, R. & E. King (2001) *The Online Journalist: Using the Internet and Other Electronic Resources*. (3. kiadás). Forth Worth: Harcourt Brace.

Rorty, R. (1982) *The Consequences of Pragmatism*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.

Rushkoff, D. (1997) *Children of Chaos: Surviving the End of the World as We Know It*. London: Flamingo.

Rushkoff, D. (2000) „Ten Reasons to Be Happy After the Dot.com Crash.” több újságban egyszerre közölt publicisztika, [<http://www.rushkoff.com/TenReasons.html> - 2001. jún.]

Schudson, M. (1999a) „Good Citizens and Bad History: Today's Political Ideals in Historical Perspective.” előadás a *The Transformation of Civic Life* című konferencián, Nashville és Murfreesboro, TE, (nov. 12-13) [http://communication.ucsd.edu/people/f_schudson_nashville.html - 2001. jún.]

Schudson, M. (1999b) „What Public Journalism Knows About Journalism but Does Not Know About „Publiv’.” in T. Gasser (ed.), *The Idea of Public Journalism*, pp. 118-33. New York: Guilford Press.

Schultz, T. (1999) „Interactive Options in Online Journalism: A Content Analysis of 100 U.S. Newspapers.” *Journal of Computer-Mediated Communication*, 5 (1) [<http://www.ascusc.org/jcmc/vol5/issue1/schultz.html> - 2003. jan.]

Shyam Sundar, S. (2000) „The Internet - Multimedia Effects on Processing and Perception of Online News: a Study of Picture, Audio and Video Downloads.” *Journalism Quarterly* 77 (3): 480-99

Singer, J.B. (1997a) „Changes and Consistencies: Newspaper Journalists Contemplate Online Future.” *Newspaper Research Journal*, 18 (1) 2-18.

Singer, J.B. (1997b) „Still Guarding the Gate? The Newspaper Journalist's Role in an On-Line World.” *Convergence*, 3 (1) 72-89.

Singer, J.B. (1998) „Online Journalists: Foundation for Research into Their Changing Roles.” *Journal of Computer-Mediated Communication*, 4 (1), [<http://jcmc.huji.ac.il/vol4/issue1/singer.html> - 1998. nov.]

Steuer, J. (1992) „Defining Virtual Reality: Dimensions Determining Telepresence.” *Journal of Communication* 42 (4): 73-79.

Toffler, A. ([1980] 1981) *The Third Wave*. London: Pan Books.

Verwey, P. (2000) „CAR revisited - ontwikkelingen in digitale journalistiek.” *Cahier 22*. Utrecht: School for Journalism, the Netherlands, [<http://www.journalism.fcj.hvu.nl/dossier/bleeker/openincahier22.htm> - 2002. dec.]

Ward, M. (2002) *Journalism Online*. Oxford: Focal Press.

Weaver, D.H. (1998) *The Global Journalist: News People Around the World*. Cresskill: Hampton Press.

Weber, S. (2000) „Ist eine integrative Theorie möglich?” in M. Loeffelholz (ed.), *Theorien des Journalismus*, pp. 455-66. Opladen: Westdeutscher Verlag.

Weischenberg, S. & A. Scholl (1998) *Journalismus in der Gesellschaft: Theorie, Methodologie und Empirie*. Opladen: Westdeutscher Verlag.

White, C. (2002) „Old School Journalism Alive and Well on the Web” *Dotjournalism*, febr. 7. [http://www.dotjournalism.co.uk/ezone_plus/dotjark/story446.shtml - 2003. jan.]

Woodstock, L. (2000) „Public Journalism's Talking Cure: an Analysis of the Movement's 'Problem' and 'Solution' Narratives.” *Journalism* (3) 1: 37-55.

Zoch, L. (2001) „Video in Print: Who is Doing What?” előadás a WAN 54.d World Newspaper kongresszuson, Hong Kong, [<http://wan-press.org/ce/previous/2001/congress.forum/forum/zoch.html> - 2002. máj.]

Lábjegyzetek

1

Ez a tanulmány először „The web and its journalisms: considering the consequences of different types of newsmedia online” címmel a *New Media & Society* című folyóirat 2003/2. számában jelent meg. Az írást a szerző és a kiadó engedélyével közöljük - a szerk.

2

Az 1951-ben alapított svájci kutatóintézethez, CERN-hez (Conseil Européen pour la Recherche Nucléaire) kötődik az internet grafikus felületi szabványának kidolgozása - a szerk.

3

Minden, a tanulmányban említett weboldal címe (URL-je) az említés sorrendjében megtalálható a függelékben is. Minthogy ezeknek az oldalaknak a többsége angol nyelvű, a válogatás kétségkívül nem reprezentálja az

online hangok sokféleségét – hiszen az angol anyanyelvűek a world wide web összes felhasználójának körülbelül 36 százalékát adják (2002 szeptemberében, forrás: Global Reach Statistics, lásd <http://www.glreach.com/globstats/>).

Lásd, többek között, Hollandiában Deuze írásait, az Egyesült Államokban Singer, Németországban Neuberger és Finnországban Heinonen publikációit.

Mivel csak 1991 utáni szakirodalmat használok, az elektronikus és „új” médiáról írott szakirodalom jelentős részét kihagyom, minthogy ezek az információhoz, a kommunikációhoz és a médiához kötődnek (lásd például a *New Media and Society* első számát 1999-ben, amely alapos elemzést közöl arról, hogy mi új az „új” médiában). Bár a szakirodalomnak dolgozatomban szempontjából ez a része is releváns, megváltoztatná e tanulmány lényegét – amely nem más, mint annak a meghatározása és elemzése, ami „most” történik az online hírmédiában, illetve annak, hogy e történések hogyan kapcsolódnak az online újságírásról általában alkotott elképzeléseinkhez. Véleményem szerint fontos a tanulmányomban megjelenő nézeteket történelmi kontextusba helyezni azért, hogy rámutatunk az „evolucionisták” és a „revolucionisták” közötti, a szakirodalomban megtalálható ellentétre. Míg az „evolucionisták” úgy vélik, hogy a webes kommunikáció megjelenő formái valamiképpen folytatásai annak, amit az emberek korábban műveltek, a „revolucionisták” szerint most minden más vagy minden más lesz (elsősorban a web miatt). Ez normatív gondolkodás: a dolgok fejlődnek és az új média hozzájárul a dolgok „jobbá” tételéhez. Carey ([1975] 1989: 34) figyelmeztetett annak veszélyeire, hogy a kommunikációs technológiák fejlődését a valódi emberek számára kínált lehetőségek helyett politikai és közgazdasági haszonra szűkítjük le. Ezzel azt akarom mondani, hogy a web gyors és széleskörű elterjedése képessé tesz bennünket arra, hogy friss szemmel nézzünk az újságírára, anélkül, hogy eldobjunk mindent, ami a web előtt létezett (lásd még Allen & Miller, 2000). A web elterjedése nem fogja a dolgokat sem jobbá, sem rosszabbá tenni, és nem lesz semminek a folytatása vagy megszakítása sem, ehelyett remélhetőleg arra inspirál majd bennünket, hogy az 1990-es években bekövetkezett fejlődésének jellemzőit tükröként használjuk az online újságírás egymástól jól megkülönböztethető típusainak vizsgálatakor.

Azonnali internetes üzenetküldésre és fogadásra alkalmas szoftver. Neve az angol „I seek you” (kereslek téged) szavakból ered – a szerk.

Decentralizált szerverek hálózatából álló, azonnali internetes üzenetküldést és -fogadást lehetővé tevő alkalmazás – a szerk.

Allen és Miller a Usenet hírcsoportjait hozza fel példának a tipikus moderálatlan „nyilvánosságra”, bár ezeknél a hozzáférés még mindig valamilyen feltételhez kötött. Agre (1997) ezzel többé-kevésbé összhangban úgy érvel, hogy a kutatók és az újságírók gyakran figyelmen kívül hagyják a moderálatlan, de virágzó online közösségek által létrehozott tartalmat, mert a hálónak ezen részeihez gyakran nem egyszerű hozzáférni.

Filozófiai értelemben ez a különbségtételen alapuló megközelítés Bhabha, Jokisch, Rorty és mások heves támadásaihoz köthető, amelyeket a társadalomtudományokban a vizsgált jelenségek dualisztikus meghatározására használt „bináris ellentétek” vagy „bináris paradigmák” ellen indítottak. E szerzők inkább a fogalmi hibriditás, megkülönböztetés és (pragmatikus) összetettség mellett érvelnek (Rorty, 1982; Bhabha, 1995; Jokisch, 1996; Weber, 2000).

Ebből a szemszögből hasznos lehet figyelembe venni Philip Agre-nek az új média műfajait taglaló munkáját (1997), amelyben a kommunikációs interakció új formáinak megtervezését illetően különféle műfajokat különböztet meg. Műfajai hasonlóak az online újságírás általam megkülönböztetett „típusaihoz”, különös tekintettel négy dologra: egyrészt a műfajok/típusok tágan definiálhatók, másrészt egy-egy műfaj/típus figyelembe veszi az információ előállítója és fogyasztója közötti viszonyt, harmadrészt minden típus/műfaj dokumentumok és weblapok folyamát jelenti (nemcsak egy oldalt), negyedrész pedig ez a vázlatos tipológia hajlamos folyamatosan változni. Ehhez még hozzá lehet tenni, hogy mindenfajta híroldal különböző típusú hírtartalomhoz kötődik: sport, gazdaság, „kemény” és „puha” hírek stb. Empirikus bizonyíték támaszthatja alá, hogy a híroldalak/online újságírás melyik típusában milyen tartalom található meg. Eddig a legtöbb hírtartalom-elemzés a „kemény” (politikai-gazdasági) hírekre koncentrált (lásd például Jankowski & Van Selm, 2000; Kopper et al., 2000).

A frame-ek keretek, amelyek a weboldalt több részre osztják, és az egyes kereteken belüli részek különböző helyekről töltődhetnek le. A deep link olyan link, amely nem a honlap főoldalára, hanem valamelyik belső oldalára mutat – a szerk.

Lásd különösen az egyik legelső ismert weblogot, amelyet a szólásszabadság-aktivista és nyílt forráskód-guru Richard Stallman hozott létre a <http://www.stallman.org> címen. A weblogok szoftveralkalmazások segítségével működnek. Ilyen szoftver például a „Blogger”, a legnagyobb weblogpublikáló szolgáltatás; ez automatikusan megformázza a bejegyzéseket, rendszerezi és átrakja őket a felhasználó által meghatározott, „élő” oldalon működő sablonba. Az oldalt a bejegyzésekkel együtt aztán (kölcönösen összekapcsolt) közösségek, egyének és/vagy híroldalak egyaránt használhatják. Az Editor and Publisher tárcaírója, Steve Outing 2002. június 26-án minden újságírót arra biztatott, hogy kezdjenek saját weblogba (lásd <http://www.editorandpublisher.com>). Számos mainstream híroldal, például a Salon.com elindította a szerkesztők önálló weblogjait az MSNBC.com szintén nyitott egy weblog portált (lásd <http://www.msnbc.com/news/809307.asp?cp1=1>) 2002-ben.

Elnézést kérek, ha a linkek kiválasztásánál eurocentrikusnak vagy etnocentrikusnak tűnök. Ennek főleg nyelvi akadályokban keresendő az okai, és egyáltalán nem jelenti azt, hogy ne lennének kiváló, különböző típusú és

műfajú híroldalak a bedrótozott világ minden részén; különösen Kelet- és Dél-Európa (Csehország, Portugália), Dél-Afrika (Dél-Afrikai Köztársaság) és Dél-Amerika (Brazília) híres érdekes online kezdeményezéseiről.

14

Anyagilag azonban nincs szó sikertörténetről: a Plasticet, a Feedet és egyéb hasonló oldalakat üzemeltető Automatic Media 2001. június 11-én bezárt, mert nem folyt be elég pénz a hirdetésekéből. A Plastic (szlogenje szerint: „A web valós idejű újrahasznosítása”) két szerkesztője önkéntes alapon folytatja az oldal fenntartását.

15

A mi esetünkben az állampolgár (citizen) helyett a régebbi felkapott kifejezést, a „netpolgárt” (netizen) is használhatnánk (Hauben & Hauben, 1998, lásd az 1996-os URL-t: <http://www.columbia.edu/~120/>).

16

Az online média logikájáról lásd Dahlgren (1996: 63). Az online média logikáját úgy határozhatjuk meg, mint a médium egyes intézményesen strukturált tulajdonságait, vagyis azon technikai és szervezeti tulajdonságok együttesét, amelyek hatással vannak arra, hogy a médiumban mi és hogyan jelenik meg. Ezzel a fogalommal nemcsak a híroldalak tartalmi és összekapcsolhatósági tulajdonságát lehet megragadni, ahogyan a jelen tanulmány is teszi, hanem segítségével az online média szakembereinek tulajdonságait és kompetenciáit is le lehet írni (Deuze & Dimoudi, 2002).

17

Lásd például a Poynter's Medianews „Levelek” rovatát a Belo-esetben az Egyesült Államokban (2002 tavasza). Hollandiában hasonló eset történt a PCM kiadó és a Kranten.com weblappal 2000 nyarán.

18

Ez a vita azonban sajnálatos módon nem tér ki a multimédia meghatározásának problémájára. A „multimédia” kifejezés egyszerre több dolgot jelenthet: egyformán utalhat mindenfajta információ és/vagy technológia és/vagy kommunikációs forma integrációjára (Kennedy, 2002: 6). Az itt választott pragmatikus megközelítés szerint a kifejezés arra utal, amit a hírszervezeteknek elsősorban jelent: a szerkesztett tartalom bármilyen és mindenfajta kombinációját, legyen az írott szöveg, álló és mozgókép, hang, adat és grafika.

19

Olyan rádiós beszélgetős műsorok, ahová a hallgatók betelefonálhatnak – a szerk.

20

A „prosumer” kifejezés keletkezését többnyire Toffler A harmadik hullám című könyvének tulajdonítják, amelyben a futurologus arról ír, hogy „a fogyasztók önként belecsábulnak a termelésbe” ([1980] 1981: 286). A szó általánosan jelentése, úgy tűnik, a marketingre korlátozódik, pedig a fogyasztóknak az előállítás kreatív folyamatába történő bevonása rendkívül fontos az itt vázolt álláspont szemszögéből is (lásd még Quinion, 1999).

21

Olyan link, amelyre kattintva közvetlenül lehet e-mailt küldeni – a szerk.

22

A harmadik személyű hatás arra utal, hogy az emberek hajlamosak azt hinni: a média hatásai mások számára erősebbek vagy gyakrabban érezhetőek lesznek, mint önmagukra nézve (lásd különösen Davison, 1983).

23

Kép, illetve audio- és videofájlok számítógépes formátumai – a szerk.

24

A Freespeech TV honlapja sajátos kivételnek tekinthető, mert ez a honlap olyan rádiós és televíziós tartalomra épül, amit a bevett mainstream médiában nem lehet látni (vö. divergens multimédia). Médiaaktivistákkal készített interjúkból úgy tűnik, hogy szerintük a mainstream média egyre inkább alábecsüli ezeknek a webes „egyéni tévécsatornáknak” a növekedését és a bennük rejlő lehetőségeket (Platon és Deuze, 2003).

25

Egyetlen témáról szóló, kérdésekből és válaszokból álló, többé-kevésbé folyamatos bejegyzéssorozatok – a szerk.

26

Ügynök, olyan szoftver, amelyik automatikusan elvégéz előre megadott feladatokat – a szerk.

27

Előzetes letöltés nélküli, folyamatosan sugárzott videó – a szerk.

28

Természetesen ez nem jelenti azt, hogy ezekről a kérdésekről más írás ne jelent volna meg; az online újságírással és újságírókkal foglalkozó, különböző folyóiratokban megjelent írásokról szóló újabb keletű áttekintések azt tanúsítják, hogy ezeket a kérdéseket minden fontosabb (angol, spanyol és német nyelvű) folyóirat és könyv tárgyalja (lásd például Deuze, 1998; Altmeppen et al., 2000; Kopper et al., 2000). Ezek az írások nagyon ritkán érintik az újságírás egészét vagy az online újságírást, és különösen ritkán használnak valamilyen „új” elméleti megközelítést – weblapok tartalomelemzését, felhasználói felmérések adatait, újságírókkal az internet használati módjairól és előnyeiről készített interjúkat, vagy az innováció terjedését vizsgálva. Az idézett művek a szabály alóli kivételt jelentik. A területről született legtöbb tudományos munka további problémája a mainstream kereskedelmi médiavállalatok és különösen a hagyományos újságok iránti túlzott lojalitásuk. Tanulmányom megpróbál hozzájárulni a kommunikációkutatások ezen szakadékaának áthidalásához, miközben méltányolja azt az innovatív munkát, amelyet például a technológiatudományok és a kultúrákutatók (cultural studies) terén a web kultúrájáról és közösségeiről végeztek (lásd Gauntlett, 2000).

Állásfoglalás

[Közös állásfoglalás a kommunikációs alapképzés tervezett megszüntetéséről](#)

Legolvasottabb

- [Manipulál-e a média?](#)
- [Az internetes kommunikáció története és elmélete.](#)
- [Reklámhatás, problémamegoldás, intencionalitás](#)
- [Médiaerőszak: tények és mítoszok](#)
- [A tévémaci tudatformáló szerepe](#)

Könyvajánló

Szomszédok közt

> [könyv rendelés](#)

Megrendelés

2016 nyár

> [régebbi lapszámok](#)

Pódiumbeszélgetések

[„Szomszédok közt” pódiumbeszélgetés](#)

Kérdez: Bajomi-Lázár Péter Médiakutató

Válaszol: Kovács M. András és Lányi Balázs forgatókönyvíró

> [korábbi pódiumbeszélgetések](#)

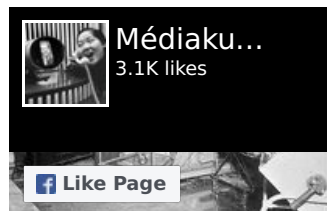
Partnereink

[Magyar Kommunikációtudományi Társaság](#)

[Sajtószabadság Központ](#) (rendszeres tevékenységét források hiányában megszüntette)

[Eastbound - Culture, Society, Media](#)

[Infokommunikáció és jog](#)

- [Korábbi lapszámok](#)
- [Rovatok](#)
- [Szerzőink](#)
- [Rólunk](#)

Médiakutató 2003 ősz

Új média

[Dányi Endre](#) - [Altorjai Szilvia](#):

A kritikus tömeg és a kritikusok tömege

Az e-demokrata-attitűd vizsgálata Magyarországon¹

Az információs és kommunikációs technológiák politikai szerepe csak úgy érthető meg, ha a társadalomban zajló változásokra és az átalakuló politikai rendszerről alkotott elképzelésekre/elvárásokra egyszerre összpontosítunk. A World Internet Projekt 2002-es adatbázisán végzett kutatásunkban arra a kérdésre kerestünk választ, hogy mitől függ Magyarországon az internet politikai participációt növelő erejébe vetett hit. Az elemzésből kiderült, hogy az e-demokrata-attitűdért elsősorban a politikai hatásosságérzet és az internet iránti bizalom a felelős. Ez alapján megfogalmazhatjuk, hogy az információs kor politikai folyamatait kutatóknak a diffúziós modellek által hangsúlyozott kritikus tömeg (azaz az internet elterjedtsége) helyett a kritikusok tömegére (vagyis a hangjukat hallatni akaró és tudó állampolgárokra) érdemes összpontosítaniuk.

1. Bevezetés

Az információs és kommunikációs technológiák politikai szerepéről való gondolkodás jól tükrözi egy adott társadalom reményeit és féltelmeit. Ha valaki meg van győződve arról, hogy az internet széles körű használata növeli a politikai participációt (Lévy, 2001), csökkenti a fontos információkhoz való hozzáférés költségeit (Katz & Rice, 2002) vagy egyszerűen rengeteg időt és pénzt lehet segítségével megspórolni, az minden bizonnyal talál is feltevéseit támogató adatokat. Ha viszont valaki biztosra veszi, hogy az új kommunikációs eszközök használata a meglévő emberi kapcsolatok rovására megy (Nie et al., 2002), felgyorsítja a nyilvános szféra szétaprózódását (Sunstein, 2001) és a személyes adatok áramlásának átláthatatlanná válását (Marx, 2002), annak nem kell sokat keresnie, hogy borús elképzeléseihez meggyőző példákat vagy statisztikákat találjon. A baj ezekkel a megközelítésekkel nem csupán az, hogy a történések kis szeletére összpontosítanak, figyelmen kívül hagyva rengeteg - normatív szempontból hirtelen nem is értelmezhető - jelenséget. Sokkal komolyabb probléma, hogy önbeteljesítő jóslatként *valóban* befolyásolják az új kommunikációs technológiák adott közösségen belüli használatát. Ahogy William Thomas és Florian Znaniecki, *A lengyel paraszt Európában és Amerikában* szerzői 1918-ban írták:

„Ha az emberek egy helyzetet valósnak érzékelnek, akkor az következményeiben is valós lesz” (Thomast & Znanieckit idézi Rogers, 1995: 209)².

Ezért a megalapozatlanul derűs elvárások éppen olyan veszélyesek, mint a kitartóan negatív álláspontok, hiszen a sikerek elmaradása könnyen a további befektetések vagy kísérletezések rovására mehet.

Caroline Haythornthwaite és Barry Wellman (2002) szerint az internetvarázslók világából lassanként átlépünk az olyan átlagemberek világába, akik mindennapi életük részeként rutinszerűen használják az internetet. Ez Magyarországra is egyre inkább igaz, annak ellenére, hogy az internethasználók aránya még messze elmarad a legtöbb nyugati európai országtól. Mégis, mind többek számára válik természetessé, hogy munkahelyükön e-mailben küldjék el/kapják meg a fontos dokumentumokat; hogy sürgős információkat inkább internetes keresők segítségével hajtsanak fel; vagy hogy előbb nézzék meg egy vállalat honlapját, mint hívják fel őket telefonon. Mindebből az következik, hogy az internetet a mindennapi élet részeként, a meglévő viszonyrendszer kontextusában kell vizsgálni.

Tanulmányunk célja kettős. Az első részben röviden bemutatjuk az új kommunikációs technológiák politikai szerepével kapcsolatos megközelítéseket (és elvárásokat), megalkotva ezzel azt a fogalmi keretet, amelyen belül az információs kor politikai folyamatai megragadhatóvá válnak. Azt állítjuk, hogy a gyakran hivatkozott *diffúziós modellek* nem a megfelelő kérdéseket teszik fel, amikor az internet politikai szerepét próbálják értelmezni. Olyan feltevésekkel és leegyszerűsítésekkel élnek, amelyek megnehezítik a valódi, jelenleg is zajló társadalmi és politikai folyamatok elemzését. Ezért egy másik megközelítést, a *felerősítés-modellt* tekintjük a World Internet Project (WIP) 2002-es adatbázisán végzett kutatásunk kiindulópontjának.

Tanulmányunk második része arra a kérdésre keres választ, hogy *mitől függ Magyarországon az internet politikai participációt növelő erejébe vetett hit*. A felerősítés-modell alapján (némileg Thomas és Znaniecki kijelentése nyomán) abból a feltevésből indulunk ki, hogy ha egy közösségben sokan gondolják úgy, hogy az új kommunikációs technológiák fokozottan alkalmasak az érdekérvényesítésre, a demokratikus intézményrendszer megismerésére, a politikai vitákra stb., akkor előbb vagy utóbb valóban megjelennek azok az alkalmazások és szolgáltatások, amelyek megfelelnek ezeknek a várakozásoknak. Nem azt vizsgáljuk tehát, hogy az internet és más információs és kommunikációs technológiák alkalmasak-e racionális politikai vitákra, szavazásra, döntés-előkészítésben való részvételre vagy államigazgatási feladatok ellátására. Rengeteg tanulmány keresi ezekre a kérdésekre a választ – nem kívánjuk a példák és az ellenpéldák sorát szaporítani³. Sokkal inkább az áll érdeklődésünk középpontjában, hogy – az internet tényleges használatától függetlenül – milyen tényezők felelősek az *e-demokrata-attitűdért*. A WIP-kérdőív alapján az e-demokrata attitűdöt úgy definiáljuk, mint azt a meggyőződést, hogy az internet használatával nagyobb politikai befolyásra, a kormány tevékenységébe való beleszólás lehetőségére, a politika hatékonyabb megértésére, valamint a köztisztviselők fokozott figyelmének kivívására lehet szert tenni. Kutatásunk eredményeként azt állítjuk, hogy az információs kor politikai folyamatait kutatóknak az e-demokrata-attitűd tanulmányozásakor a kritikus tömeg (azaz az internet elterjedtsége) helyett a kritikusok tömegére (vagyis a hangjukat hallatni akaró és tudó állampolgárookra) érdemes összpontosítaniuk.

2. Diffúziós modellek: a kritikus tömeg bővületében

Az 1990-es évek közepén az internet társadalmi és politikai hatásairól szóló diskurzusban komoly változás történt. A *technodeterminista* álláspontokkal (Lister et al., 2003: 72–92) szemben (amelyek azt hangsúlyozzák, hogy egy technológia adottságai alapvetően meghatározzák annak társadalmon belüli használatát) egyre hangsúlyosabbá váltak az úgynevezett *diffúziós modellek*. Míg az előbbi iskola tagjai úgy gondolják, hogy egy technológia elterjedése önmagában képes negatív vagy pozitív változásokat okozni egy társadalomban (Beniger, 1987; Rheingold, [1993] 2000), addig a diffúziós modellek hívei egy összetettebb, számos társadalmi és kulturális tényezőt is figyelembe vevő megoldáson törik a fejüket (Norris, 2001; Rodriguez & Wilson, 2000; Rose, 2002). Ez utóbbi megközelítés elméleti alapját – kimondva vagy kimondatlanul – az innovációk társadalmi diffúziójának sajátosságai jelentik. Az Everett Rogers (1995) által összefoglalt diffúzióelmélet egy innováció elterjedését mint társas, kommunikációs folyamatot vizsgálja. Alapvetően négy fontos tényezőt vesz figyelembe: (1) magát az innovációt; (2) azokat a kommunikációs csatornákat, amelyeken keresztül az innovációval kapcsolatos információcsere történik; (3) az időkeretet; valamint (4) a társadalmi rendszert, amelyen belül a diffúzió zajlik⁴.

Anélkül, hogy túlságosan elmerülnénk a részletekben, érdemes kiemelni az innovációk társadalmi diffúziójának egy fontos sajátosságát. Az új technológiát használók (adaptálók) száma az idődimenzióban normáeloszlást mutat, azaz a nagyon korán és a nagyon későn adaptálók száma igen alacsony, míg a többség az innovátoroknál (akik elsőként kezdenek használni egy új eszközt, vagy fogadnak be egy új eszmét) később, de a lemaradóknál korábban „kapcsol”. Ha egy innovációt adaptálókat kumulatíván ábrázoljuk, S alakú görbét kapunk. Ezt nevezi Rogers diffúziós görbének.

Az internet grafikai felületének, a World Wide Webnek 1993-as megjelenése az addig csak szöveges elektronikus kommunikációt teljesen megváltoztatta. Kialakult az internet, ahogy ma ismerjük: képekkel, hangokkal, linkekkel, honlapokkal stb. A felhasználóbaráttá vált internet hirtelen millióknak lett vonzó és értékes. Néhány év alatt megsokszorozódott a felhasználók száma. Míg 1995-ben 16 millióan interneteztek világszerte, addig ma már több mint 600 millióan (NUA, 2003). E robbanás grafikus ábrázolása rendkívül látványos. Szinte magától értetődő módon kezdték tehát a társadalomtudósok alkalmazni a diffúzióelméletet, amelytől sokan az internet elterjedésének és társadalmi, politikai hatásainak megértését várták és várják ma is.

A digitális szakadék, azaz az információs és kommunikációs technológiákhoz hozzáférő és azokat használó, illetve hozzáféréssel nem rendelkező csoportok közötti törésvonal az 1990-es évek második felének slágertémája lett. Egyre több kutató tette fel a kérdést: vajon az internet használata a meglévő társadalmi, politikai egyenlőtlenségek jelentős csökkenéséhez, vagy azok megerősödéséhez vezet majd? A diffúzióelmélet egyik változata a *stratifikációs modell*, amelynek hívei azt állítják, hogy az új kommunikációs technológiákhoz való hozzáférés valójában a már eleve előnyös helyzetben levő országok, közösségek, egyének helyzetét javítja igazán

(1. ábra)⁵. Vagyis, noha abszolút számokban a tradicionálisan kedvezőtlenebb (földrajzi, anyagi, etnikai, kulturális stb.) helyzetben levőknek is egyre nagyobb része használja az internetet, a távolság a kedvező helyzetben levőkhöz képest az idő előrehaladtával nem csökken, esetleg még növekszik is (Rodriguez & Wilson, 2000). Ezzel szemben a diffúzióelmélet másik változata, a *normalizációs modell* azt állítja, hogy a jelenleg lemaradóban levő országok, közösségek, egyének nemsokára utolérhetik az élbolyban levőket, hiszen ugyanazt az internetet használhatják, ugyanazok az eszközök és szolgáltatások állnak rendelkezésükre stb. (1. ábra).

1. ábra: A technológiai diffúzió két modellje

Forrás: The Cumulative S Curve of Technological Diffusion” (Norris, 2001: 31)

Megjegyzés: A vízszintes tengely az időt, a függőleges tengely az új technológiát használók arányát mutatja. A különböző csoportok lehetnek országok, régiók, közösségek, intézmények stb.

Mindez az internet politikai szerepére vetítve azt jelenti, hogy a stratifikációs modell alapján a politikai érdekérvényesítés szempontjából hátrányos helyzetű csoportok az internet széles körű elterjedésével konzerválják lemaradásukat. Akik számára a döntés-előkészítésben való részvétel, valamint a politikai érdekérvényesítés különféle formái (petíciók írása, a tömegmédiában való részvétel, lobbizás, nonprofit szervezetekben való

tevékenykedés stb.) eddig is nehéznek bizonyultak, azok az információs korban még kevésbé fognak kiigazodni, hangjuk elvész a zajos tömegben. A normalizációs modell alapján azonban ezek a kedvezőtlen pozícióból induló csoportok az új információs eszközök használatával felzárkózhatnak, hangosabban hallathatják a hangjukat, könnyebben részt vehetnek az őket érintő döntések előkészítésében. Ehhez a diffúzióknak el kell érnie a *kritikus tömeget*, azaz azt a felhasználó-mennyiséget, amelyik a diffúziós görbén az inflexiós pontot jelenti (körülbelül 15–20 százalék). Ez már elég felhasználót jelent ahhoz, hogy a diffúzió felgyorsuljon, s új szolgáltatásokat hívjon életre.⁶

Noha az internethez való hozzáférés dichotóm megközelítését (vagy hozzáfér valaki, vagy sem) számos kritika érte (például DiMaggio & Hargittai, 2001; Warschauer, 2002), amelyek a digitális egyenlőtlenségek mélyebb, összetettebb rétegeinek elemzését szorgalmazzák, a diffúziós modellekkel több komoly, ezeknél alapvetőbb probléma van. Az első rögtön a diffúziós görbe felrajzolásánál kezdődik. Rogers az innovációk társadalmi elterjedését vizsgálja, amikor az S alakú görbe alkalmazhatósága mellett érvel. Am az internetet mint rengeteg felhasználási módot, s ilyen módon rengeteg különálló innovációt tömörítő „valamit” egyetlen innovációnak tekinteni merész és fölösleges leegyszerűsítés. Rogers szerint az innovációk különleges sajátosságokkal bírnak (relatív előny, kompatibilitás, komplexitás, kipróbálhatóság, valamint megfigyelhetőség). Ezért megalapozott például a telefon, a DVD vagy az e-mailezés esetében innovációról beszélni. De képtelenség az internet használatának előnyeit meghatározni, mint ahogy értelmetlen dolog a MÁV menetrendjét online böngésző utazót a kollégiumi szobájában a moziban még be nem mutatott filmeket letöltő diákkal egy kalap alá venni, mondván, hogy mindketten internethasználók. Valójában teljesen más szempontból tekinthető számukra innovációnak az internet.

A diffúziós modellek másik komoly problémája, hogy a jövőre vonatkozó elképzelésektől függetlenül azt sugallják: internet-hozzáféréssel nem rendelkezni rettenetes dolog. Teljesen mindegy, hogy ezt a kellemetlen állapotot átmenetinek vagy viszonylag hosszabb időre szólónak tekintik; a stratifikációs, illetve a normalizációs modell hívei egyaránt abból indulnak ki, hogy az internet „jó technológia”, amellyel kapcsolatban nem az a legfontosabb kérdés, hogyan használják, hanem az, hogy használják-e egyáltalán. Ez véleményünk szerint csak egy ugrásnyira van a techno-determinista megközelítés alapfeltevésétől, miszerint egy technológiába „bele van kódolva” annak társadalmi használata.

Azt gondoljuk, hogy az új kommunikációs technológiák politikai szerepének megértése különösen fontos feladat. Ugyanakkor azt is gondoljuk, hogy a diffúziós modellek – a fent említett okok miatt – az internet esetében nem alkalmasak arra, hogy ezt a megértést segítsék. Olyan feltevéseken alapszanak, amelyek távol állnak a való világ történéseitől. Ezért egy másik modellt kell a kutatáshoz választanunk.

3. Megerősítés helyett felerősítés

Az utóbbi években marketingszakemberek, politikusok, újságírók gyakran kérdezik, hogyan fogja megváltoztatni az internet a létező társadalmi, politikai intézményeket és folyamatokat. A kérdés elhibázott, hiszen az internet önmagában semmit sem változtat meg. Az információáramlás mintáinak átalakulása és az új technológiák használatának állandóan változó sajátosságai azonban valóban növelhetik (vagy egyes esetekben csökkenthetik) egy politikai szereplő tevékenységének határfokát. Nem kétséges: azzal, hogy bizonyos cselekvések költsége az új technológiák megjelenésével csökken, a politikai, a gazdasági vagy éppen a kulturális rendszer átalakul. Vagyis, ahogy Bruce Bimber (2000) mondta, ahelyett, hogy az internetet önálló változóként kezeljük, inkább magára az információra érdemes összpontosítanunk.

Számos kutatás (Kamarck, 2002; Margolis & Resnick, 2000; Norris, 1999; Putnam, 2000) bizonygatja, hogy az információs és kommunikációs technológiák demokratikus potenciáljával kapcsolatos elvárások túlzónak bizonyultak. Azt állítják: még ha eltekintünk is a „valódi hozzáférés” problémájától (Bridges, 2002) vagy a közösségekben jelentkező „digitális írástudás” hiányától (Warschauer, 2002), azzal szembesülünk, hogy a sikeres demokratikus online döntéshozatal, a nyilvános és racionális politikai diskurzus felélékülése vagy a hálózat nyitottsága mint feltételezés messze van a valóságtól (Lebowski, 1999; Papacharissi, 2003; Lessig, 1999). Azt jelentené mindez, hogy a 20. század fájdalmas egyenlőtlenségei mindenképpen velünk maradnak a 21. században is? A létező hatalmi viszonyok megerősödése lenne a hálózati társadalmak (Castells, 1996) alapvető élménye?

Phil Agre (2002) szerint azok, akik szerint az információs és kommunikációs technológiák alapvetően konzerválják a viszonyokat és mechanizmusokat, rosszul közelítenek a témához. Mivel a radikális változások igényével látnak neki a vizsgálatnak, minden olyan változást, amely az elvártnál kisebb, a meglévő viszonyrendszer megerősítéseként fognak fel. Ehelyett Agre kidolgozza a *felerősítés-modellt* (*amplification model*), amelynek legfontosabb sajátossága, hogy a társadalmakban meglévő folyamatokra és erőkre koncentrálnak.

„A [megerősítés-forgatókönyv] a „változást” nyersen értelmezi: azt kérdezi, hogy az új technológia átalakította-e gyökeresen a politikai közösséget vagy sem. A felerősítés-modell kifinomultabb: biztosra veszi, hogy a rendszeren belül lesznek kisebb-nagyobb minőségi és mennyiségi változások, és megpróbálja leírni azokat, valamint előkészíti a talajt a következmények meghatározásához. Ez hosszabb és nehezebb feladat. A megerősítés-forgatókönyv azt jósolja, hogy nem lesznek minőségi változások; a felerősítés-modell nyitva hagyja a kérdést, és az esetek konkrét vizsgálatát szorgalmazza” (Agre, 2002: 322)⁷.

A felerősítés-modell erőkre koncentrálnak, amelyek a társadalmi intézmények és az egyének interakciójának összegzett hatásai. Nagy előnye, hogy képes értelmezni az egymással konfliktusban levő erők együttes jelenlétét és hatását is. Az internet megjelenése például egy önkormányzat életében egyszerre jelenti a centralizációs és a decentralizációs folyamatok felerősödését. Lehetővé válik például a nyílt döntéshozatal, miközben a vezetők hatékonyabban szervezhetik (és ellenőrizhetik) a munkát. Fontos észrevenni, hogy ezeket a folyamatokat nem az

internet indítja el, az csupán egyetlen tényező a sok közül, amelyik hozzájárul a már zajló átalakuláshoz.

Ami az internet és más információs és kommunikációs technológiák politikai szerepét illeti, a kutató feladata azoknak az erőknél és folyamatoknak az azonosítása, amelyek az új média elterjedésével és széleskörű használatával felerősödhetnek. Különösen izgalmas feladat ez Kelet-Közép-Európában, ahol a demokratizálódás és az információs forradalom párhuzamosan, egymást befolyásolva zajlik. Ez a „kettős fronthatás” (Dányi, 2002) lényeges dologra hívja fel a figyelmet. A Freedom House értékelése szerint Magyarország 1990-től szabad országnak tekinthető, 1993-tól pedig ugyanolyan kedvező pontszámokat kap, mint például Németország⁸. (Ugyanez elmondható még néhány kelet-közép-európai országról, például Lengyelországról és Csehországról is.) Ez azonban nem jelenti azt, hogy a demokratizálódás folyamata befejeződött volna. Az információs forradalom hasonló kihívások elé állítja a posztkommunista országokat, mint Olaszországot vagy Kanadát. Ezért a politikai verseny és a szabadságjogok mellett a politikai partícipáció állandóan változó formái az információs korban az egyik legfontosabb – az új és a régi demokráciák minőségét egyaránt meghatározó – tényezők lesznek.

Az alábbiakban azonosítunk és vázlatosan bemutatunk öt olyan területet, amelyeken belül az internet szerepe véleményünk szerint jól megragadható a felerősítés-modell segítségével. Ezeket a területeket nem a teljesség igényével válogattuk össze, a lista könnyen bővíthető. Úgy gondoljuk azonban, hogy a kelet-közép-európai új demokráciákban tapasztalható kettős fronthatás sajátosságait az általunk kiválasztott példák különösen jól illusztrálják. A sorban az utolsó példa kutatási kérdésünk kontextusának, illetve bevezetőjének tekinthető.

3.1. A demokratikus intézményrendszerbe vetett bizalom

Tizenhárom évvel a rendszerváltás után talán nem túl nagy merészség azt állítani, hogy Kelet-Közép-Európában a politikai átmenet és a demokratikus intézményrendszer kiépülése sikeres volt. A térség posztkommunista országaiban – eltérő múltjuk és a politikai átalakulás különbözőségei ellenére – egyaránt magas (mára mindenhol 50 százalék feletti) a jelenlegi rendszer elfogadottsága (2. ábra). Úgy tűnik, a demokratikus spirál felfele visz (Mishler & Rose, 1999). Ilyen szempontból a kelet-közép-európai országokban a jelenlegi rendszer támogatottsága jóval kézzelfoghatóbb, mint mondjuk a posztszovjet országokban (Diamond, 2001). Mindez természetesen nem azt jelenti, hogy az állampolgárok szerint a jelenlegi rendszer a létező világok legjobbjika. Csupán arról van szó, hogy a társadalmi, politikai konfliktusok megoldását nem a rendszer megváltoztatásával, hanem a rendszeren belül képzik el⁹.

2. ábra: A jelenlegi rendszer támogatottsága a posztkommunista országokban

Forrás: Mishler & Rose (1999); Rose & Haerpfer: „New Democracies Barometer V: A 12-Nation Survey” *Studies in Public Policy* 306, pp. 49–50; Rose, „New Russia Barometer Trends Since 1992,” *Studies IN Public Policy* 320, Table 4.1. (az adatokat lásd Diamond, 2001)

Richard Rose (2002) helyesen állítja, hogy a posztkommunista országokban hirtelen felgyorsult az információcsere, rengeteg új ismeretet kell viszonylag rövid idő alatt befogadni. Rose szerint az internet alkalmas lehet arra, hogy ezeket az igényeket kiszolgálja, s hogy ezzel az említett országokat egy tágabb információs hálózat részeivé tegye¹⁰. Ez azonban csak meglevő civil, gazdasági és politikai kezdeményezések részeként képzelhető el.

A demokratikus intézmények és a jelenlegi rendszer iránti bizalom is nélkülözhetetlen ahhoz, hogy az állampolgárok nehezebb időszakokban is a rendszer keretein belül keressék a lehetséges megoldásokat. Az e-kormányzati alkalmazások és szolgáltatások például az állam és az állampolgárok közötti viszony jelenleg is zajló átalakulását gyorsítják, tehetik közvetlenebbé és átláthatóbbá.

3.2. A civil társadalom

Az előző példa ellensúlyozásaként a legtöbb elemzés a posztkommunista civil szervezetek relatív gyengeségére hívja fel a figyelmet. Ez a gyengeség ráadásul kétszeresen is érzékelhető: egyrészt az 1989–1991-es elképzelésekhez, másrészt a többi országban tapasztalható helyzethez képest (3. ábra).

Marc Morjé Howard (2002) azt állítja, hogy Kelet-Közép-Európában a civil társadalom gyengeségének (azaz ebben az esetben az egy főre jutó szervezeti tagság alacsony számának) az oka alapvetően a kommunista múlt közös elemeiben keresendő. A kommunista szervezetekkel szembeni bizalmatlanság, a barátok/ismerősök szoros és tartós hálózata, valamint a posztkommunista kiábrándultság Howard szerint egyaránt a civil szervezetekben való részvétel ellen hatnak. Ez persze nem jelenti a demokrácia sorsának megpecsételését. Sőt, Howard szerint csupán arról van szó, hogy ezekben az új demokráciákban az állam és az állampolgárok közötti viszony minőségileg más, mint a régebbi demokráciákban.

Ebben a kérdésben az internet mint felerősítő technológia szerepe ismét fontos lehet. Ha elfogadjuk, hogy a térségben a civil szervezetek viszonylagos gyengesége csak egy nagyon merev fogalmi kereten belül számít szomorúnak, akkor a civil társadalom eddig láthatatlanságba burkolózó szigeteinek sokaságát pillanthatjuk meg. Az interneten szerveződő, az országhatárokat figyelmen kívül hagyó nonprofit csoportok, tudáshálózatok megjelenése és jelentőségének növekedése már jelenleg is érezhető Kelet-Közép-Európában (Bach & Stark, 2001, 2002). Talán nem elhamarkodott azt állítani, hogy az új kommunikációs technológiáktól ennek a folyamatnak a felerősödését várhatjuk.

3. ábra: Az egy főre jutó szervezeti tagság átlagos száma, országonként

3.3. A kapcsolati kultúra és az ismerősök tartós hálózata

A civil társadalom kapcsán előtérbe került az ismerősök hálózatának fontossága. Howard (2002) szerint a kommunista rendszer idején kialakult kiterjedt ismerősi hálózat egyik jellegzetessége a posztkommunista országok közös élményeinek. Hasonló megállapításra jut Sik Endre (2002) is, amikor a magyar társadalom kapcsolatérzékenységről ír. Gondolatmenete szerint: (1) a magyar társadalom kapcsolatérzékeny; (2) mivel a mindennapok kultúrája más folyamatokhoz képest lassabban változik, ez a rendszerváltozás után is így maradt; (3) a kapcsolatokba történő befektetés jó üzlet, és ez a tény képes úgy alakítani a környezetet, hogy a kapcsolatérzékenység fennmaradjon, s formálja a politikai, gazdasági folyamatokat.

„Ha kifogy a só, ha hiányzik egy alkatrész, ha félünk valakitől, ha olcsó hitelt akarunk, ha nem ismerjük pontosan a jogszabályokat, akkor első gondolatunk nem az, hogy hol a legközelebbi bolt, rendőr, bankhivatalnok vagy ügyvéd, hanem az, hogy „kihez forduljunk” – a „ki”-n természetesen és ösztönösen személyes ismerőst vagy általa javasolt (s érte kezességet vállaló) ismerőst értünk” (Sik, 2002: 347).

Vegyük észre, hogy az ismerősi hálózatok nem az internet megjelenésének és elterjedésének következményei. Azt azonban felesleges lenne tagadni, hogy a kapcsolattartás, a „netvörközés” költségeinek napjainkban tapasztalható csökkenése a hálózatokat – ha lehet – még láthatóbbá, érzékelhetővé (és mérhetővé) teszi. Rengeteg kutatás foglalkozik a hálózatok sajátosságaival – legyen szó orvosok, egyetemi oktatók vagy Nobel-díjasok ismeretségi hálójáról vagy a politikai kampányok információáramlási mintáinak megváltozásáról (Barabási, 2003; Boase & Wellman, 2001; Rosen, 2002; Sükösd & Dányi, 2002). Ezek a kutatások mind arra mutatnak rá, hogy az információs és kommunikációs technológiák felerősítik a hálózati logika alapján történő szervezkedést és gondolkodást.

3.4. A média átalakuló szerepe

Az internet mint a társadalmi nyilvánosságot formáló új kommunikációs eszköz már hosszú évek óta komoly viták tárgya (Keane, 2000; Papacharissi, 2003; Poster, 1995; Sunstein, 2001). Az elméleti álláspontok bemutatása túlmutat írásunk keretein. Ehelyütt csupán néhány praktikus változásra kívánjuk felhívni a figyelmet.

Nem kétséges, hogy a hírmédia a 21. század elején a politikai rendszeren belül az egyik legfontosabb szereplő. A lázas elképzelések az internet televíziót felváltó erejéről, illetve a nyilvános teret végletesen fragmentáló hatásáról ma már túlzónak, elhamarkodottnak tűnnek. Az internet szerepe a média átalakulásában sokkal egyszerűbben is megragadható. Egyrészt az újságírók számára soha ilyen nagyszerű információforrás nem állt rendelkezésre. A források megtalálása és kezelése mindig is a hiteles újságírás alapja volt, ilyen módon az internet segítheti a kiegyensúlyozott és alapos tájékoztatást. Másrészt a hatalmas kereskedelmi csatornák és bejáratott lapok mellett alternatív médiumok elindítása olcsóbb és egyszerűbb lett, mint valaha. Társadalmi mozgalmak, nonprofit szervezetek, baráti csoportok indíthatják el saját weboldalaikat. Noha ezek többsége az érdektelenség homályába vész, senki sem állíthatja, hogy egy saját médium üzemeltetése nem járul hozzá a rendszer nyitottságához.

Harmadrészt az internet sok esetben új logikát kényszerít a hagyományos tömegmédiumokra.¹¹ A gyorsaság, a tömör, mégis rengeteg információt tartalmazó stílus és a megkereshető (letölthető, megnézhető, elolvasható, meghallgatható) háttéranyagok sokasága a televíziócsatornákat és a rádióállomásokat (sőt, az újságokat) is szemléletváltásra ösztönzi.

Ezek az első pillantásra talán nem olyan lényeges változások a hírmédia szerepének újradefiniálását teszik szükségessé (Dessewffy, 2002). Magyarország kis piac, ám az Európai Unió tagjaként a médiát érő kihívások Budapesten is ugyanazok lesznek, mint Stockholmban vagy Amszterdamban. Az internet szerepe mindebben kevésbé a weboldalak, sokkal inkább a szervezeti logika átalakulását felerősítő volta miatt érdekes.

3.5. Politikai hatásosság-érzet

Politikai hatásosság-érzeten azt a meggyőződést értjük, hogy valaki a választásokon túl is képes változtatni a politika történésein. A szakirodalom Political Efficacy néven ismeri ezt a fogalmat. Számunkra a politikai hatásosság-érzet azért érdekes, mert úgy gondoljuk, az információs és kommunikációs technológiák esetében a társadalomban uralkodó elvárások és elképzelések különösen fontosak, hiszen folyamatosan formálják az új média lehetséges használatait. A politikai participáció szempontjából tehát meglehetősen izgalmas, mit is gondolnak az emberek Kelet-Közép-Európában arról, hogy számít-e a szavuk (1. és 2. tábla).

1. tábla: Politikai hatásosság-érzet Kelet-Közép-Európában-I

Az Önhez hasonló embereknek mennyire van lehetőségük arra, hogy őszintén elmondják a véleményüket a társadalomban tapasztalható gondokról, rossz dolgokról? (az érvényes válaszadók százalékában, négyfokú skálán: 4 – határozottan jó lehetőségeik vannak, 1 – határozottan rossz lehetőségeik vannak)

	Magyarország	Csehország	Lengyelország	Litvánia
Határozottan jó lehetőségeik vannak	13,90	17,20	31,70	17,30
Inkább jó lehetőségeik vannak	37,00	36,40	40,00	26,60
Inkább rossz lehetőségeik vannak	33,00	26,30	19,20	28,80
Határozottan rossz lehetőségeik vannak	16,10	20,20	9,20	27,20
Összesen	100,00	100,00	100,10	99,90
Átlag	2,49	2,51	2,94	2,34

Nem tudja*

6,40

1,00

3,50

8,20

* Az összes megkérdezett százalékában

Forrás: Central European Research Group (CEORG): Lakossági vélemények a demokrácia működéséről – 2000. április
[http://www.tarki.hu/kozvelemeny/ceorg/2000_04.pdf]

2. tábla: Politikai hatásosság-érzet Kelet-Közép-Európában-II

Az Önhez hasonló embereknek mennyire van lehetőségük arra, hogy befolyásolják a társadalmi problémák megoldását? (az érvényes válaszadók százalékában, négyfokú skálán: 4 – határozottan jó lehetőségeik vannak, 1 – határozottan rossz lehetőségeik vannak)

	Magyarország	Csehország	Lengyelország	Litvánia
Határozottan jó lehetőségeik vannak	2,40	1,00	2,20	2,30
Inkább jó lehetőségeik vannak	16,60	6,30	11,80	5,30
Inkább rossz lehetőségeik vannak	46,90	20,80	47,20	34,50
Határozottan rossz lehetőségeik vannak	34,00	71,90	38,90	58,00
Összesen	100,00	100,00	100,00	100,10
Átlag	1,87	1,36	1,77	1,52
Nem tudja*	8,60	4,00	3,50	9,50

* Az összes megkérdezett százalékában

Forrás: Central European Research Group (CEORG): Lakossági vélemények a demokrácia működéséről – 2000. április
[http://www.tarki.hu/kozvelemeny/ceorg/2000_04.pdf]

A fenti táblákon világosan látszik, hogy a megkérdezettek szerint a társadalmi problémákkal kapcsolatos véleménynyilvánításra egészen jó lehetőségek vannak a térségben. A válaszadók nagyjából fele mind a négy országban úgy véli, hogy az általuk fontosnak tartott gondokról nyíltan, őszintén elmondhatja a véleményét. Nem ilyen derűs a helyzet a társadalmi problémák megoldásának befolyásolása esetében. A térségben a legkedvezőbb adatokat mutató Magyarországon például a megkérdezetteknek kevesebb mint egyötöde gondolja, hogy képes aktívan beleszólni a társadalmi problémákra adott válaszokba.

Egy kicsit eltérő dolgot mér a World Internet Projekt adatbázisa alapján készített 4. ábra. A politikai hatásosság-érzet egy formája és a tájékozottságigény elemzése kapcsán jól kirajzolódik az a kettősség, amely a társadalmi, politikai kérdésekhez való hozzáállást jellemzi. Az aktuális események nyomán követése, az információéhség az ábra szerint rendkívül fontos Magyarországon. Ez azonban egyértelműen passzív folyamat, kizárólag a hírbefogadásra vonatkozik. Ezzel ellentétben a világ dolgai befolyásolásának érzete mint aktív folyamat csak kevesekre illik. A feszültség az aktív és a passzív „politizálás” között olyan sajátosság, amelyik az internet politikai használatának elterjedésével talán még hangsúlyosabb lesz. Az „online tartalomszolgáltatás versus interaktivitás” régi vitája (Odlyzko, 2001) – legalábbis ami a politikai tartalmakat illeti – könnyen az utóbbi hátrányára alakulhat.

4. ábra: Politikai hatásosság-érzet és tájékozottságigény Magyarországon (2002)

Forrás: World Internet Project 2002.

Megjegyzés: A nem tudja és a nem válaszolt kategóriákat összevonva kiemeltük az elemzésből.

Pontosan emiatt választottuk a felsorolt öt példából ez utóbbit kutatásunk kiindulópontjává. Az információs és kommunikációs technológiák politikai szerepéről alkotott elméletek tesztelésére kevés alkalmasabb terület kínálkozik, mint az e-demokrata-attitűd belső szerkezetének vizsgálata. Az az elképzelés, hogy az internet használatával nagyobb politikai befolyásra, a kormány tevékenységébe való beleszólás lehetőségére, a politika hatékonyabb megértésére, valamint a köztisztviselők fokozott figyelmének kivívására lehet szert tenni, mindenképpen kulcsfontosságú elem az információs kor politikai sajátosságainak megértésében – különösen Magyarországon.

4. A kritikusok tömege: a politikai hatásosság-érzet szerepe az e-demokrata-attitűdben

A World Internet Projekt 2002-es magyar adatbázisán végzett kutatásunk arra a kérdésre keres választ, hogy mitől függ Magyarországon az internet politikai participációt növelő erejébe vetett hit. Ez a kérdés azért lényeges, mert ez a meggyőződés, azaz az e-demokrata-attitűd (részletes leírását lásd a függelékben) a jövőben jelentős mértékben meghatározhatja, hogy milyen internetes alkalmazások, szolgáltatások számíthatnak kedvező fogadtatásra akár a kormány, akár más társadalmi, politikai szereplők részéről. A dolgozat első részében három elméleti megközelítést mutattunk be. Azt állítottuk, hogy a stratifikációs és a normalizációs modellel szemben a felerősítés-modell az, amelyik alkalmas az internet politikai szerepének árnyalt megragadására. Kutatásunkban ezeket a megközelítéseket teszteljük.

4.1. Alkalmazott módszerek

Kutatási kérdésünk természete és változóink magas mérési szintje a lineáris regresszió módszerének használatát igényelték. Arra voltunk kíváncsiak, hogy a lehetőségekhez mérten operacionalizált elméleti megközelítések (a

normalizációs, a stratifikációs, valamint a felerősítés-modellek) hogyan „működnek”. Ezért olyan módszert kellett választanunk, amelyben a bevont független változókat mintegy „versenyeztetve” próbáljuk megmondani, melyek azok a változócsoporthoz, amelyek a leginkább meghatározzák az e-demokrata-attitűdöt (azaz az internet politikai participáció észlelésére gyakorolt hatását).

Az SPSS programcsomag „backward” módszere egy „telített” modellből indul ki, ahol az összes általunk vizsgálni kívánt változó szerepel. Ezután a modellek illeszkedését figyelembe véve több lépésben mindig elhagyja a leggyengébb parciális magyarázatot produkáló változót egészen addig, míg a modellben maradó összes független változóról el nem mondható, hogy magyarázata szignifikáns¹². A lépések során az a változó kerülhet ki a modellből, amelynek elhagyása nem csökkenti jelentősen a megmagyarázott hányadot. Ennek eredményeképpen a program egy még illeszkedő, úgynevezett „takarékos modellt” állít elő. A takarékos modell a minimálisan szükséges hatásokat tartalmazza. Eszerint tehát, ha a megadottnál kevesebb hatást vennénk be a modellbe, az már nem illeszkedne szignifikánsan az adatokra. Ennek értelmében azt várjuk, hogy az utolsó lépésben bennmaradt független változók segítségünkre lehetnek a tanulmány elején vázolt elméleti megközelítések analitikus tesztelésére.

4.2. Operacionalizálás

Az elemzés függő változója olyan főkomponens volt, amellyel az internet politikai participációra gyakorolt hatását kívántuk mérni az attitűdök szintjén (leírását lásd a függelékben). Független változóinkkal az internet társadalmi, politikai hatásaira kidolgozott – a tanulmány elején részletesen ismertetett – elméleti megközelítéseket igyekeztük operacionalizálni. Kiindulópontunk az, hogy a diffúziós modellek (stratifikációs és normalizációs modellek) helyett a felerősítés-modell segíthet abban, hogy az internet politikai szerepét megértsük. Ennek lényege, hogy az információs és kommunikációs technológiákat gyakorlatilag már létező, a társadalomban hangsúlyos folyamatokat felerősítő eszközként kezeli.

- A felerősítés-modell empirikus megragadására olyan főkomponenst hoztunk létre, amelyik a politikai hatásosság-érzetet mérte. Ha az elemzés azt mutatja, hogy a takarékos modell utolsó lépésében az e-demokrata-attitűdért a politikai hatásosság-érzet tekinthető felelősnek, akkor az internettel kapcsolatos politikai attitűdök értelmezése esetében igazoltnak látjuk a felerősítés-modell alkalmazását.
- „Az internet fontos információforrás” állítással való egyetértés-változóval az internet iránti bizalmat konkrétan tudtuk megragadni.
- A „Szokott bárhol internetet használni?” kérdés dichotóm változójának beépítésével gondoltuk megragadni a normalizációs elméletet. Ha a takarékos modell utolsó lépésében az e-demokrata-attitűdért az internethasználat a felelős, akkor az internettel kapcsolatos politikai attitűdök értelmezése esetében igazoltnak látjuk a normalizációs modell alkalmazását. Mindez azért ésszerű, mert a normalizációs modell azt sugallja, hogy maga az internetezés az a tényező, amelyik alkalmas a politikai participáció, a politikai tartalmak iránti érdeklődés növelésére.
- A stratifikációs modell vizsgálatához független változókként emeltük be a „Nem”, a „Lakóhely típusa”, az „Életkor”, az „Iskolai végzettség”, valamint a „Személyes havi nettó jövedelem” változókat. Az „Anyagilag hogyan élnek?” kérdéssel mért szubjektív jólét változót szintén a stratifikációs modellt tesztelő változócsoporthoz tekintettük. Mivel a stratifikációs modell azt sugallja, hogy az internet társadalmi diffúziója során a meglevő egyenlőtlenségek hangsúlyosabbá, fenyegetőbbé válnak, úgy véljük, hogy ezek a kemény szociológiai változók alkalmasak a modell tesztelésére. Ha a takarékos modell utolsó lépésében az e-demokrata-attitűdért ezen változók valamelyike/bármelyike/mindegyike a felelős, akkor az internettel kapcsolatos politikai attitűdök értelmezése esetében igazoltnak látjuk a stratifikációs modell alkalmazását.

3. tábla: Korrelációs együtthatók az elemzésbe bevont változók között

** 0,01-es szignifikanciaszint mellett.

* 0,05-ös szignifikanciaszint mellett.

4. tábla: Az e-demokrata-attitűd belső szerkezete

4.3. Interpretálás

Az első lépésben valamennyi független változó szerepelt a modellben, jóllehet legtöbbjük nem járult hozzá szignifikánsan az e-demokrata-attitűd magyarázatához. A második lépésben a személyes havi nettó jövedelem, míg a harmadik lépésben a szubjektív jólét került ki a modellből. A következő lépésekben az életkor, a nem, a lakóhely típusa és az iskolai végzettség esett ki. Mivel a fenti változók parciális magyarázata egyik esetben sem volt szignifikáns, a változószelektálások következményeivel nem foglalkozunk.

A 4. táblából látható, hogy a hetedik lépésre rendre kiszorított a stratifikációs megközelítést operacionalizáló változók teljes köre. Az általunk normalizációs megközelítésként operacionalizált „internet-ezik-e vagy sem” változó viselkedése már harciasabb volt. Egészen a hetedik lépésig gyenge negatív hatással volt az e-demokrata-attitűdre, ami 0,1-es szignifikanciaszinten szignifikánsnak mondható. A hetedik lépésben az „internet mint információforrás” és a „politikai hatásosság-érzet” változók társaságában már átlépte a bűvös 0,05-ös szignifikanciaszintet, és hatása

- noha igen gyenge - megtartotta negatív előjelét. Félénken megfogalmazható, hogy az e-demokrata-attitűd belső szerkezete független az internet használatától. A modell utolsó lépésében az „internet mint információforrás” és a „politikai hatásosságérzet” változók maradtak talpon. Ezek parciális magyarázó ereje a hetedik lépésig alig-alig változott. A hetedik lépésben is csak az „internet mint információforrás” magyarázó ereje csökkent 0,164-ről 0,160-ra. Az „internet-e vagy sem” változó kikerülésével viszont erőteljesebben csökkent az „internet mint információforrás” parciális magyarázó ereje (0,160-ról 0,125-re). Az egyetlen olyan független változó, amely töretlenül rendkívül erős hatással bírt az e-demokrata-attitűdre, a „politikai hatásosság-érzet” változócsomag volt.

Eredményeinkből arra a következtetésre jutottunk, hogy az e-demokrata- attitűdért leginkább a politikai hatásosság-érzet és az internet iránti bizalom („internet mint információforrás” fontossága) a felelős.

5. Következtetések

Az internet politikai participációt növelő erejébe vetett hit, azaz az e-demokrata-attitűd vizsgálata önmagán túlmutató kezdeményezés. Nemcsak az információs és kommunikációs technológiákkal kapcsolatos jelenlegi társadalmi beállítódás egy szeletét tárja fel, hanem előre is vetíti az új média politikai használatának alakulását, pontosabban annak főbb vonalait. Magyarországon, ahol az e-kormányzati kezdeményezések még gyerekcipőben járnak, az e-demokrata-attitűd belső szerkezetének ismerete alapvető fontosságú a megfelelő stratégiák és szolgáltatások kialakításakor.

Tanulmányunk célja kettős volt. Először olyan elméleti keretet kívántunk kialakítani, amely lehetővé teszi az új kommunikációs technológiák politikai szerepének árnyalt elemzését. A dolgozat első részében bemutattuk, hogy az egyébként számos területen kiválóan alkalmazható diffúziós modellek miért nem alkalmasak az internet politikai szerepével kapcsolatos kérdések megragadására. Ehelyett a felerősítés-modellt választottuk kiindulópontul, mert álláspontunk szerint ez a megközelítés segíti a legjobban a pontos kutatási kérdések megfogalmazását.

A második célunk az volt, hogy megválaszoljuk a kérdést: mitől függ Magyarországon az internet politikai participációt növelő erejébe vetett hit? A World Internet Projekt 2002-es adatbázisán végzett kutatásunkban a dolgozat elején ismertetett megközelítéseket (a normalizációs, a stratifikációs és a felerősítés-modellt) teszteltük. Elemzésünk eredménye megerősítette azon elképzelésünket, hogy a diffúziós modellek nem alkalmasak a feltett kérdés megválaszolására. A felerősítés-modell ezzel szemben használhatónak bizonyult. Kiderült, hogy az e-demokrata-attitűdért elsősorban a politikai hatásosság-érzet, valamint az internet iránti bizalom a felelős. Ez alapján megfogalmazhatjuk, hogy az információs kor politikai folyamatait kutatóknak a diffúziós modellek által hangsúlyozott kritikus tömeg (azaz az internet elterjedtsége) helyett a kritikusok tömegére (vagyis a hangjukat hallatni akaró és tudó állampolgárokra) érdemes összpontosítaniuk.

Függelék

Az elemzésbe bevont változók leírása

e-demokrata-attitűd: A megkérdezetteket arra kérték, hogy egy 1-5-ös skálán, az iskolai jegyekhez hasonlóan osztályozzanak bizonyos állításokat. A w2netpo1 (Az internettel nagyobb a politikai befolyása), a w2netpo2 (Az internettel beleszólhat a kormány terveibe), a w2netpo3 (Az internettel jobban megérti a politikát), a w2netpo4 (Az internettel fontos lesz a véleménye) véleményváltozókból létrehozott főkomponens.

Politikai hatásosság-érzet: A megkérdezetteket arra kérték, hogy egy 1-5-ös skálán, az iskolai jegyekhez hasonlóan osztályozzanak bizonyos állításokat. A w2atti03 (Az ország vezetőit nem érdekli az Ön sorsa) beforgatott változatából, a w2atti16 (Az átlagember befolyásolja a kormány döntéseit), a w2atti17 (Hatással lehet a világ dolgaira) véleményváltozókból létrehozott főkomponens.

Az internet mint információforrás: A megkérdezetteket arra kérték, hogy egy 1-5-ös skálán, az iskolai jegyekhez hasonlóan osztályozzák azt, hogy az internet mennyire fontos információforrás.

Internet-e vagy sem: 0 - nem, 1 - Igen. Dichotóm változó.

Nem: 0 - Férfi, 1 - Nő dichotóm változója.

Lakóhely típusa: 0 - Község, 1 - Város dichotóm változója.

Életkor: A születési évből előállított folytonos változó.

Iskolai végzettség: Az elvégzett osztályok számát mérő w2iskola változó.

Személyes nettó jövedelem: w2nettó változó.

Szubjektív jólét: A megkérdezetteket arra kérték, hogy az iskolai jegyekhez hasonlóan osztályozzák életszínvonalukat. Ezt a szubjektív elemet az „Anyagilag hogyan élnek?” kérdéssel mértük, ahol az eredeti változó kategóriáinak beforgatása után az 1-es kategória jelentése, hogy nélkülöznek, az 5. kategóriáé pedig, hogy gondok nélkül megélnék.

Irodalom

Agre, Phil (2002) „Real-Time Politics: The Internet and the Political Process.” *The Information Society* Vol.18(5)

- Bach, Jonathan & David Stark (2001) „Innovative Ambiguities: NGOs use of Interactive Technology in Eastern Europe.” *Center on Organizational Innovation*, Columbia University.
- Bach, Jonathan & David Stark (2002) „Link, Search, Interact: The Co-Evolution of NGOs and Interactive Technology.” *Center on Organizational Innovation*, Columbia University.
- Barabási, Albert-László (2003) *Behálózva*. Magyar Könyvklub.
- Beniger, James R. (1987) „Personalization of Mass Media and the Growth of Pseudo-Community.” *Communication Research*, Vol. 14(3)
- Bimber, Bruce (2000) „The Study of Information Technology and Civic Engagement.” *Political Communication*, 17
- Boase, Jeffrey & Berry Wellman (2001) „A Plague of Viruses: Biological, Computer and Marketing” *Current Sociology*, September, 2001.
- Bridges.org (2002) „Spanning the Digital Divide. Understanding and Tackling the Issues.” [<http://www.bridges.org/>] Utoljára letöltve: 2003. április
- Castells, Manuel (1996) *The Rise of the Network Society*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Dányi Endre (2002) „A demokrácia demokratizálása: Kettős fronthatás Kelet-Közép-Európában.” In Csermely Á. & Sükösd M. (szerk.) *Írások az internet és a média világáról 2002*. Média Hungária Könyvek 4.
- Dányi Endre (2003) „Posztmodern kampánytechnikák és az ellenőrzés válsága.” In Sárközy E. & Schleicher N. (szerk.) *Kampánykommunikáció*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Dessewffy Tibor (2002) „A jövő emlékei - a hírvilág a digitális forradalom után.” In *A kocka el van veszve - Kockázat, káosz és média az Információs Korban*. Aula Kiadó.
- Dessewffy Tibor & Galács Anna (2003) „Elnapolt forradalom.” In Dessewffy T. & Z. Karvalics L. (szerk.) *Internet.hu - A magyar társadalom digitális gyorsfényképe 2*. Aula Kiadó
- Diamond, Larry (2001) „How People View Democracy: Findings from Public Opinion Survelys in Four Regions.” *Presentation to the Stanford Seminar on Democratization*. [<http://democracy.stanford.edu/Seminar/Diamond2001.htm>] Utoljára letöltve: 2003. június
- DiMaggio, Paul & Hargittai Eszter (megjelenés alatt) „From the 'Digital Divide' to 'Digital Inequality': Studying Internet Use As Penetration Increases.” Published as Working Paper #19, *Center for Arts and Cultural Policy Studies*, Woodrow Wilson School, Princeton University.
- Haythornthwaite, Caroline & Barry Wellman (2002) „The Internet in Everyday Life: An Introduction.” In B. Wellman & K. Haythornthwaite (eds) *The Internet in Everyday Life*. Balckwell Publishers.
- Howard, Marc Morjé (2002) „The Weakness of Postcommunist Civil Society.” *Journal of Democracy*., Vol.13(1)
- Kamarck, Elaine Ciulla (2002) „Political Campaigning on the Internet: Business as Usual?” In E. C. Kamarck & J. S. Nye, Jr. (eds) *governance.com - Democracy in the Information Age*. Washington, D.C: Brookings Institution Press.
- Katz, James E. & Ronald E. Rice (2002) „Syntopia: Access, Civic Involvement, ans Social Interaction on the Net.” In B. Wellman & K. Haythornthwaite (eds) *The Internet in Everyday Life*. Balckwell Publishers.
- Keane, John (2000) „Structural Transformations of the Public Sphere.” In K. Hacker & van Dijk (eds) *Digital Democracy. Issues of Theory and Practice*. Sage Publications.
- Lebowski, Jon (1999) „A Few Points about Online Activism.” *Cybersociology Magazine*, Issue Five. [<http://www.socio.demon.co.uk/magazine/5/5jon.html>] Utoljára letöltve: 2002. január
- Lessig, Lawrence (1999) *Code and Other Laws of Cyberspace*. Basic Books.
- Lévy, Pierre (2001) „Cyberspace, the City, and Electronic Democracy.” In *Cyberculture*. (Trans. R. Bononno) University of Minnesota Press.
- Lister, Martin et al. (2003) *New Media: A Critical Introduction*. London and New York: Routledge.
- Margolis, Michael & David Resnick (2000) *Politics as Usual*. The Cyberspace "Revolution". Sage Publications, Inc.
- Marx, Gary T. (2002) „What's New About the 'New Surveillance'? Classifying for change and continuity.” *Surveillance & Society*., Vol.1(1)
- Mishler, William & Richard Rose (1999) „Five Years After the Fall: Trajectories of Support for Democracy in Post-Communist Europe.” In P. Norris (ed.) *Critical Citizens. Global Support for Democratic Governance*. Oxford University Press.
- Nie, Norman H., & D. Sunshine Hillygus & Lutz Erbring. (2002) „Internet Use, Interpersonal Relations, and Sociability: A Time Diary Study.” In B. Wellman & K. Haythornthwaite (eds) *The Internet in Everyday Life*.

Norris, Pippa (1999) „Who Surfs? New Technology, Old Voters and Virtual Democracy.” in Elaine Ciulla Kamarck & Joseph S. Nye, Jr. (eds) *democracy.com? Governance in a Networked World*. Hollis, NH, Hollis Publisher.

Norris, Pippa (2001) *Digital Divide? Civic Engagement, Information Poverty and the Internet in Democratic Societies*. New York, Cambridge University Press.

NUA Surveys: How Many Online [http://www.nua.com/surveys/how_many_online/index.html] Utoljára letöltve: 2003. április

Odlyzko, Andrew (2001) „Content is not King.” in *Firstmonday.org*, Volume 6, Number 2. [http://www.firstmonday.org/issues/issue6_2/odlyzko/index.html] Utoljára letöltve: 2002. november

Papacharissi, Zizi (2003) „A virtuális szféra. Az internet mint a társadalmi nyilvánosság tere.” *Médiakutató*, tavasz.

Poster, Mark (1995) „Cyberdemocracy: Internet and the Public Sphere.” [<http://www.hnet.uci.edu/mposter/writings/democ.html>] Utoljára letöltve: 2002. szeptember.

Przeworski, Adam et al. (1996) „What Makes Democracy Endure?” *Journal of Democracy*, Vol. 5(1)

Putnam, Robert D. (2000) *Bowling Alone*. New York, Free Press.

Rheingold, Howard ([1993] 2000) *The Virtual Community. Homesteading on the Electronic Frontier - Revised Edition*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.

Rigler András (2003) „Társadalmi egyenlőtlenségek az info-kommunikációs eszközök használatában.” In Dessewffy T. & Z. Karvalics L. (szerk.) *Internet.hu - A magyar társadalom digitális gyorsfényképe 2*. Aula Kiadó

Rodriguez, Francisco & Ernest J Wilson III. (2000) „Are poor countries losing the Informational Revolution?” *The World Bank infoDev Working Paper Series*. May, 2000.

Rogers, Everett M. (1995) *Diffusion of Innovations*. New York: the Free Press

Rose, Richard (2002) „Two Faces of Post-Communist Change: The Internet and Insecurity.” *Studies in Public Policy Number 371*, Centre for the Study of Public Policy

Rosen, Emanuel (2000) *The Anatomy of Buzz*. Doubleday.

Sik Endre (2002) „Kapcsolatérzékeny útfüggőség. Magyar korrupció?” In Kovács J. M. (szerk.) *A zárva várt Nyugat. Kulturális globalizáció Magyarországon*. Sík Kiadó.

Sunstein, Cass (2001) *republic.com*. Princeton University Press.

Sükösd Miklós & Dányi Endre (2002) „Politikai vírusmarketing: m-politika akcióban.” In Nyíri K. (szerk.) *Mobil közösség, mobil megismerés*. Budapest, MTA Filozófiai Kutatóintézete.

Warschauer, Mark. (2002) „Reconceptualizing the Digital Divide.” *First Monday*, Vol.7.(7) [http://www.firstmonday.org/issues/issue7_7/warschauer/] Utoljára letöltve: 2002 június

Wilson, Ernest J. III. (1999) „Closing the Digital Divide.” *Internet Policy Institute*, Washington

Lábjegyzetek

1

Ez a tanulmány a World Internet Project magyar kutatása keretében készült, és 2003 őszén megjelenik az *Internet.hu - A magyar társadalom digitális gyorsfényképe 2*. című kötetben.

2

A szövegben szereplő idegen nyelvű idézeteket saját fordításunkban közöljük - a szerzők.

3

Az új kommunikációs technológiák potenciális politikai szerepéről szóló viták összefoglalását lásd Dányi (2003).

4

Rogers elméletének alapos bemutatását lásd Dessewffy & Galác (2003).

5

Erről, valamint az információs és kommunikációs technológiák használata és a kulturális tőke kapcsolatáról lásd Rigler (2003).

6

A kérdésről lásd még Dessewffy Tibor „Az információs társadalom lehetőségei Magyarországon” című írását a *Médiakutató* 2002 tavaszi számában - a szerk.

7

Az Agre által használt „megerősítés- (reinforcement) forgatókönyv” nagyjából megegyezik az előző fejezetben tárgyalt stratifikációs modellel.

8

Minden ország két pontszámot kap – egyet a politikai és egyet a szabadságjogokra. A Freedom House indexe hétpontos, ahol az 1 pont jelenti a legszabadabb, legdemokratikusabb rendszert, a 7 a legzártabbat, legelnyomóbbat. Lásd: [http://www.freedomhouse.org/ratings/index.htm].

9

A demokrácia stabilitását befolyásoló tényezőkről, s azoknak relatív súlyáról lásd: Przeworski et al. (1996).

10

Sajnos azonban Rose az új média politikai szerepének vizsgálata során nem megy messzebbre az internet-penetrációs adatok elemzésénél.

11

Erről bővebben lásd Mark Deuze „A web és a webes újságírás típusai” című írását jelen lapszámunkban – a szerk.

12

A parciális azt jelenti, hogy az egyik független változó és a függő változó kapcsolatából kirekesztjük a többi független változó hatását. Más kifejezéssel élve: az egyik független és a függő változó kapcsolatát úgy mutatja meg, hogy a többi független változót kontroll alatt tarja.

Állásfoglalás

[Közös állásfoglalás a kommunikációs alapképzés tervezett megszüntetéséről](#)

Legolvasottabb

- [Manipulál-e a média?](#)
- [Az internetes kommunikáció története és elmélete.](#)
- [Reklámhatás, problémamegoldás, intencionalitás](#)
- [Médiaerőszak: tények és mítoszok](#)
- [A tévémaci tudatformáló szerepe](#)

Könyvajánló

<>

Szomszédok közt

[> könyv rendelés](#)

Megrendelés

<>

2016 nyár

[> régebbi lapszámok](#)

Pódiumbeszélgetések

[„Szomszédok közt” pódiumbeszélgetés](#)

Kérdés: Bajomi-Lázár Péter Médiakutató

Válaszol: Kovács M. András és Lányi Balázs forgatókönyvíró

[> korábbi pódiumbeszélgetések](#)

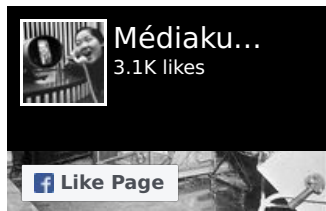
Partnereink

[Magyar Kommunikációtudományi Társaság](#)

[Sajtószabadság Központ](#) (rendszeres tevékenységét források hiányában megszüntette)

[Eastbound - Culture, Society, Media](#)

[Infokommunikáció és jog](#)

© [Médiakutató Alapítvány](#) 2000-2017. [Impresszum](#) [Szerzőinkhez](#)

- [Korábbi lapszámok](#)
- [Rovatok](#)
- [Szerzőink](#)
- [Rólunk](#)

Médiakutató 2003 ősz

Új média

[Bayer Judit, dr.:](#)

Személyiségjog-sértések kontra szólásszabadság a neten: eltávolítás vagy válaszdadás?

Eltávolítás vagy válaszdadás?

A tartalom szabályozásának terén az internet mint médium a hagyományos médiumoktól eltérő elbírálást igényel. Interaktív jellege, valamint területi és időbeli határoktól való függetlensége mind a szabályozási eszközök, mind a szabályozási célok újraértelmezését kívánja. Az értesítés-eltávolítás Európában általánosan elterjedt eljárását az elektronikus kereskedelmi törvény - kisebb-nagyobb következtelenségekkel - a magyar jognak is részévé tette. Az Európa Tanács azonban 2003 tavaszán a válaszdadás jogának internetes bevezetéséről készített ajánlástervezetet. Milyen hibái vannak az értesítési-eltávolítási eljárásnak, és milyen veszélyei a válaszdadjognak? Melyik szolgálná jobban a személyiségi jogok védelmét a szólás lehető legnagyobb szabadsága mellett?

Az értesítési-eltávolítási eljárás: egy következtelen kövület

Az internet az a médium, ahol a cenzúra szinte kivitelezhetetlen. Amint valami megjelenik a weben, nem lehet hatékonyan megakadályozni, hogy bárki által hozzáférhetővé váljon. Igaz, ki lehet törölni az eredeti helyéről, de semmi sem garantálja, hogy időközben nem töltötte le valaki, és tette közzé más helyen. Szimpatizánsok tükrözhetik az oldalt azonos cím alatt, de a tartalom más cím alatt történő teljes vagy részbeni közzétételéhez még technikai jártasság sem szükséges.

Az Európai Unió elektronikus kereskedelemről szóló irányelve, amelynek értesítési-eltávolítási eljárásra vonatkozó részét Magyarország is átvette, előírja, hogy amennyiben a szolgáltató bármilyen forrásból tudomást szerez az anyag jogsértő tartalmáról, köteles azt eltávolítani vagy hozzáférhetetlenné tenni¹. Az irányelv ugyanakkor fenntartja azt a jogot is, hogy a bíróságok a szolgáltatót bizonyos anyagok eltávolítására kötelezhessék.

Az irányelv ezen rendelkezésének célja nem elsősorban az volt, hogy a személyiségjog-sérelmet rendezze, hanem hogy a szolgáltatót mentesítse a felelősség alól, ami feltétlenül szükséges volt az internet töretlen fejlődéséhez. Ezért az irányelv kimondja, hogy a szolgáltató nem köteles ellenőrizni az általa közvetített tartalmat, tehát nem felelős a közvetített tartalomért, ha közzétételét nem ő kezdeményezte, fogadóját nem ő választja ki, és a tartalmat nem változtatja meg; továbbá nem felelős a tárolt tartalomért, amelynek sem jogellenességéről, sem annak alapjául szolgáló tényekről nem volt tudomása. Amennyiben azonban ilyen tényekről tudomást szerez, köteles azt gyorsan eltávolítani vagy hozzáférhetetlenné tenni.

E szabályozásnak két szépséghibája van: egyrészt a szólást bírói ítélet hiányában korlátozza, másrészt a szolgáltatókat olyan helyzetbe hozza, hogy dönteniük kell egy anyag jogellenességéről. Ugyanis a direktíva nem a harmadik személy által emelt kifogást teszi az eltávolítás okává, hanem azt, hogy a szolgáltató értesülést szerez olyan tényekről vagy körülményekről, amelyekből kitűnik a jogellenesség. Tehát ha kétséges, hogy jogellenes-e az információ, akkor a szolgáltatónak kell mérlegelnie, mit kockáztat szívesebben: a felelősségre vonást, amiért nem távolította azt el, vagy az ügyfél részéről a reklamációt, esetleg kártérítést, amiért feleslegesen távolította el az információt. Franciaországban és máshol is felmerült már annak az igénye, hogy a rosszhiszemű értesítést szankcionálják.

Bár az irányelvnek az a célja, hogy a szolgáltatót mentesítse a felelősségtől, ez mégsem történik meg. A szolgáltatót csupán az alól mentesíti, hogy folyamatosan monitoroznia kelljen a tartalmat, jogellenes tartalom után kutatva. Természetesen néhány évvel ezelőtt, amíg a felelősségi szabályok nem alakultak ki, ez is nagy eredménynek számított. Most viszont további tisztázásra lenne szükség, hiszen a szolgáltató még mindig súlyos terhet cipel: a jogellenességről való döntés terhét. A jogszabály ugyanis nem kötelezi a szolgáltatót arra, hogy levegye azt a tartalmat, amelyet valaki kifogásolt, hanem csak felelőssé teszi abban az esetben, ha a jogellenességről tudomást szerez, és mégsem távolítja azt el. A tartalom jogellenességét azonban csak bíróság állapíthatja meg. Ennek hiányában az eltávolítás a szólásszabadságot sérti, miközben a szolgáltatót hozza olyan

helyzetbe, hogy azt kell mérlegelnie, vajon a bíróság hogyan döntene. Ha ugyanis a bíróság utóbb jogellenesnek találja azt az anyagot, amelyet ő nem távolított el, akkor a jogszabály alapján mulasztása miatt felelőssé tehető. Arra az esetre pedig, ha olyan anyagot távolít el, amelyet a bíróság utóbb jogszerűnek mond ki, a jogszabály nem nyújt védelmet a tartalomszolgáltató kártérítési keresete ellen.

A szolgáltató ezért arra kényszerül, hogy a tartalomszolgáltatóval kötött tárolási szerződésben kösse ki, hogy amennyiben egy anyag jogellenességének a leghalványabb gyanúja felmerül, akkor joga legyen azt eltávolítani. A csalódott tartalomszolgáltatóval szemben biztosabb menstéget jelentene egy olyan jogszabályi rendelkezés, amely kötelezné a szolgáltatókat a kifogásolt anyag levételére. Igen ám, de a kötelező levétel ugyanakkor hátrányos rugalmatlanságot eredményezne azokban az esetekben, amikor a kifogásolt tartalom nyilvánvalóan nem jogellenes, mert téves az értesítés. Hiába fogalmaz meg szankciót a jogszabály a rosszhiszemű értesítővel szemben, ha a jóhiszemű tartalomszolgáltató anyagát addigra már – a jogszabály egyértelmű kötelezést jelentő rendelkezése értelmében – eltávolították. Hiszen visszaélészerűen is alkalmazható az értesítési levételi eljárás például a versenytársak részéről, azzal a céllal, hogy ideiglenesen hozzáférhetetlenné tegyék a konkurencia honlapját, vagy akár a konkurens internetszolgáltató részéről, amely növelni akarja a konkurencia papírmunkáját. Ezért azokra az esetekre, amikor személyes érintettség és alapos ok nélkül tesz valaki bejelentést, kártérítési jogot kellene biztosítani mind az internetszolgáltató, mind a tartalomszolgáltató részére a bejelentővel szemben. Jelenleg a csalódott tartalomszolgáltató azt az internetszolgáltatót perelné kártérítésért, amely a jogszerű tartalmat eltávolította. Az internetszolgáltatónak ezért jogot kellene biztosítani arra, hogy a bejelentőre hárítsa a rajta követelt kárt. Ez visszatartó hatású lenne a felelőtlen értesítésekkel szemben is.

Ugyanakkor viszont a téves bejelentés nem feltétlenül rosszhiszemű: egy per kimenetele nem mindig előre megjósolható. Ezért az a lehetőség is kínálkozik, hogy az internetszolgáltató ne lehessen kártérítést követelni a tartalom eltávolításával okozott kárért. Ezzel viszont az a tartalomszolgáltató, amelynek anyagát indokolatlanul, azaz jogszerűtlenül távolították el, kompenzáció nélkül maradna, holott szólásszabadsága hátrányt szenvedett. Tehát egyidejűleg kellene biztosítani azt, hogy a tartalomszolgáltató az indokolatlan eltávolítással szemben védelemben részesüljön, hogy az internetszolgáltatónak ez ne okozzon hátrányt, és hogy a felhasználók ne tegyenek felelőtlen bejelentéseket. Ezért a tartalomszolgáltatónak a kártérítési jogot az internetszolgáltató kihagyásával, közvetlenül a téves bejelentést tevővel szemben kellene biztosítani.

A direktíva további hiányossága, hogy nem tér ki arra, mi történik a levétel után. Ha a tartalom közlője tiltakozik, visszategye-e a szolgáltató a tartalmat, vagy arra kérje a feleket, hogy bíróság előtt folytassák jogvitájukat? A helyes az lenne, ha a szolgáltató visszatenné a tartalmat. Ha pedig a panaszos fél újból kéri, illetve fenntartja álláspontját, akkor irányítsa őket a bírósághoz. Mindaddig, amíg a bíróság el nem marasztalja a tartalomszolgáltatót, a tartalom fenn maradhat, hiszen csak jogerős ítélet birtokában lehet a szólásszabadságot korlátozni. Ez az eljárás 4R néven honosodott meg az angol nyelvben, feltalálója, Richard Clayton ötlete alapján².

Az elektronikus kereskedelemről szóló 2001. évi CVIII. törvény részletes eljárási szabályokat csak a szerzői joggal kapcsolatos levételre nyújt. Nem derül ki a jogszabályból, hogy miért nem vonatkoznak ezen eljárási szabályok az információs társadalommal összefüggő többi szolgáltatásra, amelyeket a 8-10. szakaszokban szabályoz. A 13. szakasz azonban csak a szerzői jogában sértett félre vonatkozóan határozza meg, hogy milyen módon folyamodhat levétel iránti igénnyel az internetszolgáltatóhoz. Ebben előírja, hogy a tartalomszolgáltató tiltakozása esetén a szolgáltató köteles az anyagot újra hozzáférhetővé tenni, ám azt ismét el kell távolítania, ha a kifogást tevő bírósági eljárást indít és ideiglenes intézkedés iránti kérelmet is beterjeszt, ennek másolatát pedig három napon belül megküldi a szolgáltatónak. Jogi szempontból érthetetlen, hogy az ideiglenes intézkedés iránti kérelem miatt jogosítja fel a szolgáltatót az eltávolításra, hiszen az ideiglenes intézkedést a bíróság bírálja el soron kívül³, ennek hiányában az egy darab, joghatást nélkülöző papír csupán. A bíróság döntésének bevárása helyett a pusztán kérelemhez ugyanazt a jogkövetkezményt fűzni, mint amely a bíróság döntéséhez fűződhet, a bíróság tekintélyének semmibe vételét jelenti. Eredménye a bírósági eljárás kiüresedése és a jogbizonytalanság térnyerése.

Ez azonban még nem minden: az elektronikus kereskedelemről szóló törvény a büntetőfeljelentés másolata megküldésének is ugyanilyen joghatást tulajdonít. Holott a hagyományos jogelvek szerint a büntetőeljárás megindulása még nem jelent joghátrányt a gyanúsított számára, hiszen az ártatlanság vélelme egészen az ítélet jogerőre emelkedéséig megilleti. Itt azonban a törvény, jogtechnikailag talán védhetően, tartalmilag azonban súlyosan kifogásolható módon joghatást fűz az ideiglenes intézkedés iránti kérelemhez és a büntetőfeljelentéshez is. Az Alkotmány szerint alapvető jog lényeges tartalmát törvény sem korlátozhatja⁴, ezért az ártatlanság vélelmét figyelmen kívül hagyó, a szólásszabadságot korlátozó intézkedés ennek alapján alkotmányellenes.

A gyors eljárás fontossága

Érthető, hogy a személyiségi jogi sérelem minimalizálása érdekében gyors intézkedésre van szükség. Az internetes jelenléte hajlamosak úgy tekinteni, mint amely révén a jogsértő cselekmény minden nap megismétlődik. Ez a kérdés merült fel Nagy-Britanniában is⁵, amikor a bíróság a hatályos jogszabályok alapján úgy döntött, hogy a személyiségi jogi sérelem minden egyes alkalommal megismétlődik, amikor valaki hozzáfér az oldalhoz, és olvashatja a sértő anyagot. Gyakori érv a sietségre az is, hogy a köztes időben a sértő információ úgy elterjed, hogy soha többé nem lesz kitorölhető a világháló zezugaiból. Ez kétségtelenül megtörténhet, de ehhez akár egy nap is elegendő, és csekély a különbség aközött, hogy a sértő információ egy hétig vagy kettőig volt hozzáférhető. Tény, hogy ami egyszer felkerült a netre, az potenciálisan bárhol és bármikor újra felbukkanhat. Természetesen ez veszélyeket is rejt magában: egy zavarodott pszichéjű rajongó például összegyűjtött mindent, ami a neten fellelhető volt egy – egyébként nem közszereplő – hölgyről, és (szerencsére csak) leveleivel zaklatta. A hölgynek inkább az okozott sokkot, hogy mennyi mindent tud róla a férfi, a gyermekkori hobbiját is beleértve. Ez ellen csak az jelent védekezést, ha a felhasználók tisztába jönnek ennek lehetőségével, és a legszemélyesebb adataikat nem, vagy azzal

a tudattal teszik közzé honlapjukon, hogy azokat potenciálisan bárki elolvashatja és összekapcsolhatja egymással.

Tehát a „gyors intézkedés” a fénysebességű adatátvitel és másolás korában értelmezhetetlen. Az *Emberi Jogok Európai Egyezményének* a strasbourgi bíróság szerinti értelmezésében egy szóláskorlátozás csak akkor lehet összhangban az egyezményrel, ha amellet, hogy előre rögzített, szükséges és arányos, még hatékony is. Az *Oberserver & Guardian v. UK*⁶ eset tanulsága, hogy amennyiben a korlátozás már nem képes megakadályozni a jogsérelemet, akkor indokolatlan szabadságkorlátozássá, tehát megengedhetetlenné válik.

Mindazonáltal jogszerű módja is van annak, hogy a jogellenesnek tartott információ a lehető legrövidebb ideig maradjon a nyilvánosság előtt. Az ideiglenes intézkedés (kivárva a bíróság döntését) esetében a kecske is jóllakik és a káposzta is megmarad: bíróság dönt a közlés eltávolításáról, tehát az alkotmányos kritériumoknak megfelel a korlátozás, miközben a vélt jogsérelem nem súlyosbodik.

Az ORTT 2002 nyári koncepciója tartalmazott egy ötletet, amelynek bevezetése elősegítené a szólásszabadság érvényesülését⁷. A tartalom szolgáltatója letétbe helyezhetne egy nyilatkozatot az internetszolgáltatónál, amelyben nyilatkozik arról, hogy az általa szolgáltatott tartalom jogszerű. Abban az esetben, ha panasz érkezne a tartalma ellen, az internetszolgáltatónak nem kellene megkeresnie a felet azzal, hogy levette a tartalmat, és megvárnia a fél tiltakozását, majd visszatennie azt, hanem a letétbe helyezett nyilatkozatot késedelem nélkül megküldhetné a panaszosnak, anélkül, hogy az oldalt eltávolítaná majd visszatenné. Ezzel rövidebbre zárhatja a saját szerepét a konfliktusban, a feleket bírói útra vagy más egyeztető fórum elé irányítva.⁸

Természetesen az alkotmányossági kifogásokkal szemben lehet azt állítani, hogy a szolgáltatók magáncégek, és joguk van dönteni arról, hogy mit tesznek közzé és mit nem. Ez valóban így van, csak hogy ebben az esetben jogszabály kötelezi őket arra, hogy levegyék a jogellenesnek *tűnő* információt, tehát az állam eszközül használja őket a szólás korlátozásához.

Az alkotmányossági rendezetlenség ellenére kétségtelen, hogy az értesítési-eltávolítási eljárásnak vannak előnyei. Ha az információ szerzője nem tiltakozik, azt bizonyítja, hogy nem is volt olyan fontos számára a közlés. Az interneten számos olyan spontán megjegyzés születhet, akár hirdetőtáblán vagy fórumon, amely nem átgondolt véleményt fejez ki. Az ilyen közlemények rövid úton való törlése, ha a szerzőjük ez ellen nem tiltakozik, esetleg észre sem veszi, a graffitik lemosásához hasonlítható, és praktikusán nem ejt nagy sebet a szólásszabadságon. Az viszont alkotmányos szempontból elengedhetetlen, hogy ha a szerző kifejezi a közzétételhez való ragaszkodását, akkor a közzétett tartalom a jogerős bírói ítéletig nyilvános maradjon⁹.

A válaszadás joga

A klasszikus szólásszabadság-elméletek, amelyek a közlés és terjesztés ideális esetét veszik alapul, kiválóan alkalmazhatóak az internetre. A vélemények piacán vélemény és ellenvélemény ütközhet egymással; nagyobb az esély arra, hogy ezek egyenrangúként jelennek meg, mint bármely korábbi médiumban, és a közönség számára mindegyik egyformán hozzáférhető. Talán megkockáztathatjuk: az internet az a médium, amely alkalmas annak az ideának a megvalósítására, hogy a véleményre nem annak elnémitása, hanem az ellenvélemény adja meg a méltó választ. Személyiségi-jog-sértések esetén ezért a közlés elfojtása helyett az a demokratikus megoldás, ha lehetővé teszik, hogy a sérelmet szenvedett fél megvédje magát. Ebben az esetben már nem véleményekről, hanem tényekről beszélünk, hiszen a vélemények közlése amúgy sem korlátozható, mint azt a magyar Alkotmánybíróság is kimondta: „A szabad véleménynyilvánításhoz való jog a véleményt annak érték és igazságtartalmára tekintet nélkül védi¹⁰.” A valótlán, sértő tényállítások azonban sérthetik a személyiségi jogot, és ezért jogellenesnek tekinthetőek. A jelenlegi szabályozás alapján a szolgáltató – amennyiben olyan bejelentést kap, amely felhívja a figyelmet egy általa tárolt tartalom valótlán és sértő állításaira –, köteles azt eltávolítani, és megkezdődik a fent ecsetelt procedura. Ehelyett alkalmasabb lenne a sérelmet szenvedett fél számára lehetővé tenni, hogy válaszában cáfolja a valótlán, őt érintő és sértő tényeket. Természetesen ez a lehetőség amúgy is a fél rendelkezésére áll, hiszen az internetes közlés viszonylag alacsony költséggel, bárki számára elérhető. Kérdéses, hogy egyáltalán indokolt-e jogszabályban biztosítani a válaszadáshoz való jogot, vagy elegendő azt az internet természetére bízni?

Az interneten is vannak látogatottabb és kevésbé látogatott oldalak. Egy oldal látogatottsága függ attól, hogy hány link mutat rá, és emellett még számos olyan tényezőtől, amely az újságok vagy tévéműsorok népszerűségének különbségét is okozza. Ha „Kovács úr feltölti élete első honlapját”, valószínűleg oldalának látogatottsága nem fog a legnépszerűbb hírportálokéval vetekedni. Tehát amennyiben róla sértő, valótlán állításokat tesznek közzé, akkor hiába teszi közzé válaszát a saját weboldalán, ha arra a madár sem jár. Kovács úrnak pedig nincs lehetősége arra, hogy egy népszerű oldalon linket helyezzen el, amely saját oldalára mutat. Ugyanakkor ha Kovács úr a honlapján közzéteszi véleményét a magyar politikai arénáról, akkor vajon indokolt-e, hogy egyes politikusok, pártvezérek követeljék Kovács úrtól válaszuk közlését?

Ki legyen a helyreigazításra kötelezett?

Az internetes válaszadás jogának gyenge pontja, hogy az internet példátlanul rugalmas természete miatt problematikus definiálni, mi tekinthető újságnak, azaz olyan professzionális médiumnak, amelyet helyreigazításra lehet kötelezni. Az internetes válaszadás további kérdéseket is felvet: a helyreigazítást magát kelljen a weboldalon közzétenni, vagy elegendő legyen egy linket elhelyezni hozzá? Milyen okból lehessen helyreigazítást kérni? Az utolsó kérdésre egyértelmű a válasz: kizárólag valótlán tények miatt, személyes érintettség esetén, ahogyan a jelenlegi polgári jogi szabályozás is szól¹¹.

Azt már nehezebb eldönteni, hogy mely weboldalnak van ilyen kötelezettsége. A Polgári Törvénykönyv szerint a

napilap, folyóirat (időszaki lap), rádió, televízió vagy filmhíradó esik a helyreigazításra kötelezhető médiumok körébe. Az interneten azonban számos magántermészetű közlés is található. Mi több, ezek nem is mindig különböznek el élesen a közérdeklődésre számot tartó közlésektől. A nyilvánosság kérdése ma már nem lehet mérce, hiszen a belépési jelszóval védett oldalakat kivéve az internet egésze nyilvános. Azonban attól, hogy egy oldal nyilvános, még nem biztos, hogy valóban a hagyományos értelemben vett széles nyilvánosság számára szánták: lehet, hogy egy szűk szakmai közönségnek vagy egy baráti társaságnak szól. Az, hogy belépési jelszóval nem védett, mindössze annyit jelent, hogy nem okoz hátrányt, ha bárki elolvassa, esetleg beleír. Mivel a tartalom valószínűleg úgyis csak azok számára érdekes, és eleve csak azok találhatnak rá, akik a megcélzott közönségbe beletartoznak, természetes szelekció érvényesül.

Ezért felvetődik a kérdés, hogy mi a teendő azokkal a tartalmakkal, amelyek nem e széles nyilvánosság számára szólnak, mégis bárki számára hozzáférhetőek. Továbbá: mi legyen azokkal a tartalmakkal, amelyek közérdeklődésre számot tartó témákat tárgyalnak, de szerkesztetlenül, és nem szánva neki hírértéket? Például ha a *Népszabadság Online* „Fórum” rovatába ír be egy olvasó/felhasználó, akkor lehessen-e a *Népszabadság Online*-t helyreigazításra kötelezni? Nyilvánvalóan nem, hiszen a fórum rovat tartalmát az újság nem ellenőrzi, nem szerkeszti. Vajon legyen-e válaszadási kötelezettsége Kovács úr családi weboldalának? És egy irodalmi-színházi szalon weboldalának?

Egy link elhelyezése nem jelent túlzott terhet, de más a helyzet, ha a válaszadónak kell a válasz számára tárhelyet biztosítani. Ha egy ismert napilap valótlan tényt állít valakiről, elvárható, hogy közölje a helyreigazítást saját weblapján. Elképzelhető, hogy nem ugyanazon az oldalon, hanem úgy, hogy a támadott tartalom mellett egy linkkel mutasson ugyanazon lap egy másik oldalára, ahol a helyreigazítás olvasható. A másik oldalon viszont szintén ugyanazon napilap honlapján belül kell lennie, mert a költségükön kell közzétenni. De vajon egy magánszemély kötelezhető-e arra, hogy a választ saját költségén jelentesse meg? Például ha Kovács úr újszülött kisbabájának fényképeit tartalmazó weboldalon többek között leírják a szülés körülményeit is, és ez kritikus észrevételeket tartalmaz egy megnevezett kórházról vagy orvosról, akkor vajon megilleti-e a kórházat, illetve az orvost a helyreigazítás joga Kovács úr költségén? Ez ahhoz vezetne, hogy magánszemélyek nem mernék leírni például termékekkel, szolgáltató cégekkel, áruházakkal kapcsolatos tapasztalataikat. Az Egyesült Államokban máris kiterjedt gyakorlatuk van a vállalatok által magánszemélyek ellen, jóhírnév sérelme miatt indított pereknek¹².

Még ha egy definíció magában is foglalná, hogy a weboldal rendszeres időközönként frissített legyen, potenciálisan bárki számára releváns, azaz közérdeklődésre számot tartó információt hordozzon, vagy azzal a céllal létesüljön, hogy a nyilvánosság abból információkat szerezzen, akkor sincs tisztázva a fórumok, csevegőszobák, newsgroupok helyzete.

Jelenleg a magyar tartalomszolgáltatók közül néhányan regisztráltatják magukat a sajtótörvény alapján, ezáltal időszaki lapnak minősülnek. Érdekes módon a magyar sajtótörvényben a sajtótermék fogalma oly tágan van meghatározva, hogy abba tulajdonképpen minden nyilvános közlésre szánt tartalom beletartozik. Az 1986. évi II. törvény, 20. § b) szerint ugyanis *„[s]ajtótermék: az időszaki lap egyes lapszámai, a rádió- és a televízióműsor, a könyv, a röplap és az egyéb szöveges kiadvány – ide nem értve a bankjegyet és az értékpapírt –, a zeneművet, grafikát, rajzot vagy fotót tartalmazó kiadvány, a térkép, a nyilvános közlésre szánt műsoros filmszalag, videokazetta, videolemez, hangszalag és hanglemez, továbbá bármely más tájékoztatást vagy műsort tartalmazó, nyilvános közlésre szánt technikai eszköz”*.

A definíció utolsó tagmondata, a már-már „egyéb” kategória szerepét betöltő *„bármely más tájékoztatást vagy műsort tartalmazó, nyilvános közlésre szánt technikai eszköz”* kitétel akár az internetes honlapra is vonatkoztatható lehet. Annak azonban, hogy egy anyag sajtóterméknek minősül, csak annyi jogi következménye van, hogy fel kell tüntetni az impresszumot, hacsak jogszabály nem ad ez alól felmentést.

Az időszaki lap definíciójának példalózás (*„napilap, folyóirat és egyéb lap, valamint ezek melléklete”*) utáni része, amely szerint *„egy naptári évben legalább egyszer megjelenik, azonos címmel és tárgykörrel kerül kiadásra, évfolyamszámmal, sorszámossal, keltezéssel van ellátva, és akár eredeti szerzői alkotásként, akár átvett fordításként az újságírói, az írói vagy a tudományos műfaj körébe tartozó írásművet (hírt, tudósítást, cikket, riportot, tanulmányt, verset, elbeszélést stb.), fényképet, grafikát, karikatúrát vagy rejtvényt közöl”* használható lenne az online újság meghatározására is¹³. Az időszaki lapként történő minősítéshez csupán egy bejelentést szükséges, amely azonban megalapozza a sajtóhelyreigazítási kötelezettséget. A nyilvántartásba vétel előtt az időszaki lap nem terjeszthető.

Véleményem szerint csak a tartalomszolgáltatónak van joga magát valamilyen kategóriába besorolni, szolgáltatásának célját meghatározni. Minden definíció ellentétben áll az internet határok közé semmilyen tekintetben nem szorítható természetével, annak spontaneitásával, a magán- és a közzféra összefonódásával. Amennyiben az állami szabályozás nem lenne elégedett azzal a helyzettel, ahogyan az internetes információszolgáltatók időszaki lapként regisztrálják magukat, ösztönözhetné a regisztrációs kedvet bizonyos kedvezmények biztosításával, amelyeket időszaki lapok számára tesznek elérhetővé, például kedvezményes tárhelybiztosítással. Az online időszaki lapok is létrehozhatnak egy olyan önszabályozó szervezetet, amely bizonyos szolgáltatásokat biztosít számukra, ezzel téve őket érdekeltté a bejelentkezésben. Számos olyan, rugalmasabb megoldás lenne, amely a törvényi definíciónál alkalmasabban jelölné ki azt a réteget, amelynek a sajtóhelyreigazítás kötelezettségének meg kell felelnie.

A szubszidiaritás elvét lehetőleg az internetes önszabályozó mechanizmusok figyelembevételénél is alkalmazni kellene: ami megoldható önszabályozás útján, azaz a lokálisnak tekinthető szakmai szinten, ahhoz nem szükséges

törvényi szabályozás. Véleményem szerint a sajtótörvénynek az internetre történő kiterjesztése nem járna egyértelmű előnyökkel. A magukat újságnak tekintő internetoldalak ma is bejelentkeznek időszaki lapként (*Index, Origo*), és a bejelentkezés a nyomtatott sajtóban is voltaképpen önkéntes. A különbség az, hogy a nyomtatott sajtóban nyilvánvalóan elválasztható, mi felel meg az időszaki lap definíciójának, míg az internetes oldalak között sokkal változatosabb az átmeneti típusok sora. Amelyek nem jelentkeznek be időszaki lapként, azokra a helyreigazítási kötelezettség nem vonatkozik, holott lehetséges, hogy bizonyos esetekben kevés különbség van köztük és egy online napilap között. Viszont a helyreigazítás kötelezettségét a sajtótermékekre is kiterjeszteni nyilvánvalóan káros beavatkozás lenne a közlés szabadságába. Az Európa Tanács nemrégiben tervezett ajánlása körülírja a helyreigazításra kötelezettek körét: bár már eddig is több verzió került az asztalra, a legutóbbi szerint a gyakran frissített, szerkesztett, közérdeklődésre számot tartó információt tartalmazó oldalak tartoznának e körbe¹⁴. Ez a definíció sokkal tágabb és homályosabb, mint az időszaki lap sajtótörvény szerinti definíciója, ahol csak a sorszám és a keltezés az, ami internetes környezetben újraértelmezendő. Véleményem szerint a helyreigazítás saját költségen történő közzétételére kötelezendők körét szűken és egyértelműen kell meghatározni.

Az Európa Tanács helyreigazítást ajánló politikája

Az Európa Tanács 2003. június 23-án fogadta el a válaszadás jogát garantáló ajánlásának legújabb változatát. Ez egy újabb joganyag lesz abban a sorozatban, amely az Európa Tanács pálfordulását jelzi: az eredetileg az emberi jogok védelmére létrejött nemzetközi szervezet újabban mintha az emberi jogok ellen indítana támadást. Ezt jelezte a *Számítógépes bűnözés elleni egyezmény*, amely széles jogköröket biztosított a nyomozó hatóságoknak, ezt követte a *Rasszizmus és idegengyűlölet elleni kiegészítő jegyzőkönyv*, és most a válaszadás jogának a szólásszabadságot korlátozó tervezete. Érthető ugyan, hogy az utóbbi két esetben a személyiségi jogok és az emberi méltóság védelmében igyekeztek korlátozni a szólást, azonban eddig a korlátozások számítottak kivételnek a szólásszabadság főszabályával szemben. Az Európa Tanács deklarálta és védelmezte a szólásszabadságot, amellyel szemben az államok korlátokat állapíthattak meg a szükséges és arányos mértékben, az *Emberi Jogok Európai Egyezményében* felsorolt célokból. Ami történt, felér egy szerepcserével: az Európa Tanács írja elő a korlátozást. A *Számítógépes bűnözés elleni egyezmény* védelmére még azt sem hozhatjuk fel, hogy valamilyen alapjog védelmében született volna. Bár a bűncselekmények szankcionálásának nemzetközi harmonizációja indokolt, a bűnüldözés homályos érdekei nem indokolják, hogy egy emberi jogok védelmére specializálódott nemzetközi szervezet a hatóság nyomozati, kifürkészési jogkörei tágítása érdekében lépjen fel. Természetesen tényként kell kezelnünk, hogy ez egy új világtendencia egyik szegmense, amelyben a „biztonságnak”, a kiszámíthatóságnak és az ellenőrzésnek nagyobb fontosságot tulajdonítanak, mint a szabadságnak. A *Számítógépes bűnözés elleni egyezmény* 2001. november 23-án született, alig másfél hónappal a szeptember 11-i események után, hathatós amerikai segítséggel, és lényegében átveszi az internetforgalom amerikai megfigyelésének gyakorlatát¹⁵. Ilyen tendencia mellett azonban még nagyobb szükség lenne az emberi jogok zászlóvivőjére, hogy az érthető szorongás következtében hozott intézkedések ne okozzanak a szükségesnél nagyobb pusztítást az emberi és polgári jogokra épülő demokratikus rendben. Az *Internetes kommunikációs szabadságról*¹⁶ szóló nyilatkozat sem tekinthető éppen forradalmian liberálisnak. Kimondja ugyan, hogy kerülendő az internet egészének szűrése, de kivételt tesz az iskolákkal és könyvtárakkal. Amennyiben a nemzeti hatóságok ideiglenes vagy végleges (jogerős) döntést hoznak róla, egyes oldalak blokkolhatóságát is javasolja.

Az Európa Tanács ajánlástervezete szerint a válaszadás azokra a valótlan tényállításokra korlátozódna, amelyek valamely természetes vagy jogi személy személyiségi jogait érintik, a vélemények pedig kívül esnének ezen a körön. Kérdés, hogy miként értelmezendő az inaccurate kifejezés, amely nem csupán valótlant, hanem pontatlant is jelenthet. Tehát ha az információ nem téves, csak nem teljesen kimerítő, akkor is lehetne kiegészítést tenni?

Az eredeti tervezet a professzionális (*professional*) honlapokra terjesztette volna ki a válaszadás kötelezettségét, az új azonban precízebben írja körül: eszerint kívül esnek a válaszadás kötelezettségén azok a honlapok, amelyeket magánszemélyek üzemeltetnek, és nem tartalmaznak gyakran frissített és szerkesztett, a közérdeklődésre számot tartó információt. A köztes verzió „rendszeresen frissített, aktuális ügyekre vonatkozó” információról szólt. A rendszereshez képest a „gyakran” nyilvánvaló szűkítés, azonban a „közérdeklődésre számot tartó” inkább tágítás az „aktuális ügyek”-hez képest.

Érdekes módon azonban az ajánlás, amely címében az „új médiát” jelöli meg, nem csupán az internetre terjed ki, hanem minden olyan kommunikációs eszközre, amelyet a nyilvánosság számára rendszeres időközönként, ugyanabban a formátumban közlésekre, akárcsak az újságok, folyóiratok, rádió, televízió vagy bármi más olyan szolgáltatás, amely a nyilvánosság számára hozzáférhető, gyakran frissített és szerkesztett, közérdeklődésre számot tartó információt tartalmaz.

Annak érdekében, hogy a válaszadás jogával élni lehessen, közzé kell tenni annak a személynek a nevét és elérhetőségét, akinek a kérést címezni kell. Ez kizárja, hogy névtelenül lehessen például blogot¹⁷ vagy más, közérdeklődésre számot tartó információkat közzétenni, holott az Európa Tanács *Internetes kommunikációs szabadságról* szóló nyilatkozata szerint az államoknak tiszteletben kell tartaniuk az anonimitást, és csak a bűnüldözés érdekében szabad korlátozniuk azt.

Ez az előírás tulajdonképpen a magyar sajtótermék impresszumközlési kötelezettségével tekinthető egyenlőnek, bár az impresszum mind a kiadó, mind a szerkesztő megjelölését megköveteli, valamint a „a sokszorosító szerv megnevezését, továbbá a sokszorosításért felelős személy nevét, a sokszorosítás helyét, idejét és a megrendelés sorszámát”. Érthető, hogy az internet esetében a sokszorosítás, esetleg még a kiadás sem értelmezhető kategória, bár a kiadó-tartalomszolgáltató és a szerkesztő adott esetben elválhat egymástól.

Archívumképzés: meddig friss egy weboldal?

Az ajánlás szerint a nemzeti jognak kellene meghatározni azt a határidőt, amelyen belül a média köteles lenne a közzétett információ egy másolatát megőrizni, legalább a válaszadás igénylésére nyitva álló határidőn belül. A válaszadás igényének gyakorlására a tervezet a gumiként alakítható „ésszerű” határidőt szabja, és a másolat megőrzésére vonatkozó határidővel ellentétben azt sem köti ki, hogy a tagállamok töltsék ezt meg konkrét tartalommal. Amennyiben ilyen másolat nem áll rendelkezésre, akkor úgy kell tekinteni, hogy a médium nem vitatja, hogy közzétette a vitatott információt. Ez a mondat kissé félreérthető, de valószínűleg arra az esetre utal, amikor a médium egyáltalán nem tárol másolatokat vagy más bizonyítékot arról, hogy milyen tartalmat tett közzé. Ellenkező esetben, ha vannak ilyen másolatok, de éppen az, amit a panaszos panaszol, nem áll rendelkezésre, túlzás lenne abból kiindulni, hogy a sajtó nem vitatja a közzétételt: éppen ellenkezőleg, a másolat nem léte azt jelzi, hogy az érintett anyagot ők nem tették közzé (hanem esetleg egy másik weboldal). Ezenkívül túlzott terhet jelentene a magánszemély tartalomszolgáltató számára, ha az archívumnak online is elérhetőnek kellene maradnia. Az archiválási kötelezettséget legfeljebb offline adatrögzítőként szabad előírni. A javaslat erre nem ad egyértelmű jelzést, tehát valószínűleg nem várja el az online archívum fenntartását. A válaszadásra nyitva álló határidőn túl az archiválás fenntartására való kötelezés funkciótlan, ezért alkotmányellenes is lenne.

Franciaországban egy központi archívum tárolja az összes internetes hírközlő oldal tartalmát, a kötelezpéldány szisztémáját követve. Ez a rendszer felmenti a szolgáltatókat a tárolás terhe alól, viszont az állami megfigyeltség kellemetlen benyomását kelti. A központi archívumot továbbá közpénzekből kell fenntartani, ezért összességében nem pozitívabb megoldás, mint ha a tartalmat individuálisan, legfeljebb a szükséges határidőn belül, offline szükséges rögzíteni.

Amennyiben a támadott információ a nyilvánosság számára továbbra is elérhető marad, akkor egy linket kell melléje tenni, amely a válaszhoz vezet. Érdekes módon az a tény, hogy a válaszadás nem foglalja magában az eredeti tartalom eltávolítását, más hatást eredményez az internet esetében, mint a hagyományos médiumoknál: a valós idejű médiumoknál, mint amilyen a rádió és a televízió, az anyag egyszeri elhangzás után nem elérhető. Újság esetében, bár továbbra is elérhető marad, ezt általában nem olvassák sokan. Kivéve azokat a folyóiratokat, amelyek hetente, havonta, vagy még ritkábban jelennek meg, hiszen ezek a következő megjelenésig frissnek számítanak, ami ritkább frissülést jelent, mint az átlagos hírközlő weboldalé.

Az internet leginkább a nyomtatott sajtóhoz hasonlítható, amint azt Lawrence Lessig internetjogász is állította a nemrégiben lezárult amerikai könyvtári számítógépek kötelező szűrése kapcsán indult ügyben. Szerinte 1791-ben a sajtó még nem olyan volt, mint most, amikor néhány hatalmas tulajdonos uralja a piacot, hanem sokkal inkább a mai internethez hasonlított. A nyomtatás költségei alacsonyak voltak, az olvasótábor szűk, és gyakorlatilag bárkiből lehetett, illetve lett is kiadó. Amit az amerikai alkotmány „sajton” értett, az olyan struktúrát jelentett akkor, amilyen ma az internet¹⁸.

Az internet abban a tekintetben is jobban hasonlít a sajtóhoz, mint az elektronikus médiához, hogy bár az interneten elérhető marad az információ, a címloldalról általában lekerül, ezért csak az talál rá, aki kifejezetten keresi. Ez a lehetőség pedig az újságnál is fennáll, hiszen akár az otthon heverő régi újságok között, akár könyvtárban, az újság korábbi példányai aktív keresés esetén különösebb nehézség nélkül hozzáférhetőek. Az is igaz azonban, hogy az internet időt és teret nélkülöző természete még jobban megkönnyíti a régi anyaghoz történő hozzáférést is, hiszen nem kell elmenni könyvtárba, hanem az íróasztalnál ülve néhány gombnyomással előnyerhetjük a keresett régebbi tartalmat. Ahhoz azonban, hogy a panaszolt anyag eltávolítására kötelezzék a tartalomszolgáltatót, bírósági ítéletre van szükség, amelyet egy simán lezajló helyreigazítás közzététele nem feltételez. A közzététel korlátozása nyilvánvalóan durvább beavatkozás a szólásszabadságba, mint a helyreigazítás vagy válasz kötelező közzététele. Véleményem szerint a korábbi anyagok könnyebb internetes hozzáférhetősége nem olyan forradalmi változás az újságok régebbi példányainak megtekintéséhez képest, különösen, ha a ritkábban megjelenő folyóiratokra gondolunk, hogy represszív szankció, tehát az anyag betiltása, levétele reális alternatívaként merüljön fel egy jogállamban.

Nemzetközi visszhangok

A német sajtójogban régóta bevett intézmény a válaszadás joga. Az Európa Tanács által hivatkozott *Der Spiegel* ezért nem ítéli el a javaslatot, sőt üdvözli, hogy a válaszok egy helyen is gyűjthetőek legyenek, ahová linkek mutatnak a támadott cikktől. Véleményük szerint az olvasók megtanulják, hogyan értelmezzék a válaszokat, amelyek gyakran csak szubjektív világnézet lenyomatai¹⁹. A válaszok egy helyre való gyűjtése csak az ajánlástervezet egy korábbi verziójában kapott helyet, mint ahogyan az is, hogy a válaszok hosszát rugalmasan lehet kezelni, mivel az interneten nincs helyhiány. Ez egyébként, bár igaz, nem ad okot arra, hogy a tartalomszolgáltató által fizetett tárhelyet szabadon odavessék a válaszadás jogával élőknek.

Ugyanakkor egy amerikai forrás azzal a merész kijelentéssel él, hogy „*Európa nem rendelkezik első alkotmánykiegészítéssel [amely az amerikai alkotmány szólásszabadságot védő rendelkezése - B.J.], sem a korlátozott kormányzás, a magántulajdon és a vállalkozás szabadsága iránti olyan tisztelettel, mint Amerika*”²⁰. Ez a forrás arra is felhívja a figyelmet, hogy mivel Írország, Portugália és az Egyesült Királyság jelenleg nem rendelkezik a válaszadást lehetővé tevő jogszabállyal, valószínűnek tekinthető, hogy nem fogják az Európa Tanács ajánlását követni. Ezért könnyű lesz az ezt kikerülni kívánó szolgáltatók számára, hogy elmeneküljenek a megszorító szabály elől.

Politikai-közéleti diskurzusban ne legyen válaszadás

Az Európa Tanács feladata inkább az lenne, hogy a válaszadás jogának határait kijelölje. Érthető lenne, ha arra ösztönöznék az államokat, hogy a válaszadást tegyék a sérelmet okozó tartalmak fő orvosságává, ahelyett, hogy

filterek útján szabályoznák az interneten közzétett tartalmakat, vagy azok eltávolítására, hozzáférhetetlenné tételére kötelezzék a szolgáltatókat. Ebben az esetben azonban arra kellene felhívnia a figyelmet, hogy a válaszadásnak nem szabad megbénítania, hanem ellenkezőleg, elő kell segítenie a közéleti viták folytatását. Ebből az okból indokoltnak tartom a közszereplők, különösen a politikusok válaszadási jogának korlátozását. A közszereplők munkájukkal összefüggésben történő bírálata a demokratikus vita része, és még abban az esetben is, ha nem véleményeket, hanem olyan tényeket említenek meg, amelyek utóbb valótlannak bizonyulnak, a közszereplőknek elég csatorna áll rendelkezésükre ahhoz, hogy álláspontjukat, cáfolatukat közzé tegyék. Ezt az is alátámasztja, hogy az igényes weboldalak, blogok, hírportálok ma már az ellenvéleményekre mutató linket is kínálnak, mint ahogy az Európa Tanácsnak is éppen a most tárgyalt javaslat munkafolyamatát tartalmazó oldala is rámutat a testületet kritizáló, a válaszadást ellenző szervezet oldalára²¹.

Ugyanezért indokolt, hogy kereskedelmi termékkel, szolgáltatással kapcsolatos véleménnyel szemben ne lehessen helyreigazítást kérni. Hiszen ha egy magazinban az egyik terméket kritizálják, akkor az előállító előadhatná saját szempontjait, és ennek megjelentetésére kötelezhetné az újságot. Mint fentebb utaltam rá, Amerikában már ma is előfordul, hogy egy termékre fórumokon, csevegőszobákban tett kritikus megjegyzések miatt hírnévrontás miatt pert indít egy nagyvállalkozás. Ennek az elterjedését mindenképpen el kell kerülni. Ezt az új jelenséget az internetnek a már említett, köz- és magán-szférát összeolvasztó jellege hívja életre. A magánbeszélgetések korábban nem váltak mindenki számára hozzáférhetővé, akkor sem, ha nyilvánosan, például utcán, közlekedési eszközön vagy kávéházban folytak. A fórumokat, csevegőszobákat a felhasználók gyakorlatilag magánbeszélgetésnek tekintik, amelyben a közlések nem a széles nyilvánosságnak szólnak, hanem csak a beszélgetésben részt vevőknek. Lilian Edwards úgy fogalmaz, hogy az „*elektronikus kommunikáció pszichológiailag vegyít egyfajta csalóka távolságérzést egy szintén csalóka intimitással*”²². Az internet révén azonban fennáll az a lehetőség, hogy bárki bármikor – jóval a közlés tétele után is – hozzáfér annak tartalmához, és válaszadási jogával kíván élni. Ezért a személyes érintettség szigorú követelménye mellett – amelyet például az ORTT Panaszbizottsága gyakran nem vizsgál²³ – indokolt lehet bizonyos tárgykörök, így a közügyek megvitatásának és a kereskedelmi termékek, szolgáltatások kritikájának kivétele is a válaszadási jog általános szabálya alól. A fogyasztók számára a kereskedelmi forgalomban szereplő termékek és szolgáltatások kritikájának maximálisan szabadnak kell lennie. A konkurens gyártó által gyakorolt kritika viszont a tisztességtelen piaci magatartás tényállása alá tartozik, amelyet a polgári törvénykönyvhöz képest speciális versenyjogi törvény szabályoz,²⁴ ezért az ilyen esetre azt kell alkalmazni.

Mivel az interneten számos olyan „hely” van, ahol a hozzászólás lehetősége mindenki számára nyitva áll, mint például a fórumok, csevegőszobák, levelezőlisták, newsgroupok, ésszerű lenne, ha ezeket a helyeket teljesen kivennék a válaszadási jog kötelezettsége alól, akár szerkesztett tartalmat kínálnak, akár nem. Hiszen a válaszadás lehetősége a kommunikáció szerkezetéből adódik. Ebből azonban az is következik, hogy a közlés eltávolításának szankcióját sem lenne szabad alkalmazni, legfeljebb bírói ítélet birtokában. Hiszen a sértett szabadon szembeszállhat az állítással, és ennek fényében csak különösen súlyos, kirívó esetekben lehet szükség a tartalom elfojtására.

Zárszó

A válaszadás joga internetes környezetben valóban a legalkalmasabb megoldás a személyiségi jogoknak a szólásszabadság sérelme nélküli védelmére. Az internet viszonylag alacsony költsége mindenki számára lehetővé teszi a megszólalást. A szinte korlátlan tárhely miatt a válasz közzététele nem korlátozza a szerkesztői szabadságot. Azonban főleg az internet szerkezete, az oldalak között linkek útján történő szabad átjárás az a tényező, amely egyenesen kézenfekvővé teszi, hogy egy témáról ugyanonnan több vélemény is elérhető lehessen. Ez a szerkezet teszi azt is lehetővé, hogy a választ anélkül lehessen beszúrni, hogy az oldal szerkezetét, áttekinthetőségét meg kellene változtatni: úgy, hogy csak az ahhoz vezető linket illesztik az anyag mellé. A válaszadási jogával élni kívánó személy által megjelölt weboldalra történő linkelés egyrészt hasznos lehet a támadott anyag szolgáltatója számára, amennyiben nem neki kell tárhelyet biztosítania a szöveghez. Másrészt ezzel egyúttal reklámozza is a másik weboldalt, amire viszont nem kötelezhető, hiszen lehetséges, hogy a másik oldal nézetei, minősége vagy stílusa nem felel meg az eredeti tartalomszolgáltató profiljának. Ez a megoldás ugyanígy vegyes értékű a válasszal élni kívánó számára is. Lehetséges, hogy számára az a legegyszerűbb, ha a saját oldalára irányítja a linket, de ha nincs weboldala, amiatt sem szenvedhet hátrányt: ez nem lehet a válaszadási jog gyakorlásának feltétele. Ezért ezt a lehetőséget a felek választására kell bízni; sem kötelezővé tenni, sem megtiltani nem szabad.

Az Európa Tanács nem javasolja, hogy a sérelmezett anyagot eltávolítsák vagy hozzáférhetetlenné tegyék. Ezzel azonban nehéz helyzetbe kerül az a szolgáltató, amely egyúttal saját tartalmát is szolgáltatja: ha helyreigazítási kérelemmel fordulnak hozzá, azzal azt is tudatják vele, hogy a tartalom jogsértő, hiszen valakinek a személyiségi jogait sérti. Ebben az esetben viszont el kell távolítaniuk az anyagot. A vélt vagy valós sérelmet szenvedett személy előtt tehát két út áll nyitva: vagy a szolgáltatót tájékoztatja arról, hogy az általa tárolt tartalom a jó hírét sérti, tehát jogellenes, vagy a tartalomszolgáltatótól kér helyreigazítást.

Véleményem szerint a két szólást korlátozó intézmény közül mindenképpen elegendő lenne csak az egyiket alkalmazni. A személyiségi jogok védelmére pedig jobban megfelel a válaszadás joga, mint az értesítési-levételi eljárás. Természetesen vannak olyan jogtárgyak, amelyek sérelmét nem lehet helyreigazítással orvosolni: ilyen véd a gyermekpornográfia és a gyűlöletre uszítás büntetőjogi tényállása vagy a szerzői jogok sérelme. Ezekre az esetekre meg lehetne tartani az értesítési-eltávolítási eljárást. A szolgáltatók számára is könnyebb ez utóbbi jogsérelmek tényét egyszerűen megállapítani, mint a személyiségi jog sérelemét – habár a gyűlöletre uszítás elhatárolása az alkotmányosan védett szólástól sokszor még a bíróságnak is fejtörést okoz. A hatékony és gyors eltávolításhoz fűződő érdek is erősebb ezek esetében, mint a személyiségi jogok védelménél. Ezért összességében

indokoltnak tartom, hogy az értesítési-eltávolítási eljárás személyiségi jogok sérelme esetén szűnjön meg; ebben az esetben felválthatja a helyreigazítás. A helyreigazításra kötelezendők körét azonban úgy kell meghatározni, hogy a tartalomszolgáltatókat ne kényszerítsék bele általuk nem választott kategóriákba. A magáncélú vagy szűk körre irányuló weboldalakat ki kell vonni a helyreigazítás köréből, csakúgy, mint bizonyos témákat is, mint: a közügyek vitatását, a politikusok és közéleti személyiségek munkájával összefüggésben tett állításokat, valamint a termékekkel és szolgáltatásokkal kapcsolatos állításokat. Amennyiben ezeknek a feltételeknek megfelel, a helyreigazítás a személyiségi jogok sérelmének előremutató orvoslata lehet a szólás korlátozása helyett. A beszédre a még több beszéd legyen az orvosság; és az új médiumot tulajdonságai alkalmassá is teszik ezen ideál megvalósítására.

2003. július 30.

Irodalom

1949. évi XX. törvény: A Magyar Köztársaság Alkotmánya

1952. évi III. törvény a Polgári Perrendtartásról

1959. évi IV. törvény a Polgári Törvénykönyvről

1986. évi II. tv. a sajtóról

1996. évi LVII. törvény a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról

30/1992. (V. 26.) AB határozat.

ALA v. USA, <http://www.paed.uscourts.gov/documents/opinions/02D0415PHTM>

Bayer Judit (2001) A Panaszbizottság ügyei. *Médiakutató*, ősz.

Bayer Judit (2003) A számítástechnikai bűnözés elleni küzdelem nemzetközi dimenziói. *Belügyi Szemle*, ősz.

Declan McCullagh: "European 'news rights' are all wrong" <http://comment.zdnet.co.uk/story/0,,t479-s2136181,00.html>; eredeti cikk: http://rss.com.com/2010-1071_3-1017333.html?type=pt&part=rss&tag=feed&subj=news

Declaration on freedom of communication on the Internet (Strasbourg, 28.05.2003) www.coe.int

Directive 2000/31/EC of the European Parliament and of the Council of 8 June 2000 on certain legal aspects of information society services, in particular electronic commerce, in the Internal Market (Directive on electronic commerce) OJ L178

Draft Recommendation on the Right of Reply in the new media environment, MM-PUBLIC(2003)004

Godfrey v Demon Internet Ltd, QBD, [1999] 4 All ER 342, [2000] 3 WLR 1020; [2001] QB 201

http://www.ortt.hu/tanulmanyok/koncepcio_20020619.doc

Lessig, Lawrence (1999) *Code and other laws of cyberspace*. New York: Basic Books.

Lilian Edwards: Law and the Internet – Regulating Cyberspace” Defamation and the Internet: Name Calling in Cyberspace www.law.ed.ac.uk/it&law/c10_main.htm

Observer and Guardian v UK, judgment of 16 Dec 1992, 16 EHRR 219

Spiegel Online – 19. Juni 2003, 16:03, URL: <http://www.spiegel.de/netzwelt/politik/0,1518,253356,00.html>
Gendarstellungsrecht online: Widerspruch fest eingebaut? Von Frank Patalong

Lábjegyzetek

1

Directive 2000/31/EC of the European Parliament and of the Council of 8 June 2000 on certain legal aspects of information society services, in particular electronic commerce, in the Internal Market (Directive on electronic commerce) OJ L178

2

Az elnevezést a következő szavak kezdőbetűi ihlették: report, remove, respond, replace, azaz értesítés, eltávolítás, válasz, visszahelyezés.

3

Polgári Perrendtartás, 156. § (3): (3) „Az ideiglenes intézkedés tárgyában a bíróság soron kívül határoz.”

4

Alkotmány, 8. § (2), „A Magyar Köztársaságban az alapvető jogokra és kötelességekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg, alapvető jog lényeges tartalmát azonban nem korlátozhatja.”

5

Godfrey v Demon Internet Ltd, QBD, [1999] 4 All ER 342, [2000] 3 WLR 1020; [2001] QB 201

6

Observer and Guardian v UK, judgment of 16 Dec 1992, 16 EHRR 219

7

http://www.ortt.hu/tanulmanyok/koncepcio_20020619.doc

8

Az internet szabályozásának hazai előzményeiről lásd még Polyák Gábor „Megjegyzések a digitális kor médiapolitikájához” című írását a Médiakutató 2002 őszi számában – a szerk.

9

Az értesítési-eltávolítási eljárásnak ugyancsak hasznos szerepe lehet az olyan, nyilvánvalóan bűncselekményt megvalósító közzétételek eltávolításában, amilyen például a gyermekpornográfia.

10

30/1992. (V. 26.) AB határozat.

11

Ptk. 78-79. §§: 79. § (1) Ha valakiről napilap, folyóirat (időszaki lap), rádió, televízió vagy filmhíradó valótlan tényt közöl vagy híresztel, illetőleg való tényeket hamis színben tüntet fel – a törvényben biztosított egyéb igényeken kívül – követelheti olyan közlemény közzétételét, amelyből kitűnik, hogy a közlemény mely tényállítása valótlan, mely tényeket tüntet fel hamis színben, illetőleg melyek a való tények (helyreigazítás).

12

Az Amerikai Társaság a Szabadságjogokért (ACLU) karolta fel azoknak az alpereseknek az ügyét, akik név nélkül tettek egy csevegőszobában vagy hasonló helyen kritikus megjegyzéseket egy vállalatra, amely azután személyazonosságuk felfedését kérte a szolgáltatótól. Az alperes az anonimitás megőrzése érdekében John Doe álnéven szerepel, amíg elvesztességét a bíróság ki nem mondja, hogy elkerülhető legyen az ok nélkül elszenvedett joghátrány.

13

1986. évi II. tv., 20. § f): „időszaki lap: az a napilap, folyóirat és egyéb lap, valamint ezek melléklete, amely egy naptári évben legalább egyszer megjelenik, azonos címmel és tárgykörrrel kerül kiadásra, évfolyamszámmal, sorszámval, keltezéssel van ellátva, és akár eredeti szerzői alkotásként, akár átvett fordításként az újságírói, az írói vagy a tudományos műfaj körébe tartozó írásművet (hírt, tudósítást, cikket, riportot, tanulmányt, verset, elbeszélést stb.), fényképet, grafikát, karikatúrát vagy rejtvényt közöl.”

14

Draft Recommendation on the Right of Reply in the new media environment, MM-PUBLIC(2003)004

15

Bővebben lásd Bayer (2003).

16

Declaration on freedom of communication on the Internet (Strasbourg, 28.05.2003) www.coe.int

17

A blogot ugyan magánszemély üzemelteti, de „gyakran frissített és szerkesztett, a közérdeklődésre számot tartható információt” tartalmazhat, tehát beletartozik az Európa Tanács ajánlása által meghatározott helyreigazításra kötelezettek körébe.

18

ALA v. USA, <http://www.paed.uscourts.gov/documents/opinions/02D0415P.HTM>

19

Spiegel Online – 19. Juni 2003, 16:03, URL: <http://www.spiegel.de/netzwelt/politik/0,1518,253356,00.html>
Gendarstellungsrecht online: Widerspruch fest eingebaut? Von Frank Patalong

20

Declan McCullagh: „European 'news rights' are all wrong” <http://comment.zdnet.co.uk/story/0,,t479-s2136181,00.html>; eredeti cikk: http://rss.com.com/2010-1071_3-1017333.html?type=pt&part=rss&tag=feed&subj=news

21

http://www.coe.int/T/E/human%5Frights/media/7_Links/Right_of_reply_hearing.asp#TopOfPage

22

„Psychologically, electronic interaction combines a sort of deceptive distance ... with a kind of equally deceptive intimacy. Lilian Edwards: Law and the Internet – Regulating Cyberspace” Defamation and the Internet: Name Calling in Cyberspace www.law.ed.ac.uk/it&law/c10_main.htm

23

Lásd Bayer (2001).

24

1996. évi LVII. törvény a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról, 3. §.

Állásfoglalás

[Közös állásfoglalás a kommunikációs alapképzés tervezett megszüntetéséről](#)

Legolvasottabb

- [Manipulál-e a média?](#)
- [Az internetes kommunikáció története és elmélete.](#)
- [Reklámhatás, problémamegoldás, intencionalitás](#)
- [Médiaerőszak: tények és mítoszok](#)

- [A tévémaci tudatformáló szerepe](#)

Könyvajánló

<>

Szomszédok közt

> [könyv rendelés](#)

Megrendelés

<>

2016 nyár

> [régebbi lapszámok](#)

Pódiumbeszélgetések

[„Szomszédok közt” pódiumbeszélgetés](#)

Kérdez: Bajomi-Lázár Péter Médiakutató

Válaszol: Kovács M. András és Lányi Balázs forgatókönyvíró

> [korábbi pódiumbeszélgetések](#)

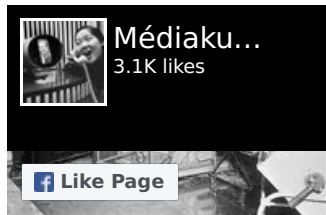
Partnereink

[Magyar Kommunikációtudományi Társaság](#)

[Sajtószabadság Központ](#) (rendszeres tevékenységét források hiányában megszüntette)

[Eastbound - Culture, Society, Media](#)

[Infokommunikáció és jog](#)

- [Korábbi lapszámok](#)
- [Rovatok](#)
- [Szerzőink](#)
- [Rólunk](#)

Médiakutató 2003 ősz

Gyakorlat

[Kardos Zoltán:](#)

Közérthetőség a rádiós hírekben

*„Minden rossz mondat törött ablak,
melyen át egy rossz gondolatra látni.”
(Babits Mihály)*

A kereskedelmi rádiók megjelenése óta megváltozott a hírszolgáltatás egysíkú, egynemű mivolta. Olyan információk, események, történések is előtérbe kerültek, amelyek korábban semmilyen közszolgálati műsorban nem kaphattak volna helyet. A sokasodó műsorszolgáltatók emellett több és több – a hírekkel foglalkozó – médiaszemélyzetet igényeltek. Ezen „új generáció” nagyobb része ugyanakkor nem szerezte, nem szerezhette meg azt a tudásanyagot, amely elengedhetetlenül szükséges a hírszerkesztés, különösen a hírárás területén. Jelen tanulmány példákat hozva próbál meg választ találni arra a kérdésre, hogy szó van-e valamiféle szakmai színvonalcsökkenésről, illetve hogy a rádiózást érintő változások miként befolyásolták a hírszolgáltatást.

Háttér

A következőkben hivatkozott esetekkel – ha nem is mindig a konkrét példákkal – személyesnek mondható a kapcsolat. Valamennyi idézett médium szakmai közösségének hosszabb-rövidebb ideig tagja voltam. Hangsúlyozni szeretném éppen ezért, hogy a tanulmányomban olvasható megállapítások nem mentesek, nem lehetnek mentesek a szubjektív elemektől. Nem célom, hogy valamiféle ítéletet alkossak a rádiós hírszerkesztésben felfedezhető folyamatokról, pusztán a változások tényére hívom fel a figyelmet.

Az összegyűjtött adatokból igyekeztem olyan példákat kiemelni, amelyek szembeütően ábrázolják a fontosabb jelenségeket. Ez nem jelenti azt, hogy az idézett médiumok minden esetben ilyen markáns módon térnének el a követendő normáktól. Kutatásomnak nem volt célja annak meghatározása sem, hogy milyen gyakran fordulnak elő a különböző médiumokban a megfigyelt normasértések.

Előfordul, hogy egy általam helytelennek vélt formula helyett magam kínálok közérthetőbb verziót. Mindezt több éves gyakorlati munkámra, illetve tanulmányaimra alapozva teszem. Nem állítom azonban, hogy nem lehetne még jobb változatot kidolgozni az adott példára. Az eredeti példákat minden esetben • jellel, a magam átdolgozta verziót † jellel különböztettem meg. A Magyar Távirati Iroda jelentéseiből, illetve a *Budapest Rádió* és a *Magyar Rádió* híreiből idézett példák egyetlen kivétellel saját gyűjtéséből származnak.

A kereskedelmi rádiókat reprezentáló *Budapest Rádió* egy, a fővárosban 2000 óta működő regionális műsorszolgáltató. Kereskedelmi rádió ugyan, de megcélzott közönsége a felnőtt értelmiség, profiljába pedig belefér a kulturális témájú események feldolgozása és egy-egy hosszabb portréműsor is. Budapesten a 88,1, a Dunakanyarban a 97,3 MHz-es ultrarövidhullámon fogható.

A megjelenített példák különböző időben keletkeztek, ennek a vizsgálat szempontjából azonban nincs jelentősége. Joggal feltételezhető ugyanis, hogy a *Magyar Rádió* vagy az MTI 1999-ben e tekintetben ugyanolyan közszolgálati volt, mint manapság, híreik hangvétele és formája a rögzített szerkesztés elvei miatt a rendszerváltozás óta legfeljebb minimális mértékben változott.

Nyelvpszichológiai megközelítés

Ritók Zsigmond akadémikus szerint a közérthetőség azt jelenti, hogy amit írunk-mondunk, megfelel a megcélzott közönségnek, vagyis érthető a számára. A közérthetővé tétel ezzel együtt nem az ismeretek „elprimitivizálását” jelenti, hanem fokozott lényegre összpontosítást, áttekinthetőséget, tagoltságot, magyarosságot (Ritók, 2002). Fischer Sándor a leendő rétoroknak szóló összefoglaló munkájában *világosságnak* nevezi e követelményt. Szerinte a világos beszédet a hallgató az elhangzás pillanatában felfogja és megérti (Fischer, 1975: 60). A rádiós hírszerkesztő feladata tehát nemcsak az adott esemény, történés minél gyorsabb továbbítása, de súlyos felelősség terheli a kódolás folyamatában is. A befogadónak ugyanis a kapott információ feldolgozásakor a valósághoz legközelebb álló képet kell magában kialakítania.

Mindenféle rádióban alaptétel, hogy a nyilvánosságnak szánt szövegeket a hallgató egyszeri hallás utáni megértésére hagyatkozva kell létrehozni. Míg egy élőszavas műsorban a hallgató együtt gondolkodik a beszélővel, gyakorlatilag követi annak gondolatmenetét, írott-felolvasott szöveg esetében erre nincs lehetősége. Az is gátolja a szöveg megértését, hogy míg a tévénezőnek képek segítenek, az olvasó pedig többször áttekintheti a szöveget a teljes megértésig, addig a rádióhallgatónak erre nincs módja. Csakis a tömör és félreérthetetlen megfogalmazás és az értő-értető felolvasás adhat támaszt az elhangzott információk dekódolásában (Wacha, 1997: 10).

Felmerül a kérdés, hogy a nyelvtani tökély önmagában elegendő-e a megkérdőjelezhetetlen közérthetőség megteremtéséhez? Noam Chomsky klasszikus példamondata megmutatta, hogy az értelmetlen szöveg is lehet nyelvtanilag helyes, vagyis a grammatikai megszerkesztettség az értelmességtől független tényező.

- „Színtelen zöld eszmék dühödten alszanak.” (Chomsky, 1957)

A modern nyelvpszichológiai kutatások szerint a különböző nyelvek esetében mindig az adott nyelv típusára hangolódó megértési rendszer alakul ki (Pléh, 1998: 198). Ez igazolni látszik azt a korábbi nézetet, hogy minden nyelvben más és más stratégiák szükségesek az információ kommunikatív mivoltának fenntartásához. Nem arról van szó, hogy a különböző nyelvek esetében gyökeresen másként működne a megértés folyamata. A kutatási eredmények mindössze arra mutatnak rá, hogy különböző környezetben eltérő módon érhetünk célt a teljes megértésben. A legtöbb megértési modell alapja az úgynevezett *szótár* vagy *mentális lexikon* (Gósy, 1993: 14), amely - rendkívül leegyszerűsítve - a befogadó szókincsét jelenti. A szótár terjedelme és összetétele a befogadó társadalmi státusának függvénye. Ha a befogadó szótára kevés bejegyzést tartalmaz, vagy valamilyen, akár külső okból nehezen vagy egyáltalán nem aktiválható ez a mentális lexikon (Gósy, 1993: 14), csökken az esélye annak, hogy a túl választékosan fogalmazó kommunikátor célt ér a megértésben.

- Bár az egyesületet, amely a *cannabis* legalizálásáért állt ki, kordon választotta el a Szabad Magyarországért Mozgalom és a Friss Levegőt Polgári Kör ellentüntetőitől, a rendezvény végül dulakodásba fulladt. (*Budapest Rádió*, 2003)

Érdekes eredményt hozhatna egy olyan kísérlet, amely azt vizsgálja, hányan ismerik az idézett szövegben dőlt betűvel kiemelt szó jelentését.

Bár a megértési kutatások döntő többsége mindig egyetlen mozzanatra összpontosít, a folyamat egy egyszerűsített modellben a következőképpen ábrázolható:

SZÓTÁR

Hangelemzés → Szófelismerés → Mondatelemzés → Problémamegoldás → Beépítés és felhasználás

Forrás: Pléh (1998: 19-45)

A megértés folyamatának tehát éppúgy része a hangelemzés, beszédészlelés, mint magának a közleménynek a dekódolása és az információ későbbi felhasználása. Ezért nem mindegy, hogy a híreket elmondó rádiós személyiség rendelkezik-e a rádiózás igényeinek megfelelő hangisapásokkal (orgánium), begyakorolt beszédtechnikával (helyes légzés, tiszta hangképzés, ritmikai, dallambeli változatosság) (Wacha, 1997: 41).

Pszichológusok szerint a kommunikációs folyamatban a befogadó figyelmének kétharmada magára a kommunikátorra irányul, csak egyharmada az információra (Wacha, 1997: 8).

A *Magyar Rádió*ban az 1970-es években felmérést készítettek arról, hogy az információs műsorok milyen hatásokkal „dolgoznak”; vagyis egy-egy elhangzott adás információtartalmának mekkora hányada marad meg a hallgató emlékezetében. Meglepetést keltett az eredmény: az úgynevezett megjegyzési index mindössze 4 százalékos volt (Wacha, 1997: 8). Egy-egy üzenet redundánssá, konvencionálissá válásához az adott új ismeret többszöri ismétlésére van szükség, így segíti a befogadót az információk elsajátításában, ha az - akár egyetlen hírműsorban is - többször elhangzik.

- (*Headline*) Elektromos állomásokat, televíziós és rádiós átjátszó-adókat támadtak a NATO-harcigépek a Jugoszlávia elleni légitámadások 22. napján...

...Elektromos állomásokat, televíziós és rádiós átjátszóadókat támadtak a NATO-harcigépek a Jugoszlávia elleni légitámadások 22. napján. A károkról és a nemzetközi diplomácia erőfeszítéseiről Dezső János készített beszámolót...

(*Utóheadline*) ...Műsorunkban elmondtuk, hogy elektromos állomásokat, televíziós és rádiós átjátszóadókat támadtak a NATO-harcigépek a Jugoszlávia elleni légitámadások 22. napján...(A *Kossuth Rádió* „Kronika” című hírműsorából, 1999)

Saját tapasztalataim is azt mutatják, hogy egy néhány perces híradás végén ugyanúgy érdemes egy-egy mondatban megismételni a fontosabb eseményekről szóló beszámolót, mint egy hosszabb hírműsor esetében. A hallgató nem érzi úgy, hogy nehéz felfogásúnak tartják, sőt: hálás az információ megszerzésének újbóli lehetőségéért.

Egy új közlemény teljes befogadásához *percepció*s időre, leginkább csendre van szükség (Wacha, 1997: 9). Segíteni lehet a hallgatót a megértésben tempó-, hangszín- és hangmagasságváltással is. Ezek módját az előadói eszköztár bővítésével, némi retorikai ismerettel minden közszereplő elsajátíthatja. A bölcsesség és a kiváló elme egyáltalán nem garancia arra, hogy ezek birtokosa rendelkezik a nyilvános szerepléshez elengedhetetlenül szükséges kiváló

beszédkultúrával, beszédkészséggel is (Fischer, 1975: 91). Nyelvi műveltség, jó szövegértelmezési készség, de leginkább sok gyakorlat szükséges ahhoz, hogy a beszélő tudja: hol és milyen eszközzel kell elválasztani egymástól a logikai-tematikai egységeket. A beszédtechnika magas fokú ismerete a beszélő embert is jellemzi.

- A királynőt megölni nem kell félnetek jó lesz ha mindnyájan beleegyeztek én nem ellenzem.

Az esztergomi érsek Bánk bánhoz írt levelében fellelhető, klasszikussá vált mondata jó példa arra, miként „veszhet el” a hallgató a megértés folyamatát gátló, technikamentes szövegolvasást hallva. Ugyanilyen gátat jelent a dekódolásban az információval „túlfeszített” közlemény, a többszörös mellé- és alárendelést tartalmazó szerkezetekkel tarkított mondat.

- Az öt rakétával végrehajtott támadást az Ezzeddin el-Kasszám Brigádok, a Hamász radikális mozgalom fegyveres szárnya vállalta az AFP gázai irodájához eljuttatott közleményében. (MTI, 2003)

A példamondatban négy-négy szavas tárgy és helyhatározó, valamint nyolc szavas alany található. Bizonyára nem könnyű egyszeri hallás után megválaszolni azt a kérdést, hogy tulajdonképpen ki követte el a támadást...

A közszolgálati rádió híreinek nyelvi normája

A *Magyar Rádió* már a rendszerváltás előtt is külön hírszerkesztőséget tartott fenn. Ez látta el hírekkel a három nemzeti főadót és azok hírműsorait. A hírszerkesztőségben olyan képzett újságírók ültek (egyetemi, főiskolai végzettséggel), akik a *Rádióban* kialakított egységes normák szerint dolgoztak. A főként nyelvi, nyelvhelyességi kérdésekre koncentráló sémákat a *Magyar Rádió* Oktatási Osztálya Nyelvi Bizottsága által felkért tekintélyes tudósok dolgozták ki, munkáik ma is hozzáférhetőek a budapesti Bródy Sándor utcában. Volt idő, amikor minimális különbség volt az egyes hírszerkesztők munkastílusa között, felismerhető volt, hogy ez a *Rádió* híre (Deme, 1978).

Azért, hogy a recsegő táskarádiókon keresztül is érthető maradjon a szöveg, a bemondók feleltek. A *Rádió* nem a hírszerkesztőtől követelte meg szövegeik közzétételét, hanem a tökéletes közlésre (felolvasására, konferálásra, adásvezetésre) képzett szakemberektől. Egy időben a *Magyar Rádió* bemondóit tartották Magyarország legszebben beszélő embereinek; pedagógusok, színészek tekintették mintának a rádióbemondó beszédét (Wacha, 1973).

A Nyelvi Bizottság kiadványai szerint a *Rádió* nyelvezete, beszédnormája olyan nyelvhasználatot jelent, amely mindenképpen igényesebb, emeltebb a hétköznapiánál. Gyakorlatilag a jeles írók, a tanult, iskolázott emberek nyelvhasználatáról van szó. A nyilvánosság előtt megszólalóknak ezek szerint kerülniük kell a tanulatlan nyelvhasználatra jellemző formákat, de a nyelvtani szerkezetükben nehezen követhető, értelemtorzító fogalmazást is.

Már tíz éve vita volt arról, hogy a *Rádió* miért nem inkább a nyelvet beszélő közösség átlagának megfelelő módon közvetíti szövegeit, hiszen ennek a bizonyos közösségnek szól, nem pedig kizárólag a tanult értelmiségnek. A nyelvészek azzal érvelnek a hagyományos normafelfogás mellett, hogy az élet más területein sem az átlag, a többség viselkedése a különböző normák alapja. A tömegtájékoztatás célja, hogy minél nagyobb határfokkal juttassa el a befogadóhoz az értékes információkat, ez pedig aligha lehet sikeres, ha a nyilvános beszédhelyzetekben a „hétköznapi” nyelvhasználat szokásaihoz kell igazodni (Wacha, 1997: 1).

Fontos továbbá, hogy a *Rádió* adásidejének jelentős hányadában valójában nem beszél, hanem *felolvas* (Deme, 1997: 7). Ez a szövegek megfogalmazásakor, prezentálásakor igen nagy különbséget jelent. Az előre megírt szöveg elvileg sokkal pontosabban szerkesztett és célratörőbb, mint az élőbeszédben elhangzó információ.

A *Magyar Rádió* ma is ezen elvek mentén működik, ilyen szempontból a nyelvi kérdések megítélése konstans. Más kérdés, hogy az időközben beindult kereskedelmi adók lépéskényszert idéztek elő a Bródy Sándor utcai alkotóközösségben. A versenyhelyzet arra ösztönözte a közszolgálati rádió munkatársait, hogy jobban alkalmazkodjanak a közönség elvárásaihoz. Nem véletlen, hogy a közszolgálati csatornákon is egyre több az élő, az interaktivitást támogató műsor. A hírműsorok is részben átmentek már ezen a változáson, de az egyes hírek nyelvezete továbbra is „ókonzervatív”, „sallangos”, kevésbé hallgatóbarát.

- A büntető törvénykönyv módosítása nem jelentene egyoldalú szigorítást, csak a büntetési tételek felső határának emelését és a büntetendő cselekmények körének bővítését – hangzott el a parlamentben, ahol Avarkeszi Dezső, az igazságügyi minisztérium politikai államtitkára ismertette a törvényjavaslat főbb elemeit. (*Magyar Rádió*, 1995. Wacha Imre gyűjtése)

Jelen dolgozat ugyan nem tér ki a hírszerkesztés módszertanára, így is feltűnő azonban az idézett hír „túlfeszítettsége”. Egy-egy hír vezető mondata, a lead csak a legszükségesebb információkat tartalmazhatja, és mindenképpen bevezető, figyelemfelkeltő szerepet kell betöltenie. Semmi esetre sem nevezhető jól szerkesztettnek egy olyan információ, amelynek szerzője az első mondatban akarja a történet egészét továbbadni a befogadó felé. Segíthetjük a hallgatót a megértésben egy ilyen formával:

- ‡ Nem jelent egyoldalú szigorítást a büntető törvénykönyv módosítása – állítja az Igazságügyi Minisztérium politikai államtitkára. Avarkeszi Dezső szerint csak a büntetési tételek felső határát emelnék, illetve bővülne a büntetendő cselekmények köre. Az Országgyűlés előtt arról is beszélt, hogy...

Látható, hogy a fogalmazásbeli egyszerűsítés nem ejtett csorbát az információ minőségén és mennyiségén, de nagyban segíti a befogadót a dekódolás folyamatában.

A helyi rádiók élőben

Az 1980-as évek végén oldódott a pártállam médiakorlátozó és -befolyásoló szerepe, megjelenhettek a különböző helyi vételkörzetű közösségi rádiók, illetve a közösségi feladatokat is betöltő kereskedelmi állomások. Ezek programjait korántsem tapasztalatlan médiaszemélyzet készítette. Olyan szakemberek vezették az új szerkesztőségeket, akik a fent leírt „klasszikus iskola” növendékei voltak, és a megszokott kereteken nem is nagyon kívántak változtatni. A helyi és közösségi rádiók újnak ható hangzását az élő műsor szerepének erősítése adta. Népszerűek voltak, mert nem a többszörösen „kozmetikázott” és témától függetlenül ugyanúgy hangzó híreket közvetítették, hanem beszélgettek azokkal, akikről a hírek szóltak. A beszélgetésbe később a hallgatókat is bevonták, aminek óriási sikere lett. Erre épült később a *Calypso Rádió* és részben a *Magyar Rádió* éjszakai műsora is.

Az élőbeszéd nem jelentett hétköznapiságot. Az emelkedett, művelt nyelvezetre az akkor még egységes médiaszemélyzet volt a garancia, amelybe nem lehetett csak úgy az „utcaról” integrálódni.

„Nyelvújító” kereskedelmi adók

Az 1990-es években a fiatalosabb *Petőfi Rádió*ban felnőtt generációra és népszerű lemezlovasokra épült az induló kereskedelmi adók személyzete. A *Petőfin* sohasem volt önálló hírműsor, természetesen a zenét keverő és a konferáló médiamunkások sem találkoztak addig a hírszolgáltatás követelményeivel. Ezek a rádiók egy-egy meghívott szakember segítségével maguk kezdték el a médiatörvényben később kötelezően előírt hírműsorok elkészítéséhez szükséges személyzet kiképzését. Már nem volt szükség külön hírszerkesztőre és bemondóra; a két feladatot egy ember látta el, a korábban rögzített nyelvi keretek fokozatosan leomlottak. A polihisztorizálódás nemcsak a hírműsor-készítés, de a kereskedelmi média minden területén megfigyelhető: gazdaságosabb egyetlen emberrel elvégeztetni a korábban két-három, esetleg több különböző szakembert igénylő munkát. A nyilvánvaló költségmegtakarítás mellett talán tényleg előnyös lehet az ebből adódó gördülékenység. Az viszont nehezen bizonyítható, hogy a jelenség egyáltalán nem megy a szakmai színvonal rovására.

A kereskedelmi rádió csak úgy képes profitot termelni, ha maximálisan kielégíti a piacot jelentő hallgatóság igényeit. Éppen ezért várható volt, hogy a klasszikus iskola tanai itt már nem érvényesülhetnek; ez a rádió nyelvi világában nem emelkedett lesz, hanem közvetlen.

- ... Az utasok felöltözve estek át a reptéri ellenőrzésen, és csak akkor vetkőzhettek le, amikor a gép elérte az utazási magasságot. A kapitány és a személyzet ruhában maradt. Leszállás előtt ismét öltözködni kellett. Macerás dolog ez! (*Budapest Rádió* 2003)

Természetes, hogy a kommunikátorok egyénisége óhatatlanul megmutatkozik a hírek különböző formáján. A hallgató azonban nem kíváncsi rá, hogy az információ továbbítójának mi a véleménye az adott eseményről, legalábbis semmi esetre sem tartozik rá. Egyre több példa mutatja, hogy a hazai hírszerkesztők, bemondók előszeretettel „bújnak ki” tényközlő szerepükből, és a „véleményműfaj” valamely más területén tűnnek fel. Akad erre példa a közszolgálati rádióban is. Zsolt Péter e jelenséget tipikusan magyarnak tartja. Az *értelmiségi beszédről* szóló munkájában megjegyzi, hogy Nyugat-Európában valószínűleg önmagában is kívánatos lehet a bemondói, hírközlői szerep, ott ilyesmire ugyanis nincs példa (Zsolt, 1999: 60).

A magyarországi kereskedelmi rádiók nagy részben elutasítják a *Magyar Rádió* által felállított sémákat, szabályokat. Eleinte mindent elkövettek az arculat (benne a hírműsor) megtervezésekor, hogy semmilyen hasonlóság se legyen kimutatható, vagyis a lehető legélesebben elkülönüljön az új, „modern” rádió az „elavult” közszolgálatitól. Ahogy a szakmai szlengben fogalmaztak: ne legyen „kossuthos”. A hírműsorok esetében ez azt jelentette, hogy megszűntek az interjúk, tudósítások, háttérmagyarázatok, előtérbe kerültek a szenzációs, bulvárjellegű események, kevesebb lett a politika. Dinamizmust, lendületet sugalló zenét keverték a hírolvasó hangja alá, akinek ugyancsak fiatalságot, energiát kellett sugároznia. Mindennek gyakran érthetetlen hadarás, darálás lett az eredménye. Előfordult, hogy a hírek alá kevert zene előtérbe kerülése, túl markáns volta követhetlenné tette a felolvasott szöveget. Leginkább a koncepció hiánya és a képzetlen, sőt nemritkán műveletlen médiaszemélyzet munkája ment a közérthetőség rovására. A kereskedelmi rádiók gyakran havonta változtattak a hírszolgáltatás időpontján, terjedelmén, formáján. Miután e műfajból nem számíthattak bevételre, egyensúlyozni kezdtek a médiatörvénynek való megfelelés és a minél jobban hangzó, arculatkonform formátum között. A területen nem érte meg képzett szakembereket alkalmazni, aminek következtében jelentősen esett az egész professzió nivója.

- A kommunista Kolumbiai Forradalmi Fegyveres Erők gerillái tegnap agyonlőtték az egy éve túsul ejtett Guillermo Gaviriát, Antioquia megye kormányzóját és Gilberto Echeverry megyei békebiztost, volt védelmi minisztert, továbbá nyolc, velük együtt fogva tartott katonát – még mielőtt a kiszabadításukra érkező különleges egység elérte volna a Bogotától 280 kilométernyire északnyugatra lévő táborukat. (*Budapest Rádió*, 2003)

A hallgató életére nagy valószínűséggel semmilyen hatással nem lesz, hogy megtudja, név szerint ki volt a latin-amerikai Kolumbia Antioquia megyéjének kormányzója és békebiztosa. Legalább alapfokú spanyol nyelvtudást, de mindenképpen széles körű műveltséget igényel e nevek hibátlan kiejtése. Nem segíti a megértést az sem, hogy a hír szerzője pontos földrajzi ismereteket vár el a hallgatótól, és kilométerben megjelölve közli: milyen messze kell elképzelni az esemény helyszínét Bogotától, amelyről még véletlenül sem derül ki, hogy Kolumbia fővárosa. Szakmailag erősen vitatható az idézett hír közlése egy budapesti regionális rádió óránként sugárzott, néhány perces hírműsorában.

Az MTI szerepe

Szakmai körökben gyakran hallani, hogy a közérthető hírek elkészítésének legnagyobb gátja a Magyar Távirati Iroda hírfolyamának nyelvezete. Az MTI-t gyakorlatilag alapforrásként használják a nagyobb médiumok, bár szerepe az utóbbi időben észlelhetően visszaszorulóban van.

Tudni kell, hogy a Magyar Távirati Iroda nem „készen gyártott” híreket közöl. Jelentéseiben valamennyi összegyűjtött, éppen akkor rendelkezésre álló és fontosnak ítélt információ szerepel. A hírszerkesztő feladata, hogy ezt a szöveget az adott műfaj kereteihez igazítsa; ha kell, másfél oldalnyi anyagot négy mondatban foglaljon össze. Többfelé elterjedt munkamódszer, hogy a hírszerkesztő az MTI-anyag első négy mondatát, első bekezdését véli az információ magjának, és kész hírként tekint rá. A lényeges összefüggések ezzel szemben gyakran az MTI-jelentés közepén, végén fedezhetők fel, arról nem is beszélve, hogy a szöveg „MTI-ízű” marad.

A Távirati Iroda anyagai *írott nyelvi szövegek*. A gondolatokat, történéseket a szerző az írásosság szabályai szerint fogalmazza meg. Gyakoriak itt a szimultán mondatok, a bonyolultabb mellé- és alárendeléseket tartalmazó szószerkezetek. Előfordulnak 10-12 szavas struktúrák is az amúgy egyszerű mondatokban (Wacha, 1997: 7).

- Autója robbanása következtében életét vesztette egy palesztin férfi szerdán az észak-ciszjordániai Dzszeninben. Palesztin biztonsági források az izraeliek művének tulajdonították a robbantást. A palesztin források szerint a 22 éves Taer Zakani az Al-Aksza Mártírjainak Brigádjai fegyveres csoport tagja volt, és járművét távirányítással robbantották fel. Három palesztin megsérült a detonációban, egyikük súlyosan – tették hozzá. (MTI, 2003)

Egy ilyen szöveg bonyolultsága még az olvasó embernek is feltűnik, a hallgatónak pedig egyszeri hallás után esélye sincs a megértésre. (Kinek a járművét robbantották fel? Ki volt 22 éves?) A sok adatból egy rövid, úgynevezett szalaghír elkészítésekor szelektálni kell, az áldozat neve például nyilván elhagyható információ. Az írott anyagok hangzó szöveggé szerkesztése nem könnyű feladat. Az eredeti értelem szigorú megtartása mellett ügyelni kellene arra is, hogy megmaradjon az írott szöveg harmóniája. Nagyban segítheti ezt a munkát, ha a készülő szöveget időről időre hangosan felolvassuk magunknak. Ilyenkor szerencsés esetben kiderül, mi az, aminek átfogalmazásával könnyebbé tehetjük a hallgató dolgát (Fischer, 1975: 64).

A bonyolult grammatikai szerkezetek, az idegenszerű mondat szerkesztések gyakran a fordító munkájából erednek. Az MTI külföldi hírszolgálatoktól átvett anyagait a legritkább esetben ültetik át magyarra a szerkesztők; az embernek olyan érzése támad, mintha tükörfordítást olvasna.

A bürokratikus, a közérthetőségtől mindenképpen távol álló nyelvhasználat legtöbbször politikusoktól, közszereplőktől származik. Olykor a paródia határát súrolja egy-egy megfogalmazás.

- Horváth Aladár, az Országos Cigány Önkormányzat elnöke soha korábban nem volt esélyt lát arra, hogy ne a modernizáció vesztese legyenek a romák. (MTI, 2003)

A többszörös tagadással „soha... nem... ne...” „kiüti” magát a mondat. Idő kell ahhoz, amíg a hallgató megérti, hogy valójában miről van szó:

- ‡ Most először esély van rá, hogy a cigányság ne legyen a modernizáció vesztese.

Sajnos akad példa a bürokratikus és a bonyolult fogalmazás együttes megjelenésére is. A nemzeti hírügynökség a neveltség tárgyává teheti önmagát az ilyen anyagok közzétételével:

- Újabb halálos áldozatot szedett szombaton este a szinte egész Ausztria területén napok óta dúló szélvihar: a felső-ausztriai Steyr közelében egy férfi egy hajtóvadászaton a rendőrség feltételezése szerint a szélvihar miatt megcsúszott egy lejtőn, és esés közben elsülő puskájával halálosan eltalálta önmagát. (MTI, 2002)

Összefoglalás

A közérthetőség megteremtése ugyanúgy múlik a hír megírásán, mint a hír megszólaltatásán. A hírszerkesztő feladata, hogy az adott történet hírbé foglalásakor egyszerűsítő, világos fogalmazással segítse a befogadót az információ megértésében és feldolgozásában. A hírolvasó szerepe ugyanez: értő-értető előadással kell megteremtenie annak feltételét, hogy a szerény lehetőségek között (pusztán elhangzással, képi segédlet nélkül, az ismétlés minimális lehetőségével) a dekódolás ugyanazt a képet adja vissza, mint amelyet a kommunikátor szövegbe kódolt, mert továbbításra érdemesnek talált. Az egyszerűsítés nem „elprimitivizálást”, az értő-értető felolvasás pedig nem „szájbarágást” jelent. Az egyes befogadók eltérő szociális helyzete, ismereteik különbözősége követeli meg, hogy formalizáljuk a közleményeket.

Nehezen vitatható, hogy amíg külön szakembere volt a hír megírásának és prezentálásának, könnyebb volt megfelelni ezeknek az elvárásoknak. Még akkor is, ha igazat adunk annak a nézetnek, amely szerint a saját maga által kreált szöveget mindenki könnyebben képes helyesen értelmezve felolvasni. Ha beszélhetünk szakmai színvonalcsökkenésről, annak egyértelműen a polihisztorizálódás az oka. A 21. század rádiós hírszerkesztősége egyszerre követeli meg a rendkívül művelt, jól fogalmazó, gyors felfogású, lényeglátó, író embereket, illetve a rádiózás igényeinek megfelelő orgánumot, beszédtechnikai tudást és idegen nyelvi ismereteket. Ezek egy része autodidakta módon elsajátítható ugyan, de a professzionális munkához szükséges tudás felsőfokú képzés nélkül kevés eséllyel szerezhető meg. A megfelelő nyelvi szabályok elsajátítása nélkül, egyetemes ismeretek híján egyetlen hírszerkesztő sem lesz képes az információkat úgy kódolni, hogy az a befogadó számára közérthető legyen.

Irodalom

Deme László (1978) *A rádióhírek szövegezése és elmondása*. Budapest: MRT TK Tanulmányok X.

Deme László (1997) *A nyelvi értekezésformák problémái a rádiózásban*. Budapest: MR Rt. Oktatási Osztály.

Fischer Sándor (1975) *Retorika*. Budapest: Kossuth.

Gósy Mária (1993) A lexikális hozzáférés. In.: Gósy Mária & Siptár Péter (szerk.) *Beszéd kutatás*. Budapest: A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete.

Pléh Csaba (1998) *Mondatmegértés a magyar nyelvben*. Budapest: Osiris.

Ritoók Zsigmond (2002) Clare et distincte (Nyelv-nyelvvédelem-oktatás). *Magyar Tudomány*, 2. sz. Lásd még: <http://www.matud.iif.hu/02feb/ritook.html>

Wacha Imre, szerk. (1973) *A rádióbemondó beszéde*. Budapest: MRT TK.

Wacha Imre (1997) *Gondolatok a rádióhírek nyelvéről és kommunikativitásáról*. Budapest: MR Rt. Oktatási Osztály.

Zsolt Péter (1999) *Médiaháromszög*. Budapest: EU-SYNERGON.

Állásfoglalás

[Közös állásfoglalás a kommunikációs alapképzés tervezett megszüntetéséről](#)

Legolvasottabb

- [Manipulál-e a média?](#)
- [Az internetes kommunikáció története és elmélete.](#)
- [Reklámhatás, problémamegoldás, intencionalitás](#)
- [Médiaerőszak: tények és mítoszok](#)
- [A tévémaci tudatformáló szerepe](#)

Könyvajánló

<>

Szomszédok közt

> [könyv rendelés](#)

Megrendelés

<>

2016 nyár

> [régebbi lapszámok](#)

Pódiumbeszélgetések

[„Szomszédok közt” pódiumbeszélgetés](#)

Kérdez: Bajomi-Lázár Péter Médiakutató

Válaszol: Kovács M. András és Lányi Balázs forgatókönyvíró

> [korábbi pódiumbeszélgetések](#)

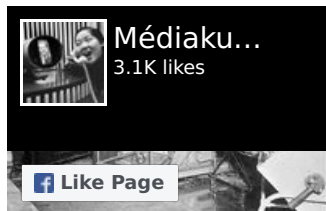
Partnereink

[Magyar Kommunikációtudományi Társaság](#)

[Sajtószabadság Központ](#) (rendszeres tevékenységét források hiányában megszüntette)

[Eastbound - Culture, Society, Media](#)

[Infokommunikáció és jog](#)

© [Médiakutató Alapítvány](#) 2000-2017. [Impresszum](#) [Szerzőinkhez](#)